

ResearchGate

Google Scholar

I^{WORLD}
I^{JOURNALS}

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN

e-ISSN(Online) 2709-1201

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ENDLESS LIGHT IN SCIENCE

NO 4

31 ДЕКАБРЯ 2024

Астана, Казахстан

lrc-els.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE»

Main editor: G. Shulenbaev

Editorial colleague:

B. Kuspanova
Sh Abyhanova

International editorial board:

R. Stepanov (Russia)
T. Khushruz (Uzbekistan)
A. Azizbek (Uzbekistan)
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «Endless Light in Science», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «Endless Light in Science», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

31 декабря 2024 г.
Астана, Казахстан

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-3-5
УДК 376.37

СТЖД-3 ДЕҢГЕЙ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУІН ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТІ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

МАХАМБЕТОВА АЛИЯ БЕРДЕХАНОВНА

Ғылыми жетекші, аға оқытушы, PhD Қазақ Ұлттық Қыздар Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

АСАН АЙСАУЛЕ АНАРБАЙҚЫЗЫ

Қазақ Ұлттық Қыздар Университеті, Арнайы педагогика мамандығының 2-курс
магистранты, Алматы қ., Қазақстан

***Аңдатпа.** Бұл мақалада СТЖД-3 деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту мақсатында ертегі терапиясының элементтерін қолдану әдістері ашып айтылады. Ертегі терапиясының баланың тілін дамытуда, оның сөздік қорын байытуда, байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Әдістемелік құралдар ретінде түрлі ертегі кейіпкерлері мен сюжеттерін қолдану арқылы баланың эмоционалды және когнитивтік дамуына ықпал етудің тәсілдері ұсынылады. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері мен әдіс-тәсілдер, ертегілердің балалардың сөйлеу процесіне әсері айтылады.*

***Кілт сөздер:** СТЖД-3 деңгей, мектеп жасына дейінгі балалар, байланыстырып сөйлеу, ертегі терапиясы, тіл дамыту, сөйлеу дағдылары*

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОНР-3 УРОВНЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭЛЕМЕНТОВ СКАЗКОТЕРАПИИ

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются методы использования элементов сказкотерапии для развития связной речи детей дошкольного возраста с ОНР-3 уровня. Показана важная роль сказкотерапии в развитии речи ребенка, обогащении его словарного запаса и формировании навыков связной речи. Предлагаются методические приемы, направленные на влияние на эмоциональное и когнитивное развитие ребенка через использование различных сказочных персонажей и сюжетов. Также обсуждаются результаты исследования и методы, а также влияние сказок на процесс речи детей.*

***Ключевые слова:** ОНР-3 уровень, дети дошкольного возраста, связная речь, сказкотерапия, развитие речи, речевые навыки*

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CONNECTED SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH AND LANGUAGE DISORDERS LEVEL 3 USING ELEMENTS OF FAIRY TALE THERAPY

***Abstract .** This article discusses methods of using elements of fairy tale therapy to develop the coherent speech of preschool children with ODD-3 level. The significant role of fairy tale therapy in developing a child's language, enriching their vocabulary, and forming coherent speech skills is demonstrated. Methodological tools are proposed, which influence the emotional and cognitive development of the child through the use of various fairy tale characters and plots. The research findings and methods are also discussed, along with the impact of fairy tales on children's speech development.*

Keywords: ODD-3 level, preschool children, coherent speech, fairy tale therapy, language development, speech skills

Мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту — олардың когнитивтік және әлеуметтік дамуының маңызды құрамдас бөлігі. Сөйлеу және тіл дамуындағы кешігулер әсіресе СТЖД (Сөйлеу және тіл дамуындағы бұзылыстар) бар балаларда жиі байқалады. СТЖД-3 деңгейі — бұл балалардың сөйлеуінде елеулі қиындықтар болатын жағдай. [3] Сөйлеу дамуының бұл деңгейі балалардың жеке тұлғалық және әлеуметтік дамуына теріс әсер етуі мүмкін, сондықтан сөйлеу дағдыларын дамытуға ерекше назар аудару қажет. Осы деңгейдегі балалардың сөйлеу дағдыларын дамыту үшін арнайы әдістемелер мен түзету жұмыстарын ұйымдастыру маңызды. Бұл мақалада ертегі терапиясының СТЖД-3 деңгейіндегі балалардың байланыстырып сөйлеуін дамытудағы тиімділігі қарастырылады. [2] Ертегі терапиясы — бұл баланың тілін дамыту мен эмоционалды жағдайын түзету мақсатында қолданылатын әдіс. Ертегілер балаларға өз ойларын жинақтап айтуға, сөздік қорын байытуға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Ертегі терапиясының әдіс-тәсілдері мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ерте жастан бастап балалар ертегілерді тыңдап, оларды талдай отырып, сөйлеу қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, ертегі кейіпкерлерінің рөлдерін ойнау балалардың эмоциялық жағдайын реттеп, әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Ғалымдар ертегі терапиясын сөйлеу мен тіл дағдыларын дамытуда тиімді құрал ретінде мойындайды, өйткені бұл балаларға ойларын жинақтап айтуға, эмоцияларын білдіруге, әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді [1]

Зерттеу барысында СТЖД-3 деңгейіндегі 5-6 жас аралығындағы мектеп жасына дейінгі балаларды зерттеу объектісі ретінде алдық. Балалардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамыту мақсатында ертегі терапиясының түрлі элементтері қолданылды. Бұл әдіс бірнеше кезеңнен тұрды:

1. Ертегі тыңдау: Балаларға таңдалған ертегілер оқылып, олардың мазмұны бойынша сұрақтар қойылды. Бұл кезеңде баланың тыңдап, түсіну және өз ойын сөзбен жеткізу қабілеті бағаланды.

2. Ертегі құрастыру: Балаларға ертегі кейіпкерлерін пайдаланып, өздері ертегі құрастыру ұсынылды. Бұл тәсіл баланың ойлау қабілетін, сөйлеу дағдыларын дамыта отырып, байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік берді.

3. Ертегі бойынша рөлдерге ену: Балалар ертегі кейіпкерлерінің рөлдерін өздері ойнап, сөйлеу дағдыларын қолдану арқылы сөйлемдерді байланыстырып айтуға үйренді.

Зерттеу барысында қолданылған әдіс-тәсілдерге балалардың сөйлеу дағдыларын бағалау үшін арнайы тесттер, бақылаулар және психологиялық сауалнамалар кірді. Сонымен қатар, зерттеу барысында әрбір балаға жеке тәсілдер қолданылды.

Зерттеу нәтижелері ертегі терапиясының балалардың сөйлеу дағдыларына оң әсерін тигізгенін көрсетті:

1. Сөйлеу дағдыларының дамуы: Ерекше тілдік қиындықтары бар балалардың сөйлеу жылдамдығы мен сөздік қоры өскені байқалды. Олардың сөйлеуіндегі грамматикалық құрылымдар жақсарып, сөйлемдерді дұрыс байланыстыру қабілеттері артты. Балалар өз ойларын жүйелі түрде айтуға, күрделі сөйлемдер қолдануға бейімделді.

2. Эмоционалды даму: Ертегі кейіпкерлерінің рөлдеріне ену балалардың эмоциялық жағдайын жақсартып, олардың әлеуметтік дағдыларын дамытты. Бұл балалардың өз ойларын ашық және сенімді түрде білдіруге ықпал етті. Ертегі кейіпкерлерінің мінез-құлқын имитациялау балалардың эмоциялық тұрғыда өркендеуіне ықпал етті.

3. Когнитивті даму: Еркін сөйлеу арқылы балалар өздерінің ойлау және шығармашылық қабілеттерін жетілдірді. Еркінірек сөйлеу, жаңа сөздер мен ұғымдарды қолдану балалардың когнитивтік дамуына оң әсер етті. Әр түрлі ертегілер арқылы балалар логикалық ойлау қабілетін дамытып, шындыққа сай ұғымдарды қолдануды үйренді.

Қорытындылай келе, ертегі терапиясы СТЖД-3 деңгейіндегі балалардың байланыстырып сөйлеуін дамытуда тиімді құрал ретінде қолданылатынын айтуға болады. Бұл әдіс балаларға сөйлеу дағдыларын дамытуға, тілін байытуға, логикалық ойлау қабілеттерін жақсартуға көмектеседі. Зерттеу нәтижелері ертегі терапиясының балалардың сөйлеу процесіне оң әсер ететінін және олардың эмоционалды, когнитивтік және әлеуметтік дамуына ықпал жасайтынын көрсетті. Бұл әдіс болашақта балалардың сөйлеу және тіл дамуындағы кешігулерді түзету үшін кеңінен қолданылуы мүмкін. Ертегі терапиясы — бұл тіл дамуының кешігуін жеңілдету үшін баланы жан-жақты дамытуға бағытталған әдіс болып табылады. Әсіресе, СТЖД-3 деңгейіндегі балалар үшін бұл әдіс тілдік қабілеттерін жетілдіруде таптырмас құрал бола алады. Болашақта ертегі терапиясын мектепке дейінгі мекемелерде кеңінен қолдану үшін арнайы әдістемелік құралдар мен оқу бағдарламаларын әзірлеу ұсынылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кушнерова А. Т. «Ертегі терапиясы және балалар психологиясы», 2015. – 34-38 беттер.
2. Петрова Б. А. «Балаларды сөйлеу терапиясымен дамыту», 2018. – 102-105 беттер.
3. Сүлейменова С. С. «Мектепке дейінгі балалардың тілін дамыту: теория және практика», 2019. – 58-63 беттер.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-6-11

ӘОЖ 37.013.2

ПРАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ БАКАЛАВРЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

САЛЫБЕКОВА НУРДАНА НУРТАЕВНА

phD, доцент, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

НҰҒМАН РОЗА МЕЙРАМҚЫЗЫ

магистр, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

***Аңдатпа.** Мақала практикалық дайындық барысында бакалаврлардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру процесін зерттеуге арналды. Білім беру процесін модернизациялау жағдайында практикалық дайындық білікті мамандарды даярлауда шешуші рөл атқарды. Мақалада модельдеу технологияларын, PBL әдістерін және TBL тәсілін қолдану сияқты практикалық дайындықты ұйымдастырудың заманауи әдістері қарастырылды. Кәсіби дағдылар мен құзыреттерді дамытуға негізделген тәжірибеге бағытталған бағдарламаларды әзірлеуге және іске асыруға ерекше назар аударылды. Зерттеу нәтижелері практикалық дайындыққа жүйелі көзқарас бакалаврлардың кәсіби құзыреттілігін тиімді дамытуға ықпал еткенін көрсетті. Мақала жоғары білім сапасын жақсартуға мүдделі оқытушыларға, әдіскерлерге және зерттеушілерге арналған.*

***Тірек сөздер:** кәсіби құзыреттілік, практикалық дайындық, бакалаврлар, білім беру технологиялары, PBL, модельдеу технологиялары, кәсіби дағдылар, жоғары білім.*

Кәсіби құзыреттілік – бұл кәсіби қызметті сәтті орындау үшін қажетті білім, білік, дағдылар, жеке қасиеттер мен тәжірибелер жиынтығы. Бұл маманның кәсіби міндеттерді тиімді шешу, өзгерістерге бейімделу және алған білімдерін нақты жағдайларда қолдану қабілетін көрсетеді. Кәсіби құзыреттілік теориялық білімді, практикалық дағдыларды және тұрақты оқыту мен дамуға дайындықты [1, 11346] қамтиды.

Бұл термин технологияларды, әдістерді және құралдарды меңгеру сияқты кәсіби білімді ғана емес, сонымен қатар жауапкершілік, бастамашылық, стресске төзімділік және топтық жұмыс қабілеті сияқты жеке сипаттамаларды қамтиды. Сондай-ақ, бұл сыни ойлау, аналитикалық қабылдау, қарым-қатынас және белгісіздік жағдайында шешім қабылдау сияқты дағдыларды дамытуды білдіреді.

Кәсіби құзыреттілік біліктілік ұғымымен тығыз байланысты, бірақ өзінің серпінділігімен ерекшеленеді: бұл маманның уақыт пен кәсіби орта талаптарына сәйкес білімі мен дағдыларын жаңарту және кеңейту қабілетін болжайды [2, 3576]. Кәсіби құзыреттілікті дамыту тек ресми оқытуды ғана емес, сонымен қатар бейресми білім беруді, тренингтерге, мастер-кластарға қатысуды, сондай-ақ практикалық тәжірибе жинақтауды талап етеді.

Технологиялық және әлеуметтік прогрестің жылдам қарқынымен сипатталатын қазіргі жағдайда кәсіби құзыреттілік маманның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторына айналады. Ол оның күрделі міндеттерді шешу, әріптестермен, басшылармен және клиенттермен тиімді қарым-қатынас жасау, сондай-ақ кәсіби саладағы инновациялар мен процестерді жақсартуға үлес қосу қабілетін анықтайды.

Үнемі дамып келе жатқан қоғам жағдайында техникалық және ақпараттық прогрестің әсерінен жоғары деңгейде кәсіби құзыреттілікке ие жоғары білікті мамандарды даярлау қажеттілігі артып келеді. Бұл факт жоғары биологиялық білімге тікелей қатысты. Биологиялық бағыттағы студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру әлі де қажетті көрсеткіштерге сәйкес келе бермейді. Бұл мәселе осы бағыттағы педагогикалық жұмыс әдістерінен бастау

алады. Биолог студенттерді оқыту процесінде заманауи педагогикалық технологияларды қолдану жағдайды құтқара алады, олардың интерактивті сипаты студенттердің кәсіби пәндерді оқуға деген қызығушылығын қолдайды және күшейтеді.

Биологиялық пәндер жоғары кәсіби біліктілікті алу және одан әрі қолдау үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыру негіздерін қамтитын күрделі көп қырлы ғылыми кешен болып табылады.

Осыған байланысты, жоғары оқу орнында білім алған алғашқы жылдардан бастап биолог студенттер кәсіби пәндерді тереңдетіп оқуға бағытталуы керек. Бұған студенттердің бүкіл оқу уақытында оқуға деген қызығушылығын қалыптастыру және қолдау бойынша сапалы, сауатты педагогикалық жұмыс ықпал етуі мүмкін.

Шын мәнінде білікті мамандарды даярлау мәселесі бүгінде бүкіл әлем бойынша көтерілуде. Онымен XVI ғасырдан бастап жетекші педагогтар айналысады, алайда зерттеулердің басым бөлігі XX ғасырға — XXI ғасырдың басына келеді.

Бұл саладағы негізгі зерттеулер Н.М. Верзилиннің, В.В. Половцовтың және басқалардың [3, 196] еңбектерінде көрінеді. Әдістеменің ғылым ретінде дамуы бастапқыда зерттелген бағытта әдістемелік тұжырымдарды, оқытушылардың жеке тәжірибесінің нәтижелерін жалпылайды, педагогикалық өнерді ғылыми негізі бар теориялық талдауларға береді.

Осылайша, жоғары оқу орнындағы екінші және үшінші курстарда биологиялық бағыттағы студенттердің кәсіби құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін анықтау және оны әрі қарай дамыту бойынша диагностикалық іс-шараларды үнемі жүргізу қажет.

Биология пәні бойынша кәсіби құзыреттіліктерді дамытуда PBL [4], TBL және модельдеу әдістерін қолдануға болады.

Зерттеу барысында біз ең алдымен Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университетінде білім алушы үшінші курс студенттерінің құзыреттілік деңгейін анықтау үшін кәсіби құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін анықтау әдістемесі қолдандық. Жалпы респондент саны – 67.

Зерттеу олардың білім, білік және дағдыларын зерттеуге арналған тапсырмалар мен сұрақтар негізінде жүргізілді. Зерттеу нәтижелері төмендегідей болды:

Сурет-1 – Кәсіби құзыреттіліктердің алғашқы деңгейі

Зерттеу негізінде 10 практикалық және зертханалық сабақтар талданды. Зерттеу 60 күн ішінде жүргізілді, бұл оқу сабақтарының жеткілікті санын қамтуға және үлгіні өкілдік етуге мүмкіндік берді.

Таңдалған әдістеме бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелерінде студенттердің 37%-ында кәсіби құзыреттердің базалық қалыптасу деңгейі анықталды (25 студент), жоғары деңгейде – 8% (5 студент), төменгі деңгейде – 55 % (37 студент).

1-суреттен көріп отырғанымыздай, зерттеу нәтижелерін толығымен қанағаттанарлық деп атауға болмайды, өйткені пәндердің көпшілігі тек шекті деңгейде кәсіби құзыреттерге ие, бұл, әрине, олардың қалыптасуының жеткіліксіздігін көрсетеді.

Бұл ЖОО-да педагогикалық жұмыста пәндік-бағдарлы тәсіл басым болып табылатындығымен түсіндіріледі, яғни бірінші кезекте білім алушылардың тиісті санаттарына қолжетімді пән бойынша ақпаратты сапалы жеткізуге көңіл бөлінеді. Оқу бағытын таңдауға байланысты студенттің мотивациясы бастапқыда жоғары деңгейде болды деп болжалды. Әрі қарай, биологияны зерттеудің бастапқы таңдауы бүкіл оқу барысында осы бағыттағы қызметке қызығушылықты сақтауды білдірмейді. Осының салдарынан биологиялық бағыттағы салаларда кәсіби міндеттерді орындау үшін жеткілікті құзыреттері жоқ мамандардың болуы қалыптасады [5, 1076].

Мұның алдын алу үшін студенттермен жұмыс барысында жоғарыда аталған тәсілдерді қолдана отырып, зерттеудің екінші кезеңі ұйымдастырылды. Алғашқы үшінші аптада модельдеу тәсіліне басымдық берілді.

Модельдеу технологиялары – бұл білім беру процесінде шындыққа мүмкіндігінше жақын жасанды түрде қайталанатын жағдайларды жасау үшін қолданылатын инновациялық құрал. Бұл технологиялар студенттерге әртүрлі сценарийлерді, жағдайларды немесе процестерді модельдеуге мүмкіндік береді [6, 376], бұл теориялық тұжырымдамаларды тереңірек түсінуге және практикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Модельдеу технологиялары күрделілік деңгейіне және қолдану саласына байланысты бірнеше түрге бөлінеді:

Компьютерлік модельдеу – процестерді немесе құбылыстарды модельдейтін интерактивті бағдарламалар. Мысалдарға инженерлік есептеулер, экологиялық модельдеу немесе бизнес-процестерді басқару жатады.

Физикалық тренажерлер – белгілі бір жабдықтың немесе органның жұмысын имитациялайтын құрылғылар. Мысалы, жүрек-өкпе реанимациясын үйретуге арналған манекендер.

Виртуалды шындық (VR) – толық цифрлық ортада тапсырмаларды орындау үшін үш өлшемді кеңістікке енуге мүмкіндік беретін технологиялар.

Толықтырылған шындық (AR) – нақты әлемнің қоршаған ортаға әсер ететін сандық элементтермен үйлесуі.

Модельдеу технологияларын қолдану кәсіби дайындық деңгейін арттыруға белсенді ықпал етеді, өйткені студенттер әрекеттерді бірнеше рет қайталай алады, қателіктерді талдай алады және нәтижелерді жақсартып алады. Сонымен қатар, мұндай технологиялар оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын ынталандырады, оны интерактивті және қызықты етеді.

Келесі үшінші аптада PBL әдісі қолданылып, зерттеу жүргізілді. PBL (Problem-Based Learning) немесе проблемаларды шешуге негізделген оқыту студенттердің аналитикалық ойлауын, тәуелсіздігін және білімді тәжірибеде қолдану дағдыларын дамытуға бағытталған заманауи оқыту әдісі болып табылады. Бұл тәсіл терең талдауды, ақпаратты іздеуді және шешімдерді әзірлеуді қажет ететін нақты немесе модельденген проблемалық жағдайларды зерттеуге негізделген. Биологияда PBL қолдану [7, 2316] әсіресе маңызды, өйткені бұл ғылым күрделі табиғи процестерді, экожүйелердегі өзара әрекеттесуді, генетикалық заңдылықтарды және антропогендік факторлардың қоршаған ортаға әсерін зерттеумен тығыз байланысты.

PBL көмегімен биологияны оқыту процесінде студенттер пәнаралық білімді қолдануды және өз зерттеулерін жүргізуді талап ететін міндеттерге тап болады. Мысалы, Олар климаттың өзгеруінің белгілі бір экожүйеге әсерін зерттей алады, түрлердің жойылу себептерін талдай алады немесе биологиялық қауымдастықтарды қалпына келтіру әдістерін ұсына алады. Бұл

тәсіл олардың зерттелетін материалға деген қызығушылығын оятады, зерттеу және практикалық дағдыларды дамытады, сонымен қатар топта жұмыс істеуге және өз шешімдерін дәлелдеуге үйретеді. PBL биологиялық процестерді терең түсінуге ықпал етеді, өйткені студенттер тек теориялық материалдарды жаттап қана қоймай, оларды іс жүзінде белсенді қолдану арқылы игереді.

Сонымен қатар, бұл әдіс сыни тұрғыдан ойлау мен тәуелсіздіктің маңызды дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Биологиялық мәселелерді шешу үшін жұмыс жасай отырып, студенттер ақпаратты құрылымдауды, негізгі аспектілерді бөлектеуді, ғылыми дереккөздерді іздеуді және алынған мәліметтерді түсіндіруді үйренеді. Қойылған міндеттерді шешу барысында олар күрделі жағдайларды талдауда құнды тәжірибе жинақтайды, бұл оларды биология саласындағы нақты кәсіби сын-қатерлерді шешуге дайын етеді. PBL пайдалану сонымен қатар биоәртүрлілікті сақтау, биотехнологияны дамыту және табиғи ресурстарды басқару сияқты өзекті биологиялық және экологиялық мәселелерге назар аударуға мүмкіндік береді. Осылайша, PBL – бұл студенттердің білімін тереңдетіп қана қоймай, сонымен қатар биология саласындағы табысты кәсіби қызмет үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыратын қуатты құрал.

Зерттеу жұмысының келесі кезеңінде TBL әдісін қолдану арқылы келесі үш аптаны өткіздік. TBL (team-Based Learning) немесе командалық жұмыс негізінде оқыту – бұл топтық өзара әрекеттесу және тапсырмаларды бірлесіп шешу арқылы студенттерді оқу процесіне белсенді тартуға бағытталған педагогикалық әдіс. TBL студенттер теориялық материалды оқып қана қоймай, оны нақты мәселелерді шешу үшін ұжымда жұмыс істей отырып, іс жүзінде қолданған кезде оқыту тиімдірек болады [8, 46016] деген идеяға негізделген. TBL әдістемесі әсіресе терең талдауды, сыни ойлауды және биология сияқты ынтымақтастық қабілетін қажет ететін пәндерге қатысты.

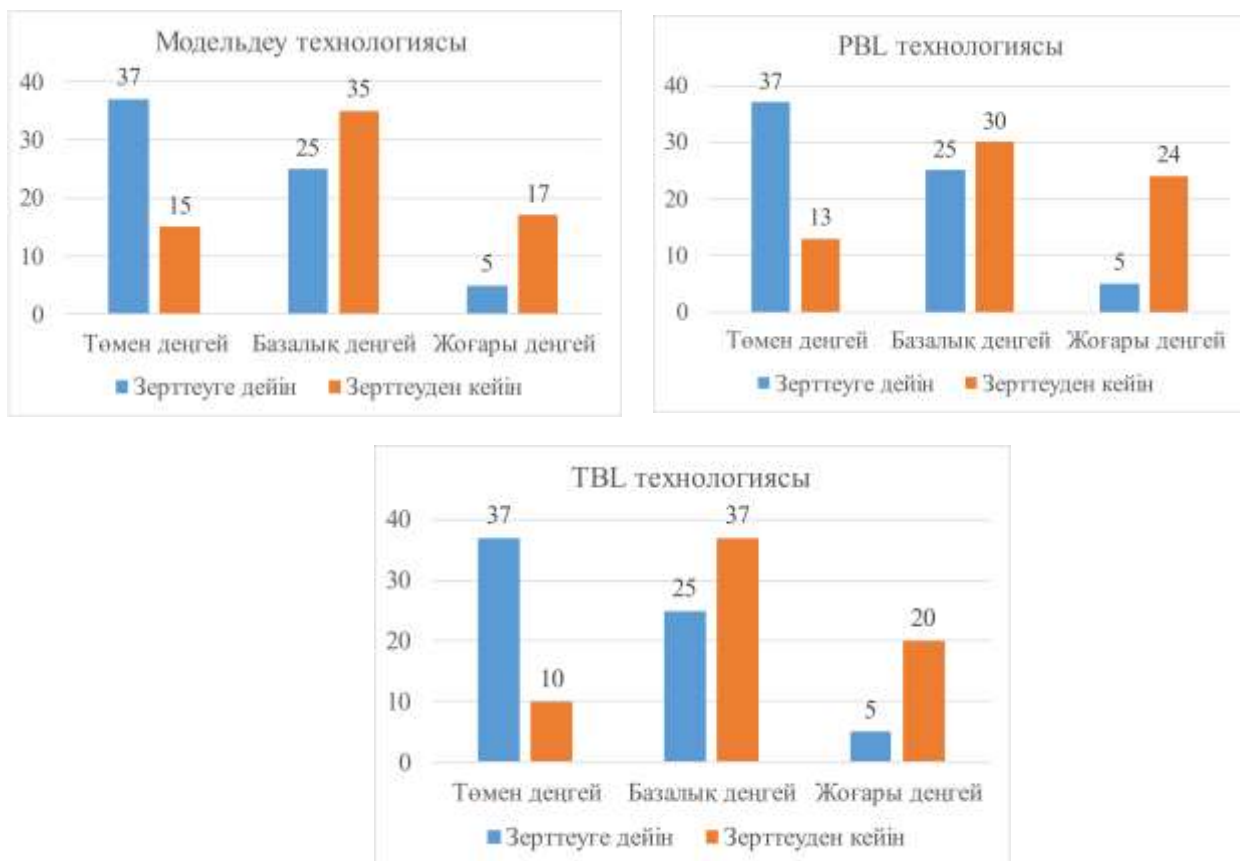
Биологияда TBL қолдану теориялық білімді практикалық дағдылармен біріктіруге мүмкіндік береді. Мысалы, студенттер экожүйелерді зерттеу бойынша топтарда жұмыс істей алады, әртүрлі факторлардың биологиялық әртүрлілікке әсерін талдай алады, зерттеулерді жобалай алады немесе биологиялық процестерді модельдей алады. Оқытудың бұл түрі студенттердің ғылыми және зерттеу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар командада жұмыс істеу, рөлдерді бөлу, компаға келу және өз жұмысының нәтижелерін ұсыну қабілетін дамытады. Топтық тапсырмалармен жұмыс жасай отырып, студенттер әртүрлі көздерден ақпаратты синтездеуді, деректерді талдауды және күрделі биологиялық мәселелердің оңтайлы шешімдерін табуды үйренеді.

TBL-дің негізгі ерекшеліктерінің бірі – оның құрылымы, оған жеке дайындық, топтық жұмыс және бірлескен талқылау кіреді. Сабақ басталмас бұрын студенттер теориялық материалды оқиды, содан кейін практикалық мәселелерді шешуге бағытталған тапсырмаларды орындау үшін топтарға біріктіріледі. Бұл тек зерттелгенді нығайтуға ғана емес, сонымен бірге талқылау және бірлесіп шешім қабылдау арқылы материалды түсінуді тереңдетуге мүмкіндік береді. Биологияда мұндай тапсырмалар эксперимент деректерін талдауды, экологиялық жобаларды әзірлеуді, генетикалық нәтижелерді түсіндіруді немесе экожүйелердегі организмдердің өзара әрекеттесу үлгілерін зерттеуді қамтуы мүмкін.

Биологияны оқытуда TBL қолдану ғылыми немесе қолданбалы салада жұмыс істеу үшін қажетті негізгі құзыреттерді дамытуға ықпал етеді. Жұмыстың ұжымдық сипаты арқылы студенттер тиімді қарым-қатынас жасауды, идеялармен бөлісуді және бірлескен стратегияларды әзірлеуді үйренеді, бұл әсіресе биологиялық зерттеулерде жиі қолданылатын пәнаралық тәсіл жағдайында маңызды. Оқытудың бұл әдісі оқушылардың ақпаратты өз бетінше іздеу, сыни тұрғыдан түсіну және нақты мәселелерді шешу үшін білімді қолдану дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен қатар, TBL олардың пәнге деген қызығушылығын оятады, оқу процесін серпінді және ынталандырады, нәтижесінде олардың дайындық деңгейі мен кәсіби қызметке дайындығы артады. Осылайша, TBL студенттердің болашақта сұранысқа ие болатын пән мен практикалық дағдыларды терең түсінуін

қалыптастыра отырып, биологияны оқыту сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылады.

Зерттеу жұмысының келесі бөлігінде жоғарыда аталған үш әдістің негізінде студенттердің кәсіби құзіреттілігінің дамуы зерттелді. Нәтижелер төмендегідей болды:

Сурет-2 – Зерттеуден кейінгі көрсеткіштердің өзгерісі

2-суретте көрсетілгендей, зерттеу нәтижелерін талқылау модельдеу технологияларын, PBL және TBL әдістерін қолданудың студенттердің кәсіби құзыреттілігіне айтарлықтай әсерін көрсетеді. Диаграммалар оң өзгерістерді көрсетеді: біліктілігі төмен студенттер санының төмендеуі және базалық және жоғары деңгейдегі студенттер үлесінің өсуі. Бұл деректер заманауи білім беру технологияларын енгізу Бакалаврларды даярлау сапасын жақсартуға ықпал ететінін көрсетеді.

Модельдеу технологиясы біліктілігі төмен студенттер санын азайтуда ең жоғары тиімділікті көрсетті. Оны қолданар алдында 37 студент осы деңгейде болды, содан кейін олардың саны 15-ке дейін азайды. Сонымен қатар, базалық және жоғары деңгейдегі студенттер санының өсуі байқалды, бұл талдау және тәуелсіз шешім қабылдау дағдыларының дамуын көрсетеді.

Оқу процесінде нақты мәселелерді шешуге бағытталған PBL әдісі де айтарлықтай жақсарғанын көрсетті. Оны қолданар алдында құзыреттіліктің төмен деңгейінде 37 студент болды, содан кейін олардың саны 13-ке дейін қысқарды. Бұл әдіс студенттерді сыни тұрғыдан ойлау және ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін дамыта отырып, оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандыратынын көрсетеді.

Командалық жұмысқа негізделген TBL әдісі құзыреттіліктің жоғары деңгейін арттыруда әсіресе тиімді екендігі дәлелденді. Оны қолданғаннан кейін жоғары деңгейдегі студенттер саны 5-тен 20-ға дейін өсті. Бұл студенттердің қарым-қатынас, үйлестіру және ұжымдық мәселелерді шешу дағдыларын дамытатын оқу процесінде өзара әрекеттесуінің маңыздылығын көрсетеді.

Жалпы, зерттеу нәтижелері осы білім беру технологияларын қолдану студенттердің кәсіби құзыреттілігін едәуір жақсартатынын растайды. Бұл өзгерістер оқу процесіне тереңірек қатысумен, өз бетінше және ұжымдық шешім қабылдау дағдыларын дамытумен және студенттердің мотивация деңгейін арттырумен байланысты. Мұндай әдістерді енгізу мамандарды даярлау сапасын арттыруға ұмтылатын білім беру мекемелері үшін басымдыққа айналуы тиіс.

Қорытынды. Зерттеу барысында модельдеу, PBL (проблемаларды шешуге негізделген оқыту) және TBL (топтық жұмыс негізінде оқыту) сияқты әдістерді қолдана отырып, практикалық дайындық процесінде бакалаврлардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру қарастырылды. Нәтижелер заманауи білім беру технологияларының студенттердің кәсіби дайындық деңгейін жақсартуға айтарлықтай әсерін растайды.

Зерттеу нәтижесінде жоғарыда аталған әдістерді қолдану студенттердің оқу процесіне қатысуын тереңдетуге, олардың мотивациясын арттыруға және табысты кәсіби қызмет үшін қажетті негізгі кәсіби дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететіні дәлелденді. Алынған мәліметтер мамандарды даярлау сапасын арттыру үшін жоғары білім беру жүйесіне осындай білім беру технологияларын кеңінен енгізу қажеттігін көрсетеді.

Осылайша, қазіргі заманғы оқыту әдістерін бакалаврларды даярлау процесіне біріктіру кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың және қазіргі еңбек нарығының талаптарын қанағаттандырудың қуатты құралы болып табылады деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Zhang H. RETRACTED: Fuzzy evaluation of students' professional competence //International Journal of Electrical Engineering & Education. – 2023. – Т. 60. – №. 1_suppl. – С. 1134-1145.
2. COOK-SATHER A. et al. Pedagogical partnership as professional development for students //The Bloomsbury Handbook of Student Voice in Higher Education. – 2023. – P. 357.
3. Hasanovna H. M. The mechanism of development of professional and pedagogical creativity of future physical education teachers based on a competent approach //ASEAN Journal of Physical Education and Sport Science. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 17-22.
4. Chueh H. E., Kao C. Y. Exploring the impact of integrating problem based learning and agile in the classroom on enhancing professional competence //Heliyon. – 2024. – Т. 10. – №. 3.
5. Antonova O. et al. Formation of professional competence of a specialist in a globalized world: Contemporary problems and prospects //AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research. – 2023. – Т. 13. – №. 1. – С. 105-110.
6. Clark M., Miller J. Educational Theories in Simulation-Based Learning // New York: Routledge, 2016. – P. 31-48.
7. Suwono H. et al. The problem-based learning (PBL) of biology for promoting health literacy in secondary school students //Journal of Biological Education. – 2023. – Т. 57. – №. 1. – С. 230-244.
8. Azme N. Enhancing Faculty Development for Effective Team-Based Learning (TBL) Implementation in Higher Education //International Journal of Research and Innovation in Social Science. – 2024. – Т. 8. – №. 3s. – С. 4599-4609.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-12-16
ЭОК 373.3.11

БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЛКЕТАНУЛЫҚ МҮМКІНШІЛІКТЕРІ

САРТАЕВА ҰЛБОСЫН ДАРТАЕВНА

Бастауыш сынып мұғалімі, Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы,
Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мектеп, Қазақстан Республикасы

***Аннотация:** мақалада бастауыш мектептегі жаратылыстану пәнін оқытудың өлкетанулық мүмкіншіліктері қарастырылды. Туған өлкеге деген сүйіспеншілікті қалыптастырудың көрсеткіштері мен бағыттары анықталды. Өлкетану жұмысының құрылымы бірнеше бағытқа бөлініп, сипаттама берілді. Мақаланы жазу барысында өлкетану материалдарының мазмұндық ерекшеліктерін, дүниетанымдық маңызы мен тәрбиелік мүмкіндіктерін ашуға тырыстық. Өлкетану материалдарын: туған жер табиғаты, өсімдіктері, жануарлары; табиғи материалдар; өлкетану туралы ауыз әдебиеті деп сараланды.*

***Кілт сөздер:** жаратылыстану, өлкетану, дүниетану, тәрбие теориясы, қорықтар, танымжорықтар, экологиялық соқпақ.*

Оқушыларға өлкетану негізінде білім мен тәрбие берудің ерекшелігі, қоршаған табиғи ортаның заңдарын және оны ғылыми тануды есепке ала отырып, табиғи зерделеу мүмкіндігі оқушының тұлға ретінде тұтастықта дамуына мүмкіндік тудырады. Кез келген мектеп пәнін туған өлке, туған қаладағы белгілі адамдар, ғалымдар, жазушылар, өнеркәсіп, өнер, табиғат, деректі мысалдармен түсіндіруге болатынын білеміз. Себебі, оқытуда нақты фактілерді ұғынудан оқушы санасында белгілі түсінік қалыптасады, ойлау логикасы күшейеді, танымдық қызығушылығы артады.

Өлкетану қай кезде де мектептегі оқу-тәрбие үрдісінің бір бөлігі болып қала береді. Ол оқу материалын нақты фактілермен толықтыру арқылы оқу процесін қызықтыруға әсер етеді, теориялық білімнің түйсікті қабылдауына әсер етеді, мектепті өмірмен байланыстырады. Бүгінгі күні өлкетану негізінде экологиялық білім берудің орны жоғары, дегенмен, өлкетану материалдарын оқу процесінде пайдалану әрбір мұғалімнің міндеті болып табылады. Бұл жұмысқа көптеген педагогтер әлі де дайын емес.

Мектеп өлкетануында екі қарама-қайшы бағыт қалыптасқан:

Біріншіден – оқу-тәрбие процесінде өлкетану материалдарының орнын бағаламаушылық болса, екіншісі – асыра бағалау болып есептелінеді. Бұл екі тенденцияда кері. Ең бастысы, біздің ойымызша, мектеп практикасында өлкетану материалдарын пайдалану оқу-тәрбие процесінің сапасын жетілдіреді деп түсінуге болады. Бұл проблеманың психологиялық-педагогикалық талдауынан тұжырымдағанымыз: өлкетану мектептегі оқу-тәрбие жұмысын жүргізудің мықты құралы, себебі, ол қызықты, жаңа, оңай, сондықтан білім беру мен тәрбиелеу міндеттерін шешуге көмектеседі [1.25 б.].

Туған өлке табиғатын қорғау және оны тиімді пайдалану, оны ластану мен бүлінуден қорғау үшін адамзатты жауапкершілікке тәрбиелеу, табиғатпен қарым-қатынас жасаудың азаматтық негіздерін қалыптастыру – Отанға деген сүйіспеншілік сезіммен байланысты. Оның себебі, оқушыларды табиғатқа жақындастырмайынша, өлкетану материалдары мен жұмыстарын оқу-тәрбие үрдісіне енгізбейінше, оқушылардың патриоттық сезімін тәрбиелеу мүмкін емес. Өйткені патриоттық сезім өзі туып өскен, алғашқы қадам басып, өмірдің әліппесін таныған жеріне деген сезімдеріне байланысты болмақ.

Туған өлке туралы нақты білімге негізделе отырып, оқушылар өскен жерінің табиғат құбылыстарын бақылауға төселіп, оның ғажайып сырларын ашады, еңбекке деген сүйіспеншілігін тәрбиелейді, қоғамына, еліне кішкене болса да пайда келтіруге деген ынтасын

оятып, қоршаған орта заңдылықтары мен құбылыстары жайлы түсінігін кеңейтеді. Өлкетану мектеп пен өмірді байланыстырады. Өлкетанудың тағы бір жетістігі – мұғалімдер мен оқушылардың ізденіс, шығармашылық жұмыстарға тікелей қатысуы болып табылады. Сабақта өлкетану материалдарын пайдалану оқушылардың ерік-жігерін, тәрбиелеп, пәнге деген қызығушылығын артыра түседі; берілген тапсырманы дұрыс орындап, жауапкершілікпен қарауға, алдына қойылған мақсатқа жетудегі табандылық, тапқырлық, шыдамдылық, батырлық, ұқыптылық, байқағыштық сияқты мінездердің құнды сапаларына дағдыландырады. Өлкетану жұмыстары оқушылардың дүниеге дұрыс көзқарасын қалыптастырады, сондай-ақ отаншылдық, адамгершілік, экологиялық, эстетикалық тәрбиесін дамытудың маңызды факторы болып табылады.

Туған өлкеге деген сүйіспеншілікті қалыптастыру			
Отаншылдық	Адамгершілік	Экологиялық	Эстетикалық
Тәрбиелер байланыстылығының көрсеткіштері			
Отанды, туған өлкені, атамекенді, елді, жерді сүйуге және қорғауға, қадірлеуге тәрбиелейді.	Оқушылардың бойында ұлтжандылық, отансүйгіштік, батырлық, ар-намыс сияқты адами қасиеттерді қалыптастырады.	Табиғатты және қоршаған ортаны қорғауға, биосфераны сақтауға, тәрбиелейді.	Туған өлкенің табиғаты сұлу, әдемі көріністері арқылы оқушыларға эстетикалық тәрбие береді

Сызба 1 - Туған өлкеге деген сүйіспеншілікті қалыптастыру

Өлкетану – туған жер туралы халықтық білім ретінде байырғы заманда пайда болғаны бәрімізге мәлім. Өлкетанудың білім беру сапасын көтеруде ықпалы зор. Ғылыми өлкетану өз алдына туған өлкені толық және жан-жақты тану деген міндет қояды. Өлкетану жұмыстары біріншіден, оқушыларға өлке, Отан, атамекен, халық педагогикасы жайында түсінік бере отырып, туған өлкеге деген сүйіспеншілігін оятады; екіншіден, оқушылардың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін қалыптастыратын педагогикалық шарттарды анықтайды және оны жаратылыстану пәндерін оқытуда іс жүзіне асырады. Ғылыми өлкетану өз алдына туған өлкені толық және жан-жақты тану деген міндет қояды. Оқушыларды зерттеу әрекетіне жұмылдырып, жиналған материалдарды оқу-тәрбие үрдісіне пайдалану. Өлкетану материалдары туған өлке табиғатын, оның байлықтарын, даму заңдылықтарын, жергілікті жердің халқы мен шаруашылығын және олардың өзара байланысын қамтиды. Өз өлкесін зерттеу барысында оқушылар қоршаған шындықты түсінеді, дүниеге дұрыс көзқарасын қалыптастырады, табиғат құбылыстарына бақылау жасайды және еңбекке деген құштарлығы артады. Сонымен қатар әрбір оқушының бойында ұлттық мінез-құлық, адамгершілік, сыпайылық пен кішіпейілдік қасиеттері қалыптасады. Өлкетану өскелең ұрпақты патриоттық сезімге тәрбиелейді, оларды өз туған өлкесінің табиғатын білуге, өз халқының тарихын, тегін, тілін, салт-дәстүрін білуге көмектеседі.

Өлкетану жұмысы жеке пәндер бойынша сол пән материалдарының мазмұнына сәйкес орындалады. Бұған фенологиялық, метеорологиялық бақылаулар, туған өлкенің, ауылдың, қаланың тарихын білу, этнографиялық, фольклорлық және архив материалдарын жинастыру, өсімдіктер, жануарлар дүниесі мен пайдалы қазбаларды оқып үйрену, зерттеу, өлкетану мұражайларын ұйымдастыру, т.б. көптеген жұмыстар жатады. Өлкенің өткендегісі мен бүгінгісінің даму тарихын салыстыра келе оқушылар өлкенің бейнесін жан-жақты сипаттай

отырып, халқымыздың еңбегіне сүйсінеді. Өлкетану жұмысының құрылымы мемлекеттік, мектептік және қоғамдық болып 3-ке бөлінеді.

Кесте № 1 - Өлкетану жұмысының құрылымы

1.Мемлекеттік	Өлкетану мұражайы. Ғылыми-зерттеу мекемелері.	Мұражайлық
		Аймақтық
2.Мектептік	Оқу (бағдарламалық) мақсаты мен міндеті оқу бағдарламасында көрсетіледі.	Сабақ үстінде
		Сабақтан тыс
		Өлкетану үйірмесі
	Сыныптан тыс (бағдарламалық емес) мақсаты мен міндеті оқу-тәрбие жоспарында көрсетіледі.	Экологиялық соқпақ
		Танымжорық (экскурсия)
		Туристік жорықтар
3.Қоғамдық	Мәдениет үйлері.	Экспедициялар
3.Қоғамдық	Мәдениет үйлері	Туризм
		Балалардың өз күшімен сауықкеш өткізуі.

Оқушыларға экологиялық тәрбие беру жұмысында экологиялық соқпақтың өзіндік орны бар. Экологиялық соқпақ – бұл табиғат қорғау ісінде экологиялық білім мен тәрбие беруді насихаттауға бағытталған, әрі ақпаратқа толы, ұйымдасқан және белгіленген маршрут. Экологиялық соқпақтың танымдық, тәрбиелік және ұйымдастырушылық маңызы ерекше. Оның балаларға табиғи ортамен дұрыс қарым-қатынас жасай білуді үйретеді. Экологиялық соқпақ ұйымдастырылатын аймақ алдын-ала жан-жақты тексеріліп, оқудағы табиғи жағдайлар ескеріледі, оған қатысқан әрбір оқушының бойында табиғатқа аяушылық, сүйіспеншілік сезімі, дүниетанымы қалыптасады, сол арқылы өз құрбыларына ерекше ықпал жасайды, әрі өз бойында экологиялық мәдениеттілік пайда болады. Әрбір экологиялық соқпақ оқушының қызығатын, әрі қимайтын орнына айналуы тиіс. Экологиялық соқпақ өтетін табиғат алқабында әртүрлі ландшафттар қамтылуы және онда сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар түрлері болуы тиіс. Сонымен бірге экологиялық соқпақ өтетін жер антропогендік әсерлерге ұшыраған алқаптарды да қамтыған жөн, яғни адамдардың қолдан жасаған табиғатқа әсерін анық көрсететін ластанған, эрозияға ұшыраған жер, өртелген орман алқабы немесе дала, т.б. жерлері болса, сол арқылы балалардың көзін жеткізуге болады. Экологиялық соқпақ маршруты шамамен шеңбер немесе тұйықталған жіп тәрізді болып, басталуы мен аяқталуы бір жерде болғаны дұрыс. Экологиялық соқпақ өтетін жер алдын-ала тексеріліп, жергілікті жердің шаруашылық иелерімен келісіп, шарт жасасып, заңдастырылады. Экологиялық соқпақтың түрі 3-ке бөлінеді: оқу экологиялық соқпағы, табиғи танымдық-серуендеу соқпағы және танымдық-туристік соқпақ. Әрқайсысының өзіндік ерекшелігі болады [2.44 б.].

Оқу экологиялық соқпақ. Бұл табиғатты арнаулы экологиялық оқытуға мақсатталған маршрут. Олардың ұзындығы 1,5-2 шақырымнан аспауға және оқу танымжорықтарын 3 сағат аралығында өткізуге есептелген. Оқу экологиялық соқпақтар бірінші кезекте әртүрлі оқу орындарында оқитындарға: мектеп, лицей, колледж оқушылары мен жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған. Маршрутты ұйымдастырушы оқытушы-педагог немесе танымжорық жетекшісінің басшылығында болады. Жолсілтегіш бағаналарға және ақпараттық қалқандарға қарай отырып соқпақты өз бетімен жүріп өтуге болады. Оқу экологиялық соқпақтар келушілердің жүріп өтуіне жеңіл болуы керек. Сондықтан да мұндай соқпақтар қаланың рекреациялық аумақтар: бақтар, ормандар, елді-мекендердің жасыл желек

жерлерінен өтеді. Оқу экологиялық соқпақтың негізгі келушілері – оқушылардың, студенттердің ұйымдасқан топтары.

Табиғи танымдық-серуендеу соқпағы. Оның ұзындығы 4-8 шақырымға созылады. Әдетте бұл маршрут қала және шипажай демалыс орталықтарының маңынан өтеді. Демалушыларды бір топқа біріктіріп, танымжорық жетекшісінің басқаруымен 3-4 сағат жаяу жүріспен аралатып, маршрут бойындағы табиғат ерекшеліктерімен, мәдени-тарихи ескерткіштерімен таныстырады. Мұндай табиғи соқпақ бойында туатын сұрақтар, негізінен адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас, өндірістің табиғатқа тигізетін әсері, оны ластауды тоқтату шаралары деген сияқты сипатта болады. Негізінен жылдың жылы кездерінде өтетін танымдық серуендеу соқпақтарынан басқа қыстық соқпақтар да құруға болады. Қазіргі қыста демалудың бұл түрі кең өріс алды, ол шаңғымен серуендеу болып табылады. Қыстық оқу соқпақтары да табиғатты қорғауға, рекреациялық, ақпараттық, танымдық және тәрбиелік мәселелерді шешуге мүмкіндік туғызады.

Танымдық-туристік соқпақ. Оның ұзындығы бірнеше ондаған шақырымнан бірнеше жүздеген шақырымға жетеді. Бұл табиғи соқпақтар халық санының тығыздығы аз белсенді демалыс аймақтарынан және қорықтар мен ұлттық табиғи бақтардың жақын маңдарынан өтеді. Мұндай белсенді демалыстың маңызды жағы кешенді болады. Өйткені қоршаған табиғи ортамен, мәдени және тарихи ескерткіштермен танысу адамзаттың табиғатқа әсерін бағалау, алған экологиялық білім мен тәлім-тәрбиені тәжірибе жағдайына қолдану және үйрену болып табылады. Танымдық-туристік соқпақ негізінен, ғылыми-ақпараттық құндылығы жағынан экологиялық, географиялық және геологиялық болады.

Аталған үш табиғи соқпақтар өзінің маңыздылығы жағынан кешенді болып келеді. Бұл соқпақтарда табиғат құбылыстары мен нысандарды зерттеуге, танып білуге, табиғатты пайдалану мәдениетімен танысуға, экологиялық бағалаудың нәтижелерін қорытуға және келушілерді экологиялық этикаға тәрбиелеуге бағытталған.

Табиғи оқу соқпағы міндетті түрде елді-мекенге жақын жерде орналасып, оған баратын жол қиындық келтірмеуі тиіс. Мысал ретінде Ақсу-Жабағылы қорығын алайық. Ақсу-Жабағылы мемлекеттік қорығының тарихи зерттелуі, өлкелік ғылыми-зерттеу нысаны – табиғи ортаның биологиялық әр түрлілігі болып табылатыны айқындалған. Осы мақсаттың келешекте іске асуы үшін мынадай мәселелерді шешу қажет:

1. Ақсу-Жабағылы мемлекеттік қорығының табиғи ортасының биологиялық әр түрлілігін зерттеу.

2. Ақсу-Жабағылы мемлекеттік қорығының табиғатына экологиялық фактордың тигізетін әсері.

3. Әдіснамалық материалдар негізінде экологиялық соқпақты салудың ұстанымдарын өңдеу және функционалдық бағытын анықтау.

4. Маршруттың өту жерін, оның ұзындығы мен түрін және де маршрутты таңдағанда оның бойындағы танымдық нысандардың жиілігін анықтау.

5. Туристер ағынын реттеуге болатын ұсыныстарды өңдеу, рекреациялық аймақтарында ландшафттарға түсетін салмақты азайту [3.102 б.].

Ақсу-Жабағылы мемлекеттік қорығында экологиялық табиғи оқу соқпақтарын әдіснамалық материалдарға сүйене отырып, мынадай ұстанымдарды басшылыққа алуға болады:

-соқпақтың ұзындығы үлкен болмауы керек;

-олар танымдық нысандар орналасқан жерден өтуі керек;

-демалушыны шамадан тыс шаршатпай, көңіл-күйін қанағаттандыру қажет.

Оқу өлкетануының жиі қолданылып келе жатқан формасының бірі – табиғатқа, жергілікті елді-мекендерге және өндіріс орындарына жасалатын танымжорық (экскурсия – латын тілінен аударғанда «жол жүру» мағынасын білдіреді). Белгілі педагог, әдіскер Ягодский К.Г. ХХ-ғасырдың басында «танымжорық жүргізудің негізгі мақсаты – оқушыларға тірі заттардың аттарын жаттау емес, табиғатты бақылауға (көруге) үйрету», –

деді. Мұндай танымжорықтар нәтижесінде оқушылар өлкенің басты-басты объектілерімен танысып, айналадағы ортаны қорғауға, зерттеп білуге, дүниетанымын қалыптастыруға және басқа пәндерден алған білімдеріне сүйене отырып, өздерінің байқау, бақылау жұмыстарын жүргізуге, салыстыруға үйренеді.

Оқушыларға экологиялық тәрбие беруде табиғатты қорғау, аялау жұмысында табиғи ортадағы қоғамдық пайдалы еңбектің орны ерекше. Қоғамдық пайдалы еңбек пен тәжірибелік жұмыстарда оқушылар бөлме өсімдіктерін отырғызып, күтіп баптау, сынып бөлмесінің тазалығы, құстарды қоректендіру, гүлдер егу, т.б. жұмыстарымен айналысады. Сонымен қатар мектеп маңындағы жасыл желектерді күту, лас қоқыстарды жинап, тазалау, қыста жолдың қарын күреу, күзде түскен жапырақтарды жинау, т.б. жұмыстарын атқарады.

Танымжорықтың оқушыларға пайдасы:

- 1.Экология, география, биология пәндерінен алған білімдерін толықтыруға әсер етеді.
- 2.Табиғатқа деген сүйіспеншілігі артып, тек сабақ процесінде алған біліміне сүйенбей танымжорық кезінде алған іс-тәжірибесіне сүйенуіне мүмкіндік алады.
- 3.Табиғатпен, қоршаған ортамен тікелей қарым-қатынастың арқасында оқушыларда табиғатқа деген сүйіспеншілігі, экологиялық санасы, адамгершілік қасиеттері қалыптасады.
- 4.Оқушылар табиғат байлықтарын күтіп баптау жөнінде, оларды ұқыпты үнемдеп пайдалану туралы түсінік алады.

Танымжорықтан келгеннен кейін оқушыларға өздерінің көргендерін, білгендерін, алған әсерлерін арнайы жұмыс дәптеріне жаздырып, оларды қоғамдық жұмысқа жұмылдырып, экологиялық білімдерін толықтыру қажет. Танымжорық әлеуметтік, эстетикалық, этикалық, адамгершілік, дене шынықтыру, еңбекке баулу, экологиялық білім берумен қатар оқушылардың белгілі бір пәннен сабақ процесінде алған білімін әрі қарай толықтырып, кеңейтуге мүмкіндігі мол.

Өлкетану жұмысы аздаған энтузиаст мұғалімдердің үлесі ғана болып қала бермей, ендігі жерде оны әрбір мұғалімнің, сынып жетекшілерінің және мектеп-интернат тәрбиешілерінің өмір нормасына айналдыратын уақыт жетті.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Сарыбеков Н.С. Воспитание любви к природе. –Алматы,1998.
2. Сарыбекова Қ.Н. Жаратылыстануды оқыту әдістемесі.- Тараз,2023.
3. Олжабаев Л.Н. Өлкетану сабақтары. -Шымкент, 2023.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-17-21

ӨОК 373.3.2

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

ТАЖИБАЕВА АЛИЯ КЕМАЛОВНА

Бастауыш сынып мұғалімі, Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы,
Жарылқасын Отарбаев атындағы орта мектеп, Қазақстан Республикасы

***Аннотация:** мақалада бастауыш мектеп оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеуде халық ертегілерінің алатын орны қарастырылды. Халықтық педагогика арқылы оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге байланысты біршама теориялық мәселелер анықталды. Қазақ ертегілерінің не үшін қажет екені, оның түрлері мен тәрбиелік мәні ашылып көрсетілді. Теориялық білімді меңгере отырып, оқушыны адамгершілік жағынан тәрбиелеу жолдары ұсынылды. Халық педагогикасына, оның адамгершілік тәрбиесіне қатысты жүргізілетін тәрбие әдістеріне тоқталып, талқыланды.*

***Кілт сөздер:** ертегі, бастауыш мектеп, халық педагогикасы, батырлар жыры, фольклор, мақал-мәтелдер, аңыз әңгімелер.*

Бүгінгі таңда Қазақстан күрделі тарихи бетбұрыстар мен қоғамдық жаңартулар тұсында дамып келеді. Бұл кезеңде рухани адамгершілік дамудың жаңа бағытын айқындау көзделіп отыр. Сондықтан да бүгінгі таңда барлық әлемде, сонымен қатар біздің елімізде де жеке тұлға дамуының қалыптасуына жаңаша көзқараспен қарау айқындалуда. Осыған байланысты дүниежүзілік өркениеттілік қауымдастықта қазіргі адамгершілік тәрбиесінің негізіне оқушылардың және ересектердің тұлғалық дамуына ықпал жасайтын принциптер мен әдістер алынған. Атап айтатын болсақ оларға: байқау, әңгімелесу, шығарма, сұрақ-жауап, тест жүргізу, анкета алу т.б. әдістер жатады.

Президентіміз Қ.-Ж.К.Тоқаев өз жолдауларында: «... білім және ғылым саласында түйінді мәселелерді шешудің төте жолдарын ұсынып, тәрбиенің үш өзекті бағытын айқындады:

- Бүгінгі жастар осы заманның сыншысы да, тарихшысы да болатындықтан жастармен жүйелі жұмыс жүргізуіне баса назар аударды;

- Қазақстанда жүріп жатқан осы ауқымды өзгерістерге байланысты педагогикалық кадрлар дайындау жүйесін құру қажеттігін көрсетті, ең алдымен бүгінгі мұғалім кәсіби білімімен, шеберлігімен қатар, жастарға өзінің бойындағы адалдық, адамдық, тазалық, гуманистік және өз Отанын сүйе білу, ең жоғарғы адамгершілік қасиет сапаларымен ықпал жасай отырып тәрбиелеуі керектігіне мән беру қажеттігін айтты;

- Жастарды адамгершілікке тәрбиелеу сапасын көтеруге негіз болатын мәселе – ол білім және тәрбие беру саласындағы ғылымның дамуымен байланысты. Бүгінгі таңда реформаның тиянақты жедел жүзеге асырылуы мұғалім, тәрбиеші, оқушылардың адамгершілік тәрбиесі туралы ғылыми – теориялық білімі болу керектігін және өзін-өзі дамытудың субъектісіне айналу қажеттігіне назар аударды» [1,2 б.].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты әрбір мұғалім Қазақстан Республикасының үшінші мыңжылдықтағы жаңа әлеуметтік мәдени жағдайына орай, адамгершілік тәрбиесінің мақсатына, мазмұнына, түрлеріне, әдіс-тәсілдерінің ауқымды өзгерістеріне байыптап қарап бағамдау үшін оқушыларға тәрбие берудің тарихи – физиологиялық, педагогикалық проблемеларына аса зор мән берген жөн.

Тәрбие – қоғамдық үрдіс, қоғам мен жеке тұлғаның ара –қатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Оның негізгі өлшемі өмірге қажетті тұлғаның жағымды қасиеттерін дамыту болып табылады. Оқушылардың сапалы тәртібі мен байымды мінезін қалыптастыру, оған

сәйкес сезімін және сенімін тәрбиелеу тәрбиешінің мақсатқа бағытталған іс-әрекетіне байланысты.

Тәрбиенің негізгі міндеті – қоғамның қажетті талаптарын әрбір баланың борыш, намыс, ождан, қадір-қасиет сияқты биік адамгершілік стимулдарына айналдыру.

Қазіргі таңда әсіресе, көп көңіл бөлінетін мәселе – адамгершілік тәрбиені күшейту.

Халықтық педагогика арқылы оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге байланысты біршама теориялық практикалық тәжірибе жинақтау қажет. Ол үшін бастауыш сынып мұғалімдері тәрбиенің басты ұстанымдарын – жалпы адамзаттың құндылықтарды және тұлғаны қалыптастыру, өз халқының мәдениетін, әдебиетін, тілін, салт-дәстүрін, тарихын, өнерін сүю арқылы басқа халықтардың да тілі мен мәдениетіне салт-дәстүріне құрметпен қарайтын нағыз мәдениетті адам қалыптастыруы тиіс.

Біздердің қазіргі “Халық педагогикасы” деп жүргеніміз, сол ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы жиып - терген тәсілдері мен тәрбиелерінің жиынтығы. Олай болса, бұл күллі адамзат мәдениетінің тарихының анасы тәріздес, аса үлкен құбылыс. Сөйтіп дүние жүзіндегі халықтардың тәлімі мен тәрбиесінің бастауын сонау топан су заманынан бастау керек. Сонан бері адамзат баласы басынан талай қилы замандарды кешті. Бертін келе толып жатқан халықтар пайдасы болып, әрқайсысы өзінің тарихы мен мәдениетін жасады. Сол рухани қазыналарға жататын фольклордың ішінде, бүкіл халықтық педагогиканың негіздері айтылады. Ендеше, қазақ халқының жүзден аса батырлар жырында, қаншама ғашықтық дастандарында, небір ғажайып ертегілер мен аңыздарында, тіпті мақал-мәтелдерінде тұнып тұрған адамшылыққа жеткізер тәлім екені анық. Тек мұны жүйелі түрге келтіріп, пәрменді әдістермен ұрпақ тәрбиесіне пайдалануымыз керек [2,52 б.].

Өзіміз көп үміт күтіп отырған жас ұрпақ ата-бабамыздан қалған мәдени мұра халық ауыз әдебиетінің өн бойындағы мәнділігі мен маңыздылығынан, ойшылдығы мен қиялшылдығынан, тапқырлығы мен шешендігінен, әсемдігі мен алғырлығынан тәлім-тәрбиесі мен үлгі - өнегесінен нәр алары анық.

Сан ғасырлар бойы ауыз әдебиетіндегі ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып келген халықтық тәрбиенің өнеге-үлгілері осы уақытқа дейін өзінің педагогикалық мүмкіндіктерінің мәні зор екендігін дәлелдеп келеді.

Халық ауыз әдебиетінің ішіндегі ең жақыны балаларға ол ертегі болмақ. Алғашқы қауымнан бастап, бала тәрбиесіне ерекше әсер ететін ертегілерді ойлап шығарған адамзат тарихында ертегілердің тәрбиелік мәні зор. Қазақ ертегілері сан алуан.

Ертегі арқылы айнала қоршалған ортаны барлай алады, табиғаттың сиқырлы сырларын сезіне біледі, халықтың әдемілік және әдептілік жайлы ұғымдарын бойына сіңіреді, ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып туралы түсінік алып, адамгершілік тәрбиесінің бастауларына ден қояды.

Өскелең ұрпақты жан-жақты жетілген адамгершілігі мол азамат етіп тәрбиелеуде ертегінің алатын орны ерекше. Ертегі адамның қиялына қанат бітіреді. Білмегенді білгенге сүйрейді. Кімдерден, қай кейіпкерлерден аулақ болуды насихаттайды. Бұл өшпес зор туындылар бала болашағының мәнді мақсатты көзқарасын тудырады сөзсіз.

Ертегі әрбір баланың жеке-дара ой дүниесінің ең нәзік белгілерін жанып тегістейтін жанғыш болып табылады, ал сонымен бірге ол балалардың бірінің жүрегін біріне айқара ашады, балалар ұжымында нәзік интеллектуалдың өзара қарым-қатынастарды тудырады. Ертегі шығармалары бұл менің балалармен рухани қатынас жасауымның ең бақытты сәттері, ал балалар үшін теңдесі жоқ ойлану шаттығы.

Табиғат аясында мұғалімнің ойынан туып, аузымен айтылған ертегі балалар үшін жарық сәуле, ол сәуле олардың ми қуысының барлық құпия түкпірлерін шарлайтын жарық сәуле. Олар ертегіге құмартады.

Ертегісіз балалар арасындағы интеллектуалдың өзара қарым-қатынастарды түсіну мүмкін емес, ертегіге әуестенбейінше ұжымдық күйініш-сүйініш болмақ емес, ертегі туындамайынша оймен шабыттанған қуаныш балаға ұғынықсыз.

Мектеп табалдырығын жаңа ғана аттаған балаларды мектеп тартып тұрады, өйткені олар ертегіден ескен теңдесі жоқ сезімдерді ұжымымен бірге сезінгісі келеді. Оларды мұғалім де тартып тұрады, өйткені олар ертегіні содан естиді, ертегіні ұйып тыңдайды. Мұғалім өмір бойы естерінде қалады, ол баланың рухани дүниесінен ең алдымен ертегі ретінде орын алады. Ертегі – бұл кішкентай дән, баланың өмірлік құбылыстарға эмоцияның баға беруі осы дәннен өсіп жетіледі.

Ертегі – бұл ой бесігі, бала тәрбиесін жолға қойғанда, ол осы бесік жөніндегі толғанулық естеліктерді өмір бойы сақтайтындай ету керек.

Ертегі – бұл ойлау ләззаты, ал ертегі шығара отырып, баланың ойлауға өз қабілетін орнықтырады, сол арқылы өзінің ар-намыс сезімін орнықтырады.

Қазақ ертегілерінің не үшін қажет екенін әдебиет зерттеушісі ғалым А. Байтұрсынов “Ертегінің қадірі қанша деп сұрағанда, керектігіне қарай жауап беріледі. Ертегінің керек орындары:

1. Халықтың ұмытылған сөздері ертегіден табылмақ. Олай болса, ертегі тіл жағынан керек нәрсе.

2. Бала әдебиеті жоқ жерде баланың рухын, қиялын тәрбиелеуге зор кедергі бар нәрсе. Баланы қиялдауға, сөйлеуге үйретеді.

3. Бұрынғылардың «Сана – саңлау, қалып-салты жағынан дерек беруші үшін керегі бар нәрсе»- деп айтқан болатын. Қазақ халық ертегілері мейірімділікке, адалдыққа, әділеттікке, еңбек сүйгіштікке, тазалыққа, достыққа, әдептілікке үйретеді. Жамандықтан, қулықтан, өтіріктен, зұлымдықтан аулақ болуға тәрбиелеу жолын алға қояды. Әрдайым татулық, бірлік, ынтымақ жеңетінін көрсетеді [3,29 б.].

Батырлар ертегілер мен батырлар жыры ел қорғау жолындағы батырлардың ерлік істерін дәріптей отырып, ел бірлігі мен жұрт тыныштығын сақтап қорғау азаматтық парыз екенін нықтап, жас ұрпақты елжандылыққа, Отан сүйгіштікке тәрбиелейді.

Бастауыш сынып оқушыларын жан-жақты жетілдіре тәрбиелеуде ауыз әдебиеті үлгілерінің барлық жанр түрлерін қолданудың білімдікте, тәрбиелікте мәнінің зор екені сөзсіз.

Жүсіп Баласағұнның “Құтты біліктің” әр сөзі, әр тарау тынысы – адамгершілік, адалдық, қайырымдылық хақындағы өнегелі ойлары әр көкіректе күмбірлеп тұрғандай. Адамгершілік тәрбиесі мен еңбек, ақыл-ой тәрбиесі бір-бірімен өзара тығыз байланысты. Адамгершілік жағынан дұрыс қалыптасқан адам ғана біреуге қамқорлық жасауға дайын тұрады. Адамгершілік тәрбиесі моральдық жағынан кіршіксіз таза, қоғам мүддесі үшін еңбек ететін, жан-жақты жетілген адам даярлау сияқты тәрбиенің жалпы мақсатына бағытталады. Адамгершілік қасиетінің негізгі имандылық пен ізеттілікте. Ал сыйластық, жасы үлкенді сыйлау, сәлемдесу, үлкеннің сөзіне жөнді – жөнсіз араласпау, кісінің алдынан кесе өтпеу, көп алдына дарақыланып күлмеу, есінемеу сияқты қылықтарды жас ұрпақ санасына ақырындап сіңіру қажет. Адам баласы қоғамда өзінің адамгершілік қасиеттерімен, қайырымдылығымен, адалдығымен, әділеттілігімен ардақталады. Моральдық қасиеттер адамдардың қимыл-әрекеттерінен, қарым-қатынасынан шығады. Жақсылық пен жамандық, зұлымдық пен махаббат, әділеттік пен әділетсіздік, борыш пен намыс, ар мен ождан адамның іс-әрекеті арқылы өлшенеді. Осыны ұстанған қазақ халқы жастарды отбасында кішіпейілділікке тәрбиелеуді бірінші міндет етіп қойған. Жастардың жадына “сіз” деген сыпайылық, “сен” деген анайылық, “Адамдықтың белгісі, иіліп сәлем бергені”, “Кішіпейілділіктен кішіреймейсіз”, “Құдай деген күр қалмайды” деген қағидаларды үнемі уағыздаған [4,71 б.].

Сонымен адамгершілікке тәрбиелеуде қазақ халық ертегілеріндегі кейіпкерлер бейнесі көбіне қарапайым адамдар болып келеді. Ертегі – ауыз әдебиетінің ықылым заманнан келе жатқан көне де мол мұрасы. Оның ертегі деп аталуының өзінен де, сол сияқты ертегілердің “Бұрынғы өткен заманда”, “Баяғы өткен заманда”, “Ерте, ерте, ертеде, ешкі құйрығы келтеде” деп басталуынан да оның атам заман туындысы екенін аңғару қиын емес.

Ертегілерде халық басынан кешкен ғасырлар ізі жатыр. Олардың еңбекші халықтың тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрып, елдік тарихы, қилы-қилы қиын қыстаулары, халықтың мұң-шері, арман-мұраты бейнеленген.

Қазақ ертегілерін академик М. Әуезов үш жанрға бөледі; қиял-ғажайып ертегілері, хайуанаттар жайлы ертегілер, шыншыл ертегілер. Солардың ішіндегі ең көнесі, әрі ертегілердің мол саласы – қиял-ғажайып ертегілері. Бұл ертегілерде табиғаттың немен тұңғыық сырларын әлі танымаған адам ойының сәбилік шақтары, соны білсем деген халық арманы, әлемді шарласам, жеті қат жер асты құпиясына үңілсем, тіршілік өмірін жеңілдетсем деп армандаған халық қиялы бейнеленген.

Сол дүниеде жаңалық пен жамандық, әділдік пен жауыздық, адалдық пен қаскөйлік бітіспес арпалыста болады. Ертегілерде тартыс осы қарама-қарсы күштер арасында әділдік пен жауыздық, арасында өрбиді.

Қиял-ғажайып ертегілеріндегі қаскөйде аса үрейлі, жауыздығында шек жоқ жалмауыз кемпір жойқын күш иесі болып бейнеленеді. “Алтын сақа” ертегісіндегі кейіпкерлер жалмауыз кемпір бойында қандай ерен қуат бар, күнәсіз балаға деген қаскөйлігі қандай. Сақасын іліп ала қашқан балаға жете алмасын білген соң, ол бір тісін жұлып түсіреді тағы бір тісін жұлып лақтырғанда, тайдың тағы бір аяғы жұлынып түседі.

Қиял-ғажайып ертегілердегі мекен жайлар да сиқырлы, жұмбақ әлемі. Адам тек түсінде ғана көрерлік қиял сарайлары. Олар таңғажайып жиһазға толы. Қиял-ғажайып ертегілеріндегі кейіпкерлердің ішіндегі адамға жағымсыз, сұм кейіпкерлер-мыстан кемпір, жезтырнақ, айдаһар, жалғыз көзді дию сияқты талай басқа да сиқырлы күштер бар.

Солармен қатар адамдарға дос, қиын-қыстау кезде жол табар, ажал аузынан алып қалар, адамның қаскөй күштерді жеңуіне көмектесер жанды тіршіліктер, жансыз заттар да көп кездеседі.

Көп ертегілерде суреттелген әділдік пен жауыздық арасындағы күрес халықтың әділдікті аңсау арманынан туған. Әділдік пен адалдық жолындағы халық ортасынан шыққан қаһарман жалпы адам бақыты үшін ешбір қауіп қатерден тайынбай, үрейлі алып күштерге қарсы айқасқа түседі. Әділеттіктің жақтаушысы ретінде мерген, батыр, айлалы, ақылды адамдар бейнеленген. Олар қарапайым адамдар. Бірақ алдына қойған мақсатты биік, сондықтан да ертегілер көбіне жақсылықпен аяқталады, әділдік жақтаушысы адамның мерейі үстем болумен тынады.

Теориялық білімді меңгере отырып, оқушы адамгершілік жағынан тәрбиеленеді. Егер оқыту мен тәрбиелеу мәселесі осылайша оп-оңай шешілетін болса, оның шешілуі сабақтарда алынатын білімнің мазмұны мен көмегіне байланысты болса, қазіргі адамның, әсіресе жеткіншек ұрпақтың адамгершілігі және саяси идеяларға толы екені соншалық, бұл идеяларды сенімге, жеке адамның рухани игілігіне айналдыру адамгершілік тәрбие міндеттерін шеше алады деседі.

Сондықтан адамгершілікке тәрбиелеу санасы қалыптасуына басшылық ету - демек, оқушыларды этикамен қаруландыру деген сөз. Бірақ, бұл ережелермен келісе отырып, адамгершілікке тәрбиелеу ұғымын қалыптастыру міндеті төменгі сыныптарда толық шешіле алмайды, өйткені балалар өздерінің білім дәрежесі жағынан да, өмір тәжірибесі жағынан да бұған әзірленіп болмаған. Міне сондықтан да төменгі сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеп білім беру ең алдымен олардың адамгершілік тәрбие жағынан ұғымы болуын, адамгершілік тәрбиесін сезініп, бұл жөнінен тәжірибеде де болуын керек етеді.

Адамгершілік тәрбиесі түсінігі туралы айта отырып, оқушылар адамгершілік тәрбиесінің негізгі нормаларымен өмірдің айналасындағы, әдебиетті айқын мысалдар арқылы және өмірден алынған өз тәжірибесіне сүйене отырып танысады, бірақ, бұл арада түсіну сезімінің дәрежесіне тән істі талдап қорытуға байланысты болады.

Біз талдап өткен адамгершілікке тәрбиелеудің кемшіліктерін жою мектеп бағдарламаларының мазмұнында ізі қаланған тәрбие берудің мүмкіндіктерін толық және тиімді іске асыруға жағдай жасайды.

Бастауыш сынып оқушыларын жан-жақты жетілдіре тәрбиелеуде ауыз әдебиеті үлгілерінің барлық жанр түрлерін қолданудың білімдікте, тәрбиелікте мәнінің зор екені сөзсіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» 2 қыркүйек, 2024 ж.
2. Изғұттынова Р. Мектептің бастауыш сатысында қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқыту әдістемесі. Алматы,, 2017.
3. Ергалиева Г. А. Жалпы адамзаттық құндылықтар: теория мен тәжірибе: монография / Г. А. Ергалиева, Ж. Ж. Нәбиева . - Орал : М.Өтемісов атындағы БҚУ РБО, 2022.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәнім – тәрбиесі. -Алматы. ”Санат”. 1995.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-22-26

ӘОЖ 004.89:373.3

11-СЫНЫП ИНФОРМАТИКА ПӘНІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ДАМУ

ҚОЙШЫБАЙ БЕКНҰР ЕРБОЛАТҰЛЫ

Информатика білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Астана Халықаралық университеті, Астана, Қазақстан

***Аннотация.** Мақалада Қазақстанның жалпы орта білім беру жүйесіндегі информатика пәнін оқытуда жасанды интеллектті оқыту әдістемесін жетілдіру мәселелері қарастырылады. Зерттеу барысында жасанды интеллектті оқытуға қатысты заманауи үрдістер талданып, мектеп оқушыларына арналған оқыту материалдарының мазмұны мен әдістемелік тәсілдеріне ұсыныстар беріледі. Зерттеуде ЖИ тақырыбының маңыздылығын атап өтіп, оны 11-сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес оқытудың тиімді әдістерін сипаттайды. Сонымен қатар, Қазақстандағы мектеп білім беру бағдарламаларын ЖИ-ді оқыту талаптарына сәйкестендіру бағытындағы шетелдік тәжірибелер мен инновациялық әдістемелерге шолу жасалады. Бұл зерттеу оқушылардың цифрлық дағдыларын дамытуға, сыни ойлау қабілетін жетілдіруге және ЖИ саласындағы білімдерін тереңдетуге ықпал етеді.*

***Кілттік сөздер:** жасанды интеллект, информатика пәні, оқыту әдістемесі, білім беру жүйесі, цифрлық дағдылар, орта мектеп, Қазақстандағы білім беру*

Әр кезеңде белгілі бір жүйенің немесе саланың даму эволюциясы болады. Қазіргі уақытта трендке айналған саланың бірі «жасанды интеллект». Бұл сала тек технологияда емес барлық саланы қамтып өзгерістерге әкелуде. Мәселен Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 592 қаулысында жасанды интеллектті дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы қаулы енді. Аталған қаулыда деректерді жүйелі цифрландыру бойынша көшбасшылар үштігіне мынадай салалар кіреді: білім беру – 81 %, қаржы – 59 %, әлеуметтік қамсыздандыру – 59 % [1, 1 б]. Яғни жасанды интеллектті оқыту білім беру жүйесінде қаншалықты маңызды екенін осыдан – ақ көре аламыз. Осы үшін де таңдалып отырған тақырып өзекті болып табылады. 2023 жылдың мамыр айындағы InCites (Clarivate Analytics) деректері негізінде, 2018–2022 жылдар аралығында қазақстандық ғалымдар "Информатика, жасанды интеллект" тақырыбы бойынша Web of Science Core Collection базасында 191 ғылыми мақала шығарған. Ал шетелдік ғалымдар бұл саланы қазіргі уақытта кеңінен зерттеп, түрлі нәтижелерге жетуде.

Мәселен И.Левченко, А.Садықова, Л.И.Карташова, П.А.Меренкова орта мектеп информатикасында жасанды интеллектті оқыту әдістемесі, оның ішінде оқу мазмұнын әзірлеу және оны мектеп бағдарламаларына біріктіру туралы зерттеу жұмысын жүргізген [2, 265-280 б]. Зерттеуде жасанды интеллектті (ЖИ) мектеп оқушыларына оқыту мәселесі талқыланады. Зерттеуде 5-9 сынып оқушыларына арналған ЖИ курсының мазмұны әзірленіп, Python бағдарламалау тілі арқылы оқушылардың ЖИ құралдарын қолдану дағдылары дамығаны дәлелдеген. Сондай – ақ Sara Guerreiro-Santalla, Francisco Bellas, Richard J. Duro өз зерттеулерінде жасанды интеллектті (ЖИ) орта білім беру бағдарламасына енгізудің әдістемесі мен мазмұны талдаған. ЖИ-ге арналған AI+ жобасының аясында мектеп оқушыларына бейімделген оқу бағдарламасы ұсынды [3, 48 б]. Негізгі назар смартфондарды қолдана отырып, STEM және жобалық оқыту әдістемесіне аударылған. Бағдарламада ЖИ-дің негізгі тақырыптары мен оларды оқушыларға қалай үйрету керектігі қарастырылған. Ал Mota-Valtierra, G., Rodríguez-Reséndiz, J., Herrera-Ruiz өз зерттеулерінде конструктивизм негізінде жасанды интеллектті оқыту әдістерін қолданудың тиімділігін зерттеді [4, 1-18 б]. Теория мен тәжірибені біріктіретін практикалық сессиялар студенттердің жасанды интеллект

концепцияларын түсінуіне ықпал етеді. Авторлар сигналдарды өңдеу, нейрондық желілерді құру және оларды тұрақты даму мақсаттарына бейімдеу әдістерін сипаттайды. Тағы да қызықты зерттеулердің бірін жүргізген зерттеушілер Estevez, J., Garate, G., Lopez-Guede, J. M., Graña, M жасанды интеллектті Scratch платформасы арқылы оқыту әдістемесін ұсынды [5, 1-12 б]. Авторлар 16–18 жас аралығындағы оқушыларға арналған қарапайым алгоритмдер мен нейрондық желілерді оқыту тапсырмаларын әзірлеген. Зерттеу жасанды интеллекттің күрделілігін азайтып, студенттердің математика және бағдарламалау дағдыларын дамытуға бағытталған. Scratch бағдарламалау ортасының визуалды сипаты оқушыларға алгоритмдерді түсінуді жеңілдетіп, жасанды интеллект негіздерін игеруін қолдайтыны анық. Сонымен қатар, мақалада K-means кластерлеу алгоритмі мен нейрондық желілерді үйрету тәжірибесі сипатталған. Бұл әдіс оқушылардың ғылыми-техникалық ойлауын дамытып, білім беру процесін тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді. Danny Xie-Li және Esteban Arias-Méndez STEM білім беру аясында жасанды интеллектті (ЖИ) оқытудың интерактивті әдістемесін ұсынды [6, 45-52 б]. Авторлар Arduino, Raspberry Pi сияқты ашық кодты платформаларды пайдаланып, оқушыларға тәжірибелік тапсырмалар арқылы ЖИ негізгі концепцияларын үйретуді көздейді. Бұл әдістеме оқушылардың шығармашылық дағдыларын дамытуға және ХХІ ғасырдың мәселелерін шешуге бағытталған. Сонымен қатар, ЖИ-дің этикалық аспектілері, әсіресе инклюзия мен әртүрліліктің маңыздылығы, ерекше атап өтілген. Зерттеу жұмысы STEM салаларына қызығушылықты арттыру және ЖИ оқыту әдістерін жетілдіруге арналған маңызды ұсыныстарды қамтыды.

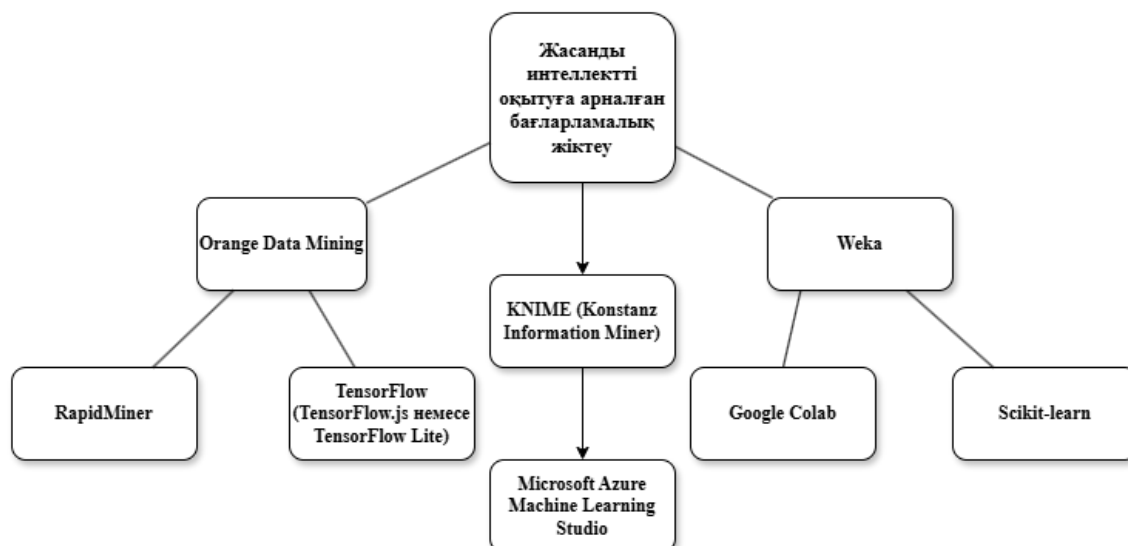
Көптеген зерттеулерді талдай келе жасанды интеллектті (ЖИ) оқыту әдістемесін әзірлеуде теориялық білімді тәжірибелік қолданумен үйлестіретін көпқырлы тәсілді талап ететінін айқын көре аламыз. Бұл үшін оқу бағдарламасына жобалық оқыту, конструктивизм және ЖИ-дің шынайы өмірдегі қосымшаларын енгізу секілді педагогикалық стратегияларды қосу маңызды.

Ол қалай болуы керек деген сұрақ туындауы мүмкін. Ол үшін келесідей негізгі бөлімдерді қарастырып оқу бағдарламаларын құру қажет:

Ең бірінші гуманистік тәсіл: ЖИ-ді оқыту барысында техникалық дағдылармен қатар философиялық және когнитивтік аспектілерді қамту ЖИ-дің қоғамға тигізетін әсерін терең түсінуге мүмкіндік береді [7, 45-62 б]. Екінші жобалық оқыту: Оқушыларды тәжірибелік жобаларға тарту, мысалы, нейрондық желілерді пайдаланып нақты мәселелерді шешу, олардың ЖИ концепцияларын меңгеруін және қолдану дағдыларын арттырады [8, 89-103 б]. Үшінші конструктивистік әдіс: Теориялық ұғымдарды бекіту және тұрақты даму мәселелеріне назар аудару үшін оқушылардың тәжірибелік сабақтар мен бағдарламалауда өз бетінше білім алуын қолдау қажет [9, 55-70 б].

Ал оқыту құрылымын екі бөлімге бөліп қарастыра аламыз. Біріншісі бейімделетін сабақтар. Мұнда мұғалімдерге сабақтарды оқушылардың қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес бейімдеуге мүмкіндік беретін оқу құрылымы оқушылардың қызығушылығы мен түсінігін арттырады [10, 32-48 б]. Екіншісі машиналық оқытуды интеграциялау. Ал мұнда жасанды интеллектті оқытудың негізгі компоненті ретінде машиналық оқытуды ерекше атап өту оқушыларды болашақтағы есептеу технологияларының сын-тегеуріндеріне дайындайды. Бұл әдістемелер ЖИ-ді оқыту үшін мықты негіз қалайды. Дегенмен, тиімді іске асыру үшін ресурстардың жеткіліктілігі және мұғалімдерді арнайы дайындау сияқты мәселелерді шешу қажет екенін ашып айту маңызды.

Біз осы зерттеу барысында 11 сынып информатикасында жасанды интеллектті оқытуды жетілдіру мақсатында бірнеше бағдарламаларды жіктеп топтастырдық. Бұл бағдарламалар жасанды интеллектті оқытуда практика мен теорияны интеграциялауда өте тиімді болып табылады. Бағдарламалық жіктеуді келесі суреттен көре аламыз:

Сурет 1. Жасанды интеллектті оқытуға арналған бағдарламалық жіктеу

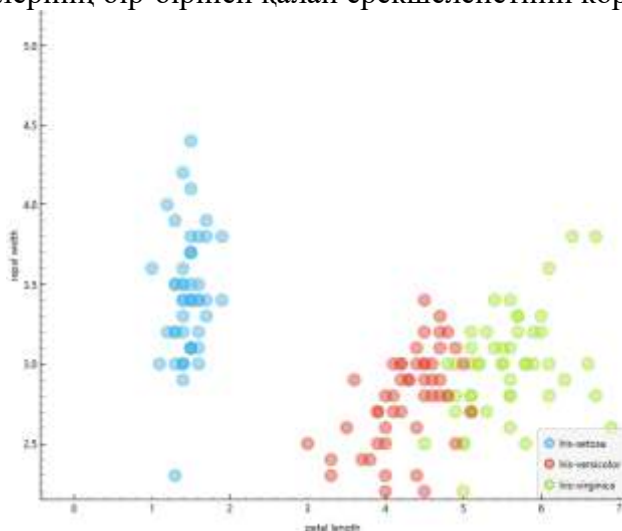
Көріп отырғанымыздай 11 сынып оқушыларына информатика пәнінде жасанды интеллектті оқытуда Orange Data Mining бағдарламасын қолдану тиімді бола алады. Бұл бағдарлама визуалды интерфейсі арқылы деректерді өңдеуді, талдауды және жасанды интеллект модельдерін құруды оңай әрі түсінікті етеді. Оқушылар үшін бұл құрал тек теориялық білімдермен қатар практикалық дағдыларды да дамытуға көмектеседі. Weka — деректерді талдау және машиналық оқытуға арналған танымал құрал. Бұл бағдарлама әр түрлі машиналық оқыту алгоритмдерін, деректерді өңдеуді және визуализациялауды қамтиды. Бағдарламаның артықшылықтарының бірі – визуалды интерфейс арқылы жұмыс істеуге ыңғайлы. Түрлі классификация, регрессия, кластерлеу және ассоциация ережелерін қолдану мүмкіндігі бар. KNIME — деректер талдау, статистикалық модельдеу және машиналық оқытуға арналған бағдарламалық платформа болып табылады. Мұнда оқушылар деректерді алдын ала өңдеу, талдау және машиналық оқыту модельдерін құру процесін меңгереді. RapidMiner — деректерді талдау, машиналық оқыту және жасанды интеллект үшін қолайлы құрал. Артықшылығы визуалды жұмыс ағындары арқылы деректерді талдауға мүмкіндік береді және алгоритмдер мен модельдерді жылдам қолдануға болады. Оқушылар деректерді талдауды және машиналық оқыту модельдерін құруды үйрене алады. TensorFlow — кеңінен қолданылатын ашық бастапқы кодты машиналық оқыту кітапханасы. TensorFlow.js және TensorFlow Lite кітапханалары жасанды интеллект моделдерін JavaScript немесе мобильді құрылғыларда қолдануға мүмкіндік береді. Оқушылар терең оқыту моделдерін құру және машиналық оқытудың негізгі принциптерін түсіну үшін қолдана алады. Microsoft Azure Machine Learning Studio — бұл мәліметтерді өңдеуге және машиналық оқыту моделдерін құруға арналған платформа. Артықшылығы визуалды интерфейс, кеңінен қолданылатын машиналық оқыту құралдары. Әртүрлі алдын ала дайын модельдер мен деректер жиынтықтары бар. Оқушылар машиналық оқыту модельдерін құру және оларды нақты деректермен тексеру үшін пайдалана алады. Google Colab — бұл Python тілінде жазылған кодтарды орындауға арналған құрал, көбінесе жасанды интеллект және машиналық оқыту жобаларында қолданылады. Артықшылығы жеке ноутбуктерде жұмыс істей отырып, машиналық оқыту бағдарламаларын іске қосу мүмкіндігі бар. Оқушылар Python тілінде жасанды интеллект пен машиналық оқыту негіздерін үйрене алады. Scikit-learn — Python бағдарламалау тілінде жазылған ашық бастапқы кодты кітапхана, бұл машина оқыту және деректерді талдауға арналған құралдарды ұсынады. Бағдарлама деректерді өңдеу, классификация, регрессия, кластерлеу сияқты әр түрлі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Оқушылар Scikit-learn кітапханасын қолданып, нақты деректермен жұмыс жасау арқылы машиналық оқытудың негіздерін меңгереді. Бұл бағдарламалар мен құралдар оқушыларға жасанды интеллект, машиналық оқыту және деректерді талдау негіздерін үйрету үшін өте

тиімді. Олардың көбі визуалды интерфейсін ұсынады, сондықтан білім алушылар үшін түсіну және қолдану оңай болады. Әрбір бағдарлама өз ерекшеліктеріне ие, сондықтан оқу мақсаттарына байланысты таңдау жасау маңызды.

Orange Data Mining бағдарламасында практикалық мысал ретінде деректерді өңдеу және классификация жасау процесін көрсетейік. Бұл мысал Ирис гүлдерінің мәліметтері (Iris Dataset) негізінде жасалады, ол деректердің бірнеше түрі бойынша гүл түрлерін классификациялауға мүмкіндік береді. Мақсат: Ирис гүлінің түрін оның физикалық қасиеттері бойынша болжау (мысалы, гүлдің жапырақтарының ұзындығы мен ені).

Orange бағдарламасында Iris Dataset жинағын жүктеу үшін келесі әрекеттерді орындау қажет:

Бірінші деректерді жүктеу. File виджеті арқылы деректер жиынтығын жүктей аламыз. Iris мәліметтерін жүктеу үшін "Iris" деп іздеуге болады немесе өзіміз деректерді CSV форматында жүктей аламыз. Екінші деректерді көру және өңдеу: Data Table виджеті арқылы деректерді көруге болады. Бұл кестеде әрбір гүл үшін 4 параметр (жапырақтың ұзындығы, ені, гүлі ұзындығы, ені) және Гүл түрі (Iris-setosa, Iris-versicolor, Iris-virginica) көрсетіледі. Деректерді өңдеуге арналған бірнеше құралдар бар. Мысалы, егер деректерде бос ұяшықтар болса, оларды толтыру немесе жою үшін Impute виджетін қолдануға болады. Үшінші классификация модельін құру: Test & Score виджеті арқылы деректерді оқыту және бағалау үшін модель құра аламыз. Классификация алгоритмін таңдау үшін Logistic Regression немесе Random Forest сияқты әдістерді пайдалану ұсынылады. Logistic Regression виджетін таңдау арқылы деректердің үлгісін жасай аламыз. Test & Score виджетінде, "Class" өрісі ретінде гүлдің түрі белгіленеді (яғни, Iris түрі классификацияланатын параметр). Төртінші нәтижелерді бағалау: Confusion Matrix виджетін пайдалану арқылы модельдің нәтижелерін бағалауға болады. Бұл матрица модельдің болжамдары мен шын мәніндегі гүл түрлерінің сәйкестігін көрсетеді. Әрбір гүл түрі үшін дұрыс және қате болжамдар көрсетіледі. Бесінші модельдің өнімділігін тексеру: ROC Curve немесе Precision-Recall графиктері арқылы модельдің тиімділігін тексеру үшін басқа бағалау құралдарын қолдануға болады. Алтыншы нәтижелерді талдау және интерпретациялау: Scatter Plot виджеті арқылы деректерді 2D немесе 3D кеңістігінде көрсетуге болады, бұл гүлдердің түрлерінің бір-бірінен қалай ерекшеленетінін көруге мүмкіндік береді.

Сурет 2. Деректердің визуалды кескіні

Бұл график арқылы әрбір гүлдің түрі бойынша деректердің таралуын визуализациялауға болады. Orange Data Mining бағдарламасы арқылы жасалған осы классификация процесі оқушыларға деректерді өңдеу, модельдер құру және нәтижелерді бағалауды үйренуге мүмкіндік береді. Визуалды интерфейс және әр түрлі виджеттермен жұмыс істеу оқушыларға жасанды интеллект және деректер талдаудың негізгі әдістерін түсінуге көмектеседі.

Қорытындылай келе, біз ұсынған бағдарламалық жасақтаманы оқыту әдістемесіне қолдану жасанды интеллектті оқытуда тиімдірек болып табылады. Себебі жасанды

интеллекті оқытуда теориямен шектеліп қалу білім сапасы үшін жеткіліксіз. Сондық осы бағдарламаларды қолдану арқылы теория мен практиканы интеграциялау маңызды қадам болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 592 қаулысы. 1 – тарау, 1 – бағыт.
2. Левченко, И. В., Садыкова, А. Р., Карташова, Л. И., Меренкова, П. А. Обучение искусственному интеллекту в средней школе: от разработки до практики // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Информатизация образования. — 2023. — Т. 20, № 3. — С. 265–280. — DOI: 10.22363/2312-8631-2023-20-3-265-280.
3. Guerreiro-Santalla, S., Bellas, F., Duro, R. J. Artificial Intelligence in Pre-University Education: What and How to Teach // Proceedings. — 2020. — Т. 54. — С. 48. — DOI: 10.3390/proceedings2020054048.
4. Mota-Valtierra, G., Rodríguez-Reséndiz, J., Herrera-Ruiz, G. Constructivism-Based Methodology for Teaching Artificial Intelligence Topics Focused on Sustainable Development // Sustainability. – 2019. – Т. 11, № 4642. – С. 1–18. – DOI: 10.3390/su11174642.
5. Estevez, J., Garate, G., Lopez-Guede, J. M., Graña, M. Using Scratch to Teach Undergraduate Students' Skills on Artificial Intelligence // Proceedings of the Workshop on Artificial Intelligence Education. – 2019. – Т. 1. – С. 1–12. – DOI: 10.48550/arXiv:1904.00296.
6. Xie-Li, D; Arias-Méndez, E. Artificial intelligence in stem education: interactive hands-on environment using open source electronic platforms // Tecnología en Marcha. Vol. 36, special issue. June, 2023. IEEE Latin American Electron Devices Conference (LAEDC). Pág. 45-52. – DOI <https://doi.org/10.18845/tm.v36i6.6759>
7. Destéfano, P., Smith, J., & Elman, T. (2024). Integrating philosophy and AI education. *Journal of Educational Innovations*, 19(1), 45–62.
8. Latysheva, M., Ivanov, K., & Petrova, L. (2023). Project-based learning in artificial intelligence. *Educational Technology Research*, 21(2), 89–103.
9. Mota-Valtierra, L., & González, A. (2019). Constructivist approaches in AI education. *Computing and Education Journal*, 15(3), 55–70.
10. Cu, R., & Fujimoto, S. (2023). Customizable teaching frameworks in AI. *International Journal of Computer Science Education*, 28(4), 32–48.
11. Tedre, M., Sutinen, E., & Toivonen, H. (2021). Machine learning in school curricula. *Computing Education Review*, 27(3), 12–25. DOI - 10.1109/ACCESS.2021.3097962

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-27-29

УДК 37.036

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ

АБИШЕВА ЛАЗЗАТ ПРНАЗАРОВНА

Кандидат педагогических наук, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

АЛТЫНБЕК ҰЛЖАЛҒАС САБЫРҚЫЗЫ

Студент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

Аннотация. Исследовательский вопрос в рамках данной работы заключается в выяснении влияния принадлежности к этническим группам на процесс профессиональной адаптации в образовательной среде. На сегодняшний день, известно достаточно много публикаций по проблеме социально- профессиональной адаптации.

Ключевые слова: адаптация, молодые педагоги, социально-экономическое развитие, факторы профессиональной адаптации.

Социально-педагогическая деятельность выделилась из педагогической деятельности и по своей сущности очень близка к ней, однако имеет и свою специфику. Рассмотрим педагогическую и социально-педагогическую деятельность в сопоставлении, для того чтобы выявить их отличительные особенности.

«Педагогическая деятельность – это разновидность профессиональной деятельности, направленная на передачу социокультурного опыта посредством обучения и воспитания, на создание условий для личностного развития обучаемых» [1, с. 104].

Профессиональная педагогическая деятельность осуществляется педагогами в дошкольных и общеобразовательных учреждениях, учреждениях профессионального и дополнительного образования, а также в других образовательных учреждениях различных типов и видов. В данных учреждениях деятельность носит нормативный характер, так как она регламентирована образовательными стандартами, учебными планами, программами и предполагает использование установленных форм и средств обучения и воспитания, методической литературы и других атрибутов образовательного процесса.

«Педагогическая деятельность имеет непрерывный, планомерный характер, поскольку все дети обязательно должны пройти определенные образовательные уровни, т.е. она равно направлена на всех детей. Кроме того, объектом педагогической деятельности могут быть и взрослые, как, например, в системе профессионального образования».

«Социально-педагогическая деятельность направлена на разрешение различных трудностей личности или группы, имеющих социальное педагогическое содержание: проблемы самореализации; проблемы формирования социальных потребностей и способностей; ослабление или устранение девиантностей, зависимостей различной этимологии; проблемы социальной, профессиональной, школьной дезадаптации; проблемы различных уровней социализации личности; проблемы формирования здорового образа жизни и другие; проблемы социальных зависимостей (алкогольной, наркотической и т.д.)».

«Главной целью социально-педагогической деятельности является достижение, формирование социальной активности личности. Конечным результатом социально-педагогической работы должно стать определенное изменение самой личности, выступающей объектом социальное педагогического воздействия, ее качественных параметров – социальная активность личности» [3, с. 65].

Содержание социально-педагогической деятельности рассматривается многими авторами. Каждый автор рассматривает его с разных сторон, но единого понимания данного явления не достигнуто.

Например, авторы учебного пособия «Методика и опыт работы социального педагога» Ю.В. Василькова и Т.А. Василькова говорят в основном о работе социального педагога только с детьми и семьей по проблеме воспитания, но ни словом не упоминают социальнопедагогическую деятельность. Следует понимать, что социальнопедагогическую деятельность они отождествляют с работой социального педагога.

М.А. Галагузова в разделе «Основы социально-педагогической деятельности» выделяет виды социально-педагогической деятельности: социально-педагогическую работу в общеобразовательных учреждениях, в детских общественных организациях, с семьей, с детьми разной категории, с конфессиями.

Л.В. Мардахаев в своем учебнике по педагогике отмечает, что «социально-педагогическая деятельность – это деятельность человека, имеющая свои цели, средства, учитывающая социальные условия и решаемые проблемы, соответствующий результат» [3, с. 66].

Социально-педагогическая деятельность всегда является адресной, она направлена на решение индивидуальных проблем конкретного ребенка, которые возникают в процессе его социализации, интеграции его в общество.

Для этого изучается личность ребенка и среда, которая его окружает, составляются индивидуальные программы помощи ребенку. Соответственно, социально-педагогическая деятельность локальна, она ограничена тем временным промежутком, в течении которого решается проблема ребенка.

Основными направлениями социально-педагогической деятельности являются:

«• деятельность по профилактике явлений дезадаптации (социальной, психологической, педагогической), повышению уровня социальной адаптации детей и молодежи посредством их личностного развития;

• деятельность по социальной адаптации и реабилитации детей и молодежи, имеющих те или иные отклонения от нормы» [17, с. 104].

«Социально-педагогическая деятельность – это разновидность профессиональной деятельности, направленная на оказание помощи ребенку в процессе его социализации, освоения им социокультурного опыта и на создание условий для его самореализации в обществе.

Осуществляется она социальными педагогами, как в различных образовательных учреждениях, так и в других учреждениях, организациях, объединениях, в которых может находиться ребенок» [1, с. 105].

Социальный педагог является организатором социальнопедагогической деятельности, а также посредником, который использует потенциальные возможности социума для оказания необходимой помощи личности, нуждающейся в ней. Соответственно, принадлежность к «социально-педагогическому» будет определяться учетом потенциальных возможностей социума для разрешения проблем личности.

«Целью деятельности социального педагога является создание условий для психологического комфорта и безопасности ребенка, удовлетворение его потребностей с помощью социальных, правовых, психологических, медицинских, педагогических механизмов предупреждения и преодоления негативных явлений в семье, школе, ближайшем окружении и других социумах.

Для того чтобы реализовать данную цель, необходимо иметь представление об особенностях развития ребенка и ту среду, в которой он развивается. Ребенок, как правило, не осознает свои проблемы, и объяснить их не может. Поэтому негативно влияющие на ребенка факторы специалистам часто приходится выявлять самостоятельно.

Социально-педагогическая деятельность в школе направлена на достижение следующих целей:

- «- способствовать устранению и преодолению специфических трудностей в процессе социализации школьников из социально неблагополучных семей и слоев общества;
- развивать процесс опережающей социализации, т.е. знакомить всех учащихся, независимо от их происхождения, с их ролевыми перспективами и шансами в обществе, с общественными запросами, готовить их к критическому восприятию этих перспектив;
- способствовать развитию личности и ее ориентации в социальных процессах на стадии обучения и выбора профессии;
- участвовать в разрешении потенциальных и готовых вспыхнуть конфликтов» [4, с. 51].

В социально-педагогической деятельности в школе принимают участие классные руководители, учителя-предметники, педагог-психолог, медицинский работник. Организует и координирует социальнопедагогическую деятельность социальный педагог, а непосредственное руководство и контроль за данной деятельностью осуществляет заместитель директора по учебно-воспитательной работе.

Основными направлениями социально-педагогической деятельности по социально-психологической адаптации пятиклассников являются: специально-психологическое, медико-социальное и организационно-воспитательное. Деятельность направлена как на детей, так и на родителей.

Для диагностирования проблемы социально-психологической адаптации пятиклассников к основной школе применяют методы наблюдение, анкетирование, тестирование, метод экспертной оценки, анализ документов и др.

Методами, способствующими социально-психологической адаптации пятиклассников при переходе из начальной в основную школу, являются тренинги, игровые методы, методы групповой дискуссии, а также метод консультирования.

Все методы социально-педагогической деятельности по социальнопсихологической адаптации пятиклассников к основной школе применяются не изолированно и не обособленно друг от друга, а в тесной взаимосвязи между собой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мудрик А.В. Социальная педагогика: учебник для студ. Учреждений высш. проф. образования. М.: Издательский центр «Академия», 2013. 240 с.
2. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Деловая книга, 2002. 416 с.
3. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабуцкая С.А. Социальный педагог: введение в должность: сб. материалов. СПб.: КАРО, 2002. 269 с.
4. Никитина Л.Е. Социальный педагог в школе: учеб. пособие. М.: Гаудеамус, 2003. 111 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-30-32

ОӘЖ 37.013.42

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ

АБИШЕВА ЛАЗЗАТ ПРНАЗАРОВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы п.ғ.к., Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

РЕЖЕПОВА АЙНҰР ТИМУРҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ТҮЙМЕКУЛОВА ФЕРУЗА

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация. В этой статье рассматриваются конфликты между школьниками (буллинг) и способы разрешения конфликтов.

Кілт сөздер: мектеп оқушылары, қақтығыстар, әлеуметтік психологиялық көмек.

Барлық балалар үшін зорлық-зомбылықтан және әлімжеттілік қарым қатынастан қорғанумен қатар өмір сүруге, дамуға, тәрбиелеуге және білім алуға қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету кез келген мемлекет үшін әлеуметтік саясаттың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Балаларға қатысты ешқандай зорлық зомбылықты ақтауға болмайды және кез келген зорлық-зомбылық ескерілуі қажет.

Алайда бүкіл әлемде балалар отбасында, жергілікті қоғамдастықта және білім беру ұйымдарында – басқа оқушылар тарапынан да, мұғалімдер тарапынан да зомбылыққа тап болады. Ең басты қауіп төндіретін мәселе - жүйелі түрдегі зорлық-зомбылық -айдап салу мен буллинг.

Мектептегі оқушылар арасындағы қақтығыстар қазіргі білім беру жүйесінің маңызды мәселесі болып табылады. Өкінішке орай, айдап салу немесе қорқытуды кез-келген мектепте кездестіруге болады. Әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қақтығыстар білім беру процесіне қатысушылардың қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Әр түрлі көріністегі қақтығыстардың салдары - тікелей де және жанама түрде - оқушылардың зияткерлік және жеке тұлғалық дамуына теріс әсер Өкінішке орай, көптеген оқушылар мен олардың ата-аналары буллингтің баланың дене және менталдық денсаулығы үшін зияны туралы жеткілікті біле бермейді. Соңғы уақытта біздің елімізде балалар ортасында буллингті ерте анықтау және алдын-алу мәселелеріне көп көңіл бөлінуде.

Осылайша, буллингтің алдын алу мәселесі қазіргі кезде өзекті болып табылады.

Білім беру ұйымдарындағы зорлық - зомбылықтың сипаты мен табиғаты әртүрлі, бір мезеттік қорлау түрінде, немесе жүйелі түрде кемсіту және айдап салу (буллинг) түрінде де көрінеді. Қақтығыстар физикалық және ауызша болуы мүмкін, зорлық - зомбылық әрекеттері мен жыныстық сипаттағы сөз айтуларда білдірілуі, айқын немесе айқын көрінбейтін гендерлік сипатқа бағытталған, материалдық пайдаға ұмтылу (бопсалау және заттар мен ақшаны тартып алу) сипатта көрінеді және барлық тартылған тараптарға әрқашан психологиялық жарақат келтіреді. Мектептегі қақтығыстар (буллинг) – белгілі бір балаға бағытталған қайталанатын агрессия, оның құрамында мәжбүрлеу мен қорқыту белгілері бар, кейде мұғалімдер тарапынан нақты немесе жасырын түрде қолдаулар болуы мүмкін фактор. Мектептегі айдап салу әртүрлі нысандарда пайда болуы мүмкін: физикалық және психологиялық агрессия, айқын қудалау және нашар қарым-қатынастың жасырын көрінісі. Буллингтің жасырын түрлеріне елемеу,

бойкот (толық қарсылық білдіру) жасау, қарым-қатынастан шығару, әртүрлі манипуляциялар, теріс пікірлер мен өсектерді әдейі тарату және т.б. - баланың өзін қорғансыз сезінетіні, балалардың тобынан шығарылғандығы, жалпы қабылданбаған теріс ортаны құру жатады. Буллинг - бұл тартылған тараптар арасындағы билік тепе-теңдігін көздейтін физикалық және вербалды сипаттағы зорлық-зомбылық. Жүйелі зорлық-зомбылық - айдап салу немесе буллинг ерекше қауіпті. Оқушыға қысым бір адам (оқушы немесе мұғалім), сондай-ақ бір топ тұлғалар да көрсетуі мүмкін. Ұялы байланыс пен интернеттің таралуымен және жасөспірімдердің әлеуметтік желілердегі белсенділігінің артуымен қазіргі заманғы коммуникациялық технологияларды - кибербуллингті қолдана отырып, қорқытудың жаңа түрі пайда болды.

Мектептегі буллинктің пайда болу себептері мен факторлары Зерттеулер көрсеткендей, жасөспірімдік жаста агрессияның пайда болуының негізгі себептері ата-ана сүйіспеншілігі мен қамқорлығының болмауы, жыныстық жетілу және психологиялық өсу, тұқым қуалаушылық және өзіне назар аударту ниеті болып табылады. Отбасындағы зорлық-зомбылықты бастан кешірген балаларда ашулануға (47,9%) және физикалық агрессияға (39,5%) өз отбасыларындағы зорлық-зомбылық мәселелері туралы хабарламаған балалармен салыстырғандағы бейімділік (тиісінше 24,8% және 27,5%) жоғары. Бұл отбасында ата-аналардың зорлық-зомбылықты, төбелесті, ұрыс-керісін көріп өскен немесе психологиялық және физикалық зорлық зомбылыққа ұшыраған балалар үнемі ашу-ыза мен физикалық агрессияға бейім болады.

Кейбір балалардың басқаларға қатысты қатыгездігін түсіндіретін негізгі факторлар:

- білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне байланысты ішкі агрессивтілік. Бұл жасөспірімдердің жеке басындағы дағдарыс кезінде шиеленіседі, бірақ мектеп оқушыларының шамамен 60% - ы дәл осы жас тобына жатады;

- мектеп оқушыларының өмір сүруінің алдыңғы тәжірибесі, оның ішінде өзінің агрессивтілігінің көрінісі және жақын ортадағы ұқсас көріністерді байқауы -отбасында, құрдастарының референттік (маңызды) тобында, бұрын барған білім беру ұйымдарында болуы;

- коммуникативтік дағдыларды дамытудың жеткіліксіз деңгейі, оның ішінде мысалдар мен күш қолданбайтын өзара қарым-қатынастар тәжірибесінің және өз құқықтары туралы білімінің болмауы;

- мектеп ортасының ерекшеліктері (авторитарлы-директивті басқару стилі, билік пен бағыну қағидаттарына негізделген сынып ішіндегі қатынастар жүйесі)

Буллинктің ең танымал зерттеушісі Дэн Олвеус буллинкті топтағы өзара әрекеттесудің стереотипі, қатысушылардың билігі немесе күштердің теңсіздігі жағдайында жүйелі бағытталған агрессивті мінез-құлық ретінде анықтайды. Сонымен қатар, ол буллинктің үш негізгі критерийін анықтайды:

- ниеттілік;
- жүйелілік;
- билік немесе күш теңсіздігі.

Қызғаныш, кек, дұшпандық сезімі, «әділеттілікті» қалпына келтіру, билік үшін күрес, көшбасшыға бағыну, қарсыласты бейтараптандыру, өзін өзі растау және т.б. балаларды қорлауға итермелеу кейбір оқушылардың өздерінің біреуді азаптауға құмарлық қажеттіліктерін қанағаттандыруы мүмкін.

Мектеп оқушылар арасындағы жағымсыз құбылыстарды ескерту және алдын алу бойынша мемлекеттік институттар жүйесіндегі маңызды буын болып табылады. Жоғарыда айтылғандай, балалар арасындағы жеке қақтығыстарды шешу немесе айдап салу объектісі болып табылатын белгілі бір балаға қолдау көрсету арқылы буллинкті жеңу қиын. Буллинг - бұл балалар, балалар мен ересектер арасындағы мектептегі балалар ортасындағы қатынастардың қалыптасқан жүйесі, ол көбеюге бейім. Осыған байланысты мектептегі айдап

салудың қалыптасқан қатынастарын жеңу, жүйелі көзқарасты, яғни мектеп, сынып, нақты балалар деңгейінде жұмыс істеуді талап етеді.

Буллингті жеңу бойынша жұмыс - бұл қудалау процесіне қатысқан барлық қатысушылардың мінез-құлқы мен қарымқатынасының өзгеруі болып табылады.

Мектептегі буллингтің алдын алу бойынша профилактикалық бағдарламалар бірнеше ережелерге сәйкес болуы тиіс:

- ағартушылық бағдарламаларды баланың білім беру ұйымында оқытудың барлық кезеңінде жүзеге асыру қажет;

- бағдарламалар барысында агрессивті мінез-құлық, оның психикалық, психологиялық, әлеуметтік және экономикалық әл-ауқатқа әсері туралы нақты және жеткілікті ақпарат берілуі тиіс; зорлық зомбылық және оның түрлері туралы берілетін ақпарат анық болуы және қоғам үшін теріс құбылыстардың одан әрі салдары туралы білім беруі тиіс; •

- салауатты өмір салтын насихаттау керек және өмірлік дағдыларды ақпараттандыруға басты назар аудару, күйзеліс, өмірлік сәтсіздік, оқшаулау кезінде жағымды құбылыстардың пайда болуына ықпал етуші;

- ақпараттық жұмыс бұрыштары рәсімделіп безендіріледі, берілген тақырыптарда суреттер мен плакаттар байқауы, ата-аналар мен оқушылардың қатысуымен тақырыптық іс-шаралар, дискуссия, лекциялар, сауалнамалар, психологиялық тренинг, рөлдік ойындар, пікірталастар өткізіледі, осы жас ерекшелік кезеңімен жұмыс істеуге арнайы дайындалған прокуратура қызметкерлері, психиатр наркологтер, дәрігер-мамандар, психологтер мен әлеуметтік педагогтар тартылады. Мектеп өмірінің тәжірибесіне іскерлік және рөлдік ойындар, психологиялық тренингтер сияқты жаңа педагогикалық технологияларды енгізу қажет. Оқушылар мен ересектердің кез келген бірлескен қызметі қалыптасқан өзара қарым-қатынас жүйесін айтарлықтай өзгерте алады.

Мәселенің ауқымдылығы мен күрделілігіне қарамастан, білім беру жүйесі оқушылар арасындағы қақтығыстарды алдын алу үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Оның кәсіби және ұйымдастырушылық ресурсы, әлеуметтік ықпал ету саласы тұлғааралық қарым-қатынаста және бірлескен қызметте зорлықзомбылықты болдырмау және өзара сыйлауға негізделген мінез-құлық моделін қалыптастыру мақсатында білім беру процесінің барлық қатысушыларына кешенді және жүйелі ықпал етуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан мектептеріндегі балаларға қатысты зорлық-зомбылықты бағалау. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілі және Норвегияның Сыртқы істер министрлігінің қолдауымен Қазақстандағы ЮНИСЕФ өкілдігі. Астана, 2013. <http://unicef.kz/uploads/posts/00000837.pdf> (өтініш берілген күні: 30.05.2015).
2. zakon.kz <https://www.zakon.kz/5002544-kazhdyy-pyatyykazahstanskiy-podrostok.html>
3. Білім беру ұйымдарындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу. Педагогикалық қызметкерлерге арналған әдістемелік құрал / Л. А. Глазырина, М. А. Костенко; под ред. Т. А. Епоян. – М., 2015. <https://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214741.pdf>
4. Петрановская Л. В. «Травли NET». Ой тоқтату туралы балаларға арналған жәрдемақы
5. Орта мектеп психологының анықтамалығы. 2014

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-33-36
ОӘЖ 37.032

МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГТІ АЛДЫН АЛУДА ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ

АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы, PhD, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ДҮЙСЕНБІ СЫМБАТ БАҚЫТЖАНҚЫЗЫ

1801-11 тобының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

***Аннотация.** Қазіргі уақытта зорлық-зомбылық пен агрессия мәселесі зерттелуде. Балалар мен жасөспірімдер арасындағы зорлық-зомбылық мәселесі өзекті болды. Бүгінгі таңда қорқыту тек отбасы шеңберінде ғана емес, оның көріністері қоғамның көптеген әлеуметтік институттарында, соның ішінде білім беру саласында да байқалады және әлеуметтік педагогтың назарын жиі аударады.*

***Кілт сөздер:** мектеп оқушылары, қақтығыстар, әлеуметтік психологиялық көмек.*

Мектеп – оқушылар арасындағы келеңсіз құбылыстардың алдын алу және алдын алу бойынша мемлекеттік мекемелер жүйесіндегі ең маңызды буын. Бұл жұмыста әлеуметтік педагогтың алатын орны ерекше [1].

Кәметке толмағандар арасындағы келеңсіз құбылыстардың алдын алу жұмысы әлеуметтік педагог қызметінің басым бағытына айналады.

Мектептегі мектеп қорқытуының алдын алу бойынша әлеуметтік педагогтың профилактикалық бағдарламасы бірқатар ережелерге сәйкес болуы керек: білім беру бағдарламалары баланың білім беру ұйымында білім алуының бүкіл кезеңінде жүзеге асырылуы керек; бағдарламалар агрессивті мінез-құлық, оның психикалық, психологиялық, әлеуметтік және экономикалық әл-ауқатқа әсері туралы нақты және жеткілікті ақпаратты қамтамасыз етуі керек; зорлық-зомбылық және зорлық-зомбылық түрлері туралы, ұсынылатын ақпарат анық болуы және келеңсіз құбылыстардың қоғам үшін одан әрі зардаптары туралы білім беруі керек; Салауатты өмір салтын насихаттауға және күйзеліске, өмірдегі сәтсіздіктерге, оқшауланған сәттерде жағымсыз құбылыстардың пайда болуына ықпал ететін тілекке қарсы тұру үшін маңызды өмірлік дағдыларды ақпараттандыруға баса назар аудару керек.

Залдардың жұмыс панельдері құрастырылуда, сурет байқаулары, берілген тақырып бойынша плакаттар, ата-аналар мен оқушылардың өздерінің қатысуымен тақырыптық іс-шаралар, әңгімелер, лекциялар, сауалнамалар, психологиялық тренингтер, рөлдік ойындар, талқылаулар, прокурорлар, Осы жас тобындағы студенттермен жұмыс істеуге арнайы дайындалған психиатрлар, наркологтар, медицина мамандары, психологтар тартылған.

Іскерлік және рөлдік ойындар, психологиялық тренингтер сияқты жаңа педагогикалық технологияларды мектеп өмірінің тәжірибесіне енгізу қажет. Мектеп оқушылары мен ересектердің кез келген бірлескен қызметі (әрине дұрыс ұйымдастырумен) қалыптасқан қарым-қатынастар жүйесін айтарлықтай өзгертуі мүмкін.

Білім беру ұйымдарында бұзақылықтың алдын алу үшін мыналарды ұйымдастыру және өткізу қажет: «Даңқ минуты», «Жұлдыздар фабрикасы» және т.б. сияқты балалар өз ойын білдіретін және эмоционалды күшейтілген іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу; «Құрмет тақтасы» немесе «Біздің жетістіктеріміз». Әр сыныпта жасөспірім туралы ақпарат (фотосуреттер, оның жұмысы, оның армандары, дөңгеленген қолы, сыныптастарына тілегі, оның қалаулары, жетістіктері мен болашаққа жоспарлары) орналастырылған тақта

ұйымдастырылады. Ақпарат эмоционалды позитивті болуы керек. Сыныптастары мен мұғалімдерімен кері байланыс үшін орын болуы мүмкін; «Біздің жетістіктеріміз» ұйымы, әр оқушы қандай да бір қызықты және жағымды тәжірибеге бай іс-әрекеттерге тартылған кезде, содан кейін сыныпта (мектепте) оның жетістіктерінің көрмесі ұйымдастырылады. Бұл оқиғалар жасөспірімге өзін қызықты, маңызды, лайықты, сүйікті сезінуге мүмкіндік береді. Мұның бәрі эмоционалды ресурсты нығайтуға көмектеседі және балалар арасында зорлық-зомбылық сияқты фактордың пайда болуына жол бермейді.

Әлеуметтік педагогтың білім беру мекемесінде буллингтің пайда болуының, қоғамдағы патологиялардың, олардың салдарының (заңсыз, адиктивті, дивантты, суицидтік мінез-құлық, балалардың қараусыздығы, зорлық-зомбылық) алдын-алу әлеуметтік-педагогикалық жұмыс деп аталады. Сонымен қатар, алдын-алу деңгейінде алдын-алу әр түрлі ауытқулардың-моральдық, физикалық, психологиялық және әлеуметтік аспектілердің алдын алуды қамтамасыз етеді.

Бағдарлама коммуникативті қасиеттерді дамытуға, өзін-өзі көрсету дағдыларын дамытуға бағытталған түрлі ойындар мен жаттығулардан тұрады. Бағытталған жаттығуларға жанжалды жағдайларды шешу дағдыларын дамыту, агрессивті және дұшпандық реакцияларды азайту, сондай-ақ жанжалда сындарлы жауап беру дағдыларын дамытуға көп көңіл бөлінеді. Бағдарламада сонымен қатар ұжымды біріктіруге, ұжымдағы тұлғааралық қатынастарды оңтайландыруға және толеранттылық пен эмпатияны дамытуға бағытталған жаттығулар бар.

Педагог-психолог өз қалауы бойынша оларды топтастыра және біріктіре алады - ол қойған мақсаттарына байланысты, жасөспірімдермен қорқытудың алдын алу мәселесі бойынша жұмыс істей алады. Әр сабақтан кейін үй тапсырмасы беріледі, ол келесі жылдың басында талқыланады. Үй тапсырмалары жаттығу жаттығуларымен байланысты.

Бағдарламаны өткізер алдында және бағдарламадан кейін жасөспірімдер арасында буллингті анықтау бойынша диагностикалық әдістемелер жүргізіледі. Бағдарламаны жүргізгенге дейін диагностика сыныпта буллингтің болуына жүргізіледі, бағдарламаны жүргізгеннен кейін жасөспірімдерге буллингтің алдын алу бойынша жүргізілген бағдарламаның оң әсерін анықтау мақсатында диагностика жүргізіледі.

1-кесте

Жасөспірімдер арасында буллингтің алдын алу жөніндегі бағдарламаның іс-шаралар жоспары

№	Тақырыбы	Мақсаты	Мазмұны
1	«Топжарған»	Тұлғааралық және топаралық қатынастарды оңтайландыру.	«... Кімдерді өзгертіңіз» жаттығуы. «Бабыл мұнарасы» жаттығуы «Үй» жаттығуы. Үй жұмысы.
2	«Жеке қасиеттер»	Өзіндік рефлексия дағдыларын дамыту.	«Шатастыру» ойыны. «Менің күшті жақтарым» жаттығуы «Сурет сал» жаттығуы Үй жұмысы.
3	«Коммуникациялар»	Қарым-қатынас дағдыларын дамыту.	«Мен басқа адамға жақсы нәрсе айтқым келеді» жаттығуы. «Ғажайып жасау» жаттығуы. «Жіңішке жіптер» жаттығуы. Үй жұмысы.
4	«Менің таңдауым»	Толеранттылық пен эмпатияны дамыту.	«Сүйікті фильм» жаттығуы. «Бізде таңдау бар» жаттығуы. Үй жұмысы.

5	«Проблемалық жағдайдан шығу»	Есептерді шешу дағдыларын дамыту.	«Қоқыс себеті» жаттығуы. «Бір жағдай – үш шығу» жаттығуы. Үй жұмысы.
6	«Жанжалдарды шешу»	Қақтығыс кезінде конструктивті жауап беру дағдыларын қалыптастыру.	«Оның күшті жері» жаттығуы. «Нахал» жаттығуы. «Лукас, сен қайдасың?» жаттығуы. Үй жұмысы.
7	«Қарама-қарсылар»	Коммуникативті қасиеттерді дамыту.	«Қарама-қарсы жұптар» жаттығуы. «Әлемге көзқарас» жаттығуы. Үй жұмысы.
8	«Бейбітшілік кілемі»	Есептерді шешу дағдыларын дамыту.	«Махаббат пен ашу» жаттығуы. «Әлем кілемі» жаттығуы. Үй жұмысы.
9	«Сенім»	Ұжымда сенімді қарым-қатынасты қалыптастыру.	Сенім сынағы жаттығуы. «Тимуровцы» жаттығуы. «Патша» ойыны. Үй жұмысы.
10	«Агрессия»	Агрессивті және дұшпандық реакциялардың төмендеуі.	«Агрессивті мінез-құлық» жаттығуы. «Әзіл-қалжың хат» жаттығуы. Үй жұмысы.
11	«Бір команда»	Команда құру.	«Айналмалы жол» ойыны. «Мен саған жазып жатырмын...» жаттығуы. Үй жұмысы.
12	«Жанжалдармен күрес»	Қақтығыс кезінде сындарлы жауап беру дағдыларын дамыту.	«Үнсіз жылау» жаттығуы. «Адамдар көпірдің орнына қабырға тұрғызса, жалғыз қалады» жаттығуы. Үй жұмысы.
13	«Агрессиямен күресу жолдары»	Агрессивті және дұшпандық реакциялардың төмендеуі.	«Бу түсіру» ойыны. «Ашулану мен агрессивтілікті босатудың «Зиянсыз» тәсілдері» жаттығуы. «Менің жанымның үйі» жаттығуы Үй тапсырмасы.
14	«Менің сезімім»	Толеранттылық пен эмпатияны дамыту.	«Қалаған сезімдер картасы» жаттығуы. Релаксация жаттығуы «Көбелек ұшады». «Ауа райы болжамы» жаттығуы Үй жұмысы.
15	«Жанжалды жағдайлар»	Қақтығыс кезінде сындарлы жауап беру дағдыларын дамыту.	«Иван Иванович» жаттығуы. «Жағдаятты көрсет» жаттығуы. «Ең жақсы» жаттығуы. Үй жұмысы.

16	«Команда»	Команда құру.	«Кішкентай жасыл адамдар» жаттығуы. Жаттығу «Айдағы кеме апаты». Үй жұмысы.

Теориялық талдау арқылы біз қорқыту дегеніміз – өзін қорғай алмайтын адамға қатысты бір адам немесе адамдар тобы жүйелі түрде ұзақ уақыт бойы жүзеге асырылатын зорлық-зомбылық екенін анықтадық.

Жасөспірім кезіндегі қорлаудың негізгі себептерін сыртқы, ішкі және отбасылық деп бөлуге болады. Сыртқы себептер жасөспірім білім алатын оқу орнының атмосферасы болып табылады, интраперсональды себептер психологиялық және физиологиялық өзгерістерді қамтитын өтпелі жастағы тәжірибеге негізделген, ал отбасылық себептер бала-ата-ана қатынастарындағы проблемалардан туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Богачева О. В. Поговорим о психическом насилии / О. В. Богачева — 2007:Сборник статей. — М. : 2007. — 22 с.
2. Блайа К. Н. Кибербуллинг и школа / К. Н. Блайа — М. : Логос, 2004. — 384 с.
3. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? / И. С. Кон // Семья и школа М.: Политиздат — № 2 — 2006. — 15-18 с.
4. Мухаркина А. К. Психологические закономерности и проявление буллинга в детском возрасте — Томск. : Изд-во Том.ун-та, 2004. — 147 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-37-39

ОӘЖ 37.013.42

ЖАСӨСПІРІМНІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ӘЛЕУМЕТТІК- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ

АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы PhD., Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ЖАСҰЗАҚ БАЛЖАН РЫСБЕКҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ЕРГЕШОВА АЙКЕН ЕРБОСЫНҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

***Аннотация.** В данной статье рассмотрены пути социально-педагогической коррекции агрессивного поведения подростка.*

***Кілт сөздер:** жасөспірімдер, агрессия, әлеуметтік психологиялық көмек.*

Қазіргі қоғамда агрессивті мінез–құлықты басқару және баланың агрессивтілігінің көрінісін бақылауды жүзеге асыру мәселесі кез келген жас кезеңінде барған сайын әртүрлі мамандардың - психологтардың, психиатрлардың, әлеуметтанушылардың, педагогтардың назарын аударуда. Тұлғаның тұлғалық құрылымындағы агрессивтілік мінез–құлықтың әртүрлі формаларын қалыптастырудың алғышарты ретінде қызмет етеді - конструктивті, әлеуметтік позитивті, просоциалды немесе керісінше - деструктивті, деструктивті, әрекеттерге қоғамға жат және қоғамға жат сипат береді. Агрессивті мінез–құлық негізінен балалық және жасөспірімдік шақтағы ерте әлеуметтену процесінде қалыптасады және дәл осы даму кезеңі профилактика мен түзету үшін ең қолайлы болып табылады. Бұл жасөспірімдердің агрессивті мінез–құлық психологиялық-педагогикалық түзету тақырыбының өзектілігін түсіндіреді.[1]

Агрессия мінез–құлықтың инстинктивті механизмдерінің салдары болып табылады, ол тұлғаның ажырамас және табиғи жағы болып табылады және агрессивті энергияны әлеуметтік қолайлы нысандарға бағыттау арқылы әлсіретуге болады. Әлеуметтік зерттеу теориясы келесі идеяларды шоғырландырды: агрессивтілік өмір бойы, атап айтқанда жеке тұлғаны әлеуметтендіру процесінде қалыптасады; әсіресе - ата-аналардың және басқа да үлкен отбасы мүшелерінің және құрдастарының мінез–құлық бақылау нәтижесінде. Агрессивті мінез–құлық әлеуметтік жағдайларды қорғау немесе бейімдеу функциясын, ал заңсыз мінез–құлық шеңберінде ықпал ету құралын орындай алады; агрессивтілік психологиялық құбылыс ретінде моральдық тұрғыдан бейтарап болып табылады, өйткені индивидтің әлеуметтенуіне байланысты ол әлеуметтік мақұлданған мінез–құлыққа да, заңсыз әрекеттерге де әкелуі мүмкін.

Латын агрессиясынан агрессия - "шабуыл" дегенді білдіреді. Мысалы, адам өзін-өзі қорғау кезінде адамға шабуыл жасайды, кейде адамның агрессиясы біреудің немесе бір нәрсенің көрінісін түсінбеушіліктен туындайды.

Агрессия - деструктивті индивидуалды адамдық, биологиялық немесе әлеуметтік мінез–құлықтың бір түрі. Психологиядағы агрессия тек тірі адамдарға да, жансыз заттарға да зиян келтіруге бағытталған мінез–құлықтың ерекше түрі ретінде анықталады. Әдетте, мұндай көрініс әртүрлі психикалық немесе физикалық күйзелістерге, ыңғайсыздықтарға реакция ретінде қызмет етеді. Кейбір жағдайларда агрессия белгілі бір мақсатқа жету үшін, мысалы, өзін-өзі растау немесе қандай да бір мәртебе алу үшін қолданылуы мүмкін.[2]

Агрессия түрлері: Объектіге бағыттылығы бойынша бөлу:

- Гетероагрессия - басқаларға назар аудару: кісі өлтіру, зорлау, ұрып-соғу, қоқан-лоққы, қорлау, балағат сөздер және т.б.

- Автоагрессия - өзіне назар аудару: өзін-өзі өлтіруге дейін өзін-өзі қорлау, өзін-өзі бұзатын мінез-құлық, психосоматикалық аурулар.

Пайда болуына байланысты бөліну:

- Реактивті агрессия – қандай да бір сыртқы ынталандыруға (жанжал, жанжал және т.б.) реакцияны білдіреді.

- Стихиялық агрессия - ешқандай себепсіз пайда болады, әдетте кейбір ішкі импульстардың әсерінен (жағымсыз эмоциялардың жинақталуы, психикалық аурулардағы себепсіз агрессия).

Фокус бойынша бөлу:

- Аспаптық агрессия – нәтижеге жету құралы ретінде жүзеге асырылады: жеңіске жеткен спортшы; ауру тісті алып тастайтын тіс дәрігері; анасынан ойыншық сатып алуын қатты талап ететін бала және т.б.

- Мақсатты (мотивациялық) агрессия – алдын ала жоспарланған іс-әрекет ретінде әрекет етеді, оның мақсаты объектіге зиян келтіру немесе зиян келтіру болып табылады: оқушы сыныптасына ренжіп, ұрып-соққан; әйелін әдейі балағаттаған ер адам т.б. Осылайша, агрессия басқа адамға физикалық немесе психологиялық зиян келтіру мақсатындағы жеке әрекеттер ретінде қарастырылады. Бұл кезде агрессивтілік агрессияның көрінісіне бейімділікті көрсететін және әртүрлі ауырлық дәрежесіне ие болуы мүмкін тұлғалық қасиет ретінде қарастырылады.[3]

Қазіргі уақытта психологияда агрессия келесі тар түрлерге бөлінеді, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері немесе сипаттамалары бар:

1. Вербальды агрессия сөйлеуде көрінетін агрессивті мінез-құлықты қамтиды. Өзінің жағымсыз эмоциялары мәлімдеменің мазмұны арқылы да, интонация арқылы да беріледі, мимика мен қимылдар.

2. Дұшпандық агрессия – бұл агрессивті мінез-құлық, оның мақсаты агрессия объектісіне тікелей зиян келтіру болып табылады.

3. Аспаптық агрессия – агрессия өзінің эмоциясын білдіру әдісі емес, жағымды мақсаттарға қызмет ететін агрессивті мінез-құлық түрі (мысалы, стрессті жеңілдету үшін сөмкені ұру).

4. Жанана агрессия – бұл объектіге жасырын түрде бағытталған немесе агрессия объектісі мойындамайтын жасырын агрессия.

5. Тікелей агрессия – агрессивті мінез-құлық түрі, онда мақсат объектіден жасырылмайды, ал көріністердің өзі қасақана сипатта болады.

6. Физикалық агрессия – адамға немесе затқа қарсы бағытталған дене күшін қолдану арқылы агрессивті мінез-құлықтың көрінісі.

Егер мотивацияланған агрессия (себебі бар) адам табиғатының толығымен табиғи көрінісі болса, онда мотивациясыз агрессия (себепсіз) қазірдің өзінде психотерапевтпен байланысудың маңызды себебі болып табылады.

Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлықын түзетуді ұйымдастыру және жүзеге асыру келесі кезендерге бөлінеді:

1. Агрессивті мінез-құлық бар жасөспірімдерді анықтау;

2. Агрессивті мінез-құлықтың себептерін анықтау;

3. Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлықын психологиялық-педагогикалық түзету моделін әзірлеу;

4. Агрессивті мінез-құлықты түзету бағдарламаларын әзірлеу;

5. Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлықын психологиялық-педагогикалық түзетуді эксперименталды түрде тексеру.

Агрессивті мінез–құлықты түзетудің ең тиімді әдісі - сурет салу. Сурет салу әр түрлі жағдайда адамға жағдай жасайды:

1. Агрессивтілікке және басқа да жағымсыз сезімдерге қоғамға қолайлы жол беру (сызбалармен, картиналармен, мүсіндермен жұмыс істеу "буды" шығарудың және шиеленісті босатудың қауіпсіз әдісі болып табылады);

2. Емдеу үдерісін жеңілдету. Бейсаналық ішкі қақтығыстар мен тәжірибелерді ауызша түзету барысында білдіргеннен гөрі, көбінесе көрнекі бейнелер арқылы білдіру оңайырақ. Вербалды емес қарым-қатынас сана цензурасынан оңай құтылады;

3. Түсіндіру және диагностикалық қорытындылар үшін материал алу. Көркем шығарманың туындылары салыстырмалы түрде ұзаққа созылады, ал клиент олардың бар екендігін жоққа шығара алмайды. Көркем шығарманың мазмұны мен стилі өз шығармаларын түсіндіруге көмектесетін клиент туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді;

4. Клиент басуға дағдыланған ойлар мен сезімдерді пысықтау. Кейде вербалды емес құралдар күшті сезімдер мен сенімдерді білдіру және түсіндіру үшін жалғыз мүмкін болып табылады;

5. Психолог пен клиент арасында қарым-қатынас орнату. Көркемдік іс-әрекетке бірлесіп қатысу эмпатия мен өзара қабылдау қатынастарын қалыптастыруға ықпал ете алады;

6. Ішкі бақылау сезімін дамыту. Суреттер, картиналар немесе модельдеу бойынша жұмыс түстер мен пішіндердің реттелуін қамтамасыз етеді;

7. Сезімдер мен сезімдерге назар аудару. Бейнелеу өнерімен айналысу кинестетикалық және көрнекі сезімдермен тәжірибе жасауға және оларды қабылдау қабілетін дамытуға бай мүмкіндіктер жасайды;

8. Көркемдік қабілеттерін дамыту және өзін-өзі бағалауды арттыру. Арт-терапияның жанама өнімі жасырын таланттарды анықтау және олардың дамуы нәтижесінде пайда болатын қанағаттану сезімі болып табылады.

Топтық жұмыста сурет салуды қолдану қосымша нәтиже береді, қиялды оятады, жанжалдарды шешуге және топ мүшелері арасында қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Өнер қуаныш әкеледі, бұл өз алдына маңызды, бұл қуаныш санасының тереңінде туа ма, әлде көңіл көтеру мүмкіндігін сезінудің нәтижесі ме.

Сурет салудың екі түрі бар: белсенді және пассивті. Сурет салудың пассивті түрі – бояу, белсенді түрі – жаңа сурет салу.[5]

Агрессивті мінез–құлық - бұл басқа адамдар мен тіршілік иелеріне қайғы-қасірет, зиян келтіру мақсатын көздейтін дұшпандық әрекеттер. Бірақ үйлесімді дамыған тұлғаның белгілі бір дәрежеде агрессивтілігі және өзін-өзі бекітуге, бәсекеге қабілеттілікке және өзара әрекеттесудегі белсенділікке ұмтылысы болуы керек. Агрессивтіліктің болмауы икемділікке, өз мүдделерін қорғай алмауға, кедергілерді жеңе алмауға әкеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Өтеген Қ. “Қиын” оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу // Бастауыш мектебі 2007 № 3, 3-6 бет
2. Сұлтанбекова А., Малдыбаева А. Агрессивті мінез-құлық //Қазақстан мектебі 2005 №5-6 мамыр-маусым , 27 бет.
3. Қалыбаева Р .Мектеп психологының “ қиын ” балалармен жұмыс әдісі.// Мектептегі психология 2007 № 1
4. Қойжігітов А. Девиантты іс-әрекетті балалар мәселесі. // Ұстаздар пайымы 2017
5. .Коробкина Н. Наши трудные дети // Практическая психология 2007 № 1(7) С . 35-37

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-40-43
УДК 37.036

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ И ПРИЧИН ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ФОБИИ

ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА

PhD доктор, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі
Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

ШАЛХАР АҚМЕЙІР МАРАТҚЫЗЫ

Студент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі
Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

***Аннотация.** Неустойчивые границы затрудняют социализацию за пределами семьи, что не позволяет сформировать достаточно целостную идентичность. Социальная фобия в этом контексте рассматривается как страх отвержения со стороны социума на фоне фрагментарной идентичности и неадекватных ожиданий со стороны индивида.*

***Ключевые слова:** социальная фобия, психологические границы, детско-родительские отношения.*

Социальные изменения, которые происходят в последние десятилетия, характеризуются сменой социальных ценностей и тем, что скорость этих изменений возрастает. В этих условиях общество предъявляет повышенные требования к социальной адаптивности. Несоответствие этим требованиям снижает качество жизни, может вызывать социальную отчужденность, социальные страхи и в некоторых случаях социальные фобии.

В буквальном переводе слово «социофобия» обозначает «страх перед обществом». Как отмечает Т.Е. Дауд, «в прошлые века тревога обычно возникала при восприятии физической опасности, сегодня опасность имеет главным образом социальный и межличностный характер» [1]. В своих проявлениях социальная фобия выражается в немотивированной боязни исполнения каких-либо общественных действий или даже просто общения с незнакомыми людьми и лицами противоположного пола. В общем случае социофобия выражается в страхе оказаться в центре внимания, проявляющемся в болезненных опасениях негативной оценки окружающих и в избегании подобных ситуаций. Социальная фобия обычно возникает в подростковом и юношеском возрасте, когда закладываются навыки самостоятельного социального взаимодействия, и ее возникновение значительно затрудняет формирование этих навыков [2].

Проблема социальной фобии находится на стыке социальной психологии, клинической психологии и психологии личности. При рассмотрении этой проблемы следует обратить внимание на такие аспекты, как личностные и когнитивные особенности людей с социофобической симптоматикой, а также их восприятие себя – идентичность.

Фактором, во многом определяющим взаимодействие индивида с социумом, является его социальная идентичность и личная Я-Концепция [3; 4]. Одним из травмирующих факторов, затрудняющих формирование идентичности, является систематическое нарушение границ, которое создает кумулятивную травму.

Личную идентичность человека определяют границы «Я – Другие», при невыраженности границ идентичность размывается, становится диффузной [5]. Устанавливая границу, субъект создает возможность и инструмент равноправного взаимодействия. Контакт как наиболее зрелая форма взаимодействия развивается именно на границе, где сохраняется разделение, а возникающее объединение не нарушает цельность личности.

Формирование границ происходит на всем пути развития ребенка: сначала это границы физического тела, позволяющие отделять себя от мира; психологические границы, которые

позволяют отделить собственные психические феномены; социальные границы, позволяющие определять баланс между частным и социальным. В социальной фобии можно наблюдать, с одной стороны, неадаптивную жесткость границ, а с другой – избирательную проницаемость и уязвимость. Следует отметить, что формирование физических и психологических границ происходит при активном участии родителей, а социальных границ – при участии сверстников с поддержкой семьи. Границы определяют отношение к малому и большому социуму – семье и друзьям, социальной группе, этносу, человечеству. Восприятие среды как дружественной, как части психологического пространства позволяет проявляться конструктивным, жизнетворческим тенденциям, приводящим к взаимопроникновению человека и мира [6].

Вопросы психологического пространства в том или ином виде затронуты в трудах К. Левина («теория поля», «жизненный мир», «психологическое время и пространство»), Р. Соммера («переходный объект»), Ф. Перлза («личное пространство», «контакт и границы»). В отечественной психологии, описывая субъективное бытие человека, также говорят о жизненном мире – Ф.Е. Василюк, топологии субъекта – А.Ш. Тхостов, внешнем и внутреннем Я – А.Б. Орлов, факторе места и обособлении личности – В.С. Мухина. Вопросы психологического пространства в семье и его влияния на развитие ребенка в отечественной психологии наиболее полно отражены в исследованиях С.К. Нартовой-Бочавер.

Проблема психологических границ как феномена не рассматривалась учеными до начала XX в. При этом в русле как возрастной, так и социальной психологии рамки, которыми общество ограничивало спонтанные реакции человека, рассматривались как необходимые для усвоения социальных норм и правил. Интересна концепция относительно границ между личностью и социумом Дж. Болдуина, который отмечал, что необходим диалектический подход к анализу духовного развития, то есть изучение того, что представляет собой личность с социальной точки зрения, и изучение общества с точки зрения личности. В работах Дж. Болдуина уже ставится вопрос о роли собственно психологических границ как границ не только внешних, но и внутренних, имеющих амбивалентное значение для развития интеллектуальных и личностных качеств людей. Конструктивная попытка интегрировать внешнее и внутреннее предпринята В.И. Слободчиковым, который составил периодизацию с учетом «внешнего» и «внутреннего» и выделил пять ступеней развития человека как субъекта собственного поведения и психики.

В контексте социальной фобии в явном виде можно наблюдать затруднения в проставлении функциональных границ с социумом. Ввиду того, что формирование идентичности в подростковом возрасте происходит преимущественно во взаимодействии с социумом, это предполагает значительные искажения и фрагментированность идентичности у человека с проявлениями социальной фобии. Следует отметить, что отношения с родителями внутри семьи или лицами, их замещающими, являются ведущим фактором в процессе развития физических, психологических и социальных границ, которые необходимы для формирования идентичности и социализации.

В работах Э. Эриксона формирование идентичности рассматривается как непрерывный процесс, сочетающий собственные представления о себе и отражение себя в других людях при взаимодействии с ними. Современные исследования идентичности осуществляются на стыке нескольких научных направлений: психологии личности, социальной психологии, психологии развития, когнитивной психологии. Идентичность представляет собой компонент индивидуального сознания и самосознания, связывающий человека с социальной реальностью и позволяющий определить свое место в ней.

В контексте теории развития первыми людьми, которые участвуют в формировании идентичности, являются родители и семья, вместе образующие первичную референтную группу для ребенка. Референтная группа как подструктура среды выделялась раньше других подструктур, в частности в работах У. Бронфенбреннера и Дж. Вулвилла. В определенной степени под влиянием работ Л. Выготского и К. Левина У. Бронфенбреннер создал

психологическую теорию эко-логических систем. Самая первая подсистема этой теории – микросистема семьи – рассматривается как первичная референтная группа. Автор утверждал, что все отношения взаимобратны, то есть не только взрослые влияют на поведение детей, но и сами дети, их физические свойства, характеристики личности и возможности также влияют на поведение взрослых. Следует отметить, что выражение детской агрессии и адекватная реакция взрослых на нее, способность ее контейнировать и помогать ребенку ее вербализовать – условия целостного развития психики ребенка, его позитивной самости и эмоционального интеллекта. Таким образом, враждебное отношение родителей и неспособность выдерживать естественные аффекты ребенка отрицательно сказываются на его самовосприятии.

Роль конфликтных взаимоотношений в семье при формировании идентичности часто недооценивается. Последние вызывают глубокий внутренний конфликт у ребенка, который может привести к нарушениям половой идентификации или, более того, обусловить развитие невротических симптомов. Как отмечает Г. Фигдор, чаще всего изменения в поведении детей обращают на себя внимание лишь тогда, когда перерастают в школьные трудности. Следует отметить, что социальная фобия становится очевидной в большинстве случаев именно в школе, в подростковом периоде. Благополучная социальная и психическая адаптация в этом периоде во многом будет определяться как общепринятыми взглядами окружающих на независимость подростка, так и поведением и методами воспитания его родителей, взаимоотношениями подростка со сверстниками и их поддержкой его независимого поведения. Можно предположить, что социальная фобия, возникающая в подростковом возрасте, является своеобразным способом ухода от решения задачи по формированию идентичности ввиду затруднений на прошлых этапах развития, связанных со взаимоотношениями в семье.

Следует отметить, что социальная фобия может рассматриваться как пограничное расстройство личности, которое характеризуется синдромом диффузной идентичности. Наиболее полно диффузная идентичность рассмотрена в работах О. Кернберга и представлена плохой интеграцией между концепциями Я (self) и значимых других. При социальной фобии можно предположить серьезное нарушение механизмов построения идентичности, что приводит к дискомфорту и избеганию социального контакта.

Таким образом, рассматривая в комплексе феномен социальной фобии, нарушения в формировании границ и искажения идентичности, можно предположить существование следующих взаимосвязей:

– Специфика взаимоотношений в семье приводит к систематическим нарушениям психологического пространства личности ребенка, что затрудняет самостоятельное формирование устойчивых и гибких межличностных границ у ребенка.

– Затруднения в установлении межличностных границ создают сложности в социализации за пределами семьи, что не позволяет сформировать достаточно целостную идентичность.

– Совокупность затруднений в межличностных границах и фрагментарной идентичности может привести, с одной стороны, к неадекватным ожиданиям индивида, а с другой – к отвержению со стороны социума, что может формировать социальную фобию.

Представляется возможным установить, что основным фактором в данных взаимосвязях являются взаимоотношения с ребенком в семье, а значимыми компонентами развития социальной фобии – нарушения границ психологического пространства и искажения идентичности.

В настоящее время проблема социальной фобии наиболее изучена применительно к искажениям мышления и оценки социальной ситуации. Эти феномены достаточно полно описаны в рамках когнитивной психологии, однако вопросы взаимоотношений родителей с ребенком, нарушения границ и особенностей идентичности при социальной фобии пока не исследованы в достаточной степени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Джеймс М., Джонгвард Д. Рожденные выигрывать. Трансакционный анализ с гештальт-упражнениями. М., 1993.
2. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Семейная психотерапия. М., 2001.
3. Цит. по: Хухлаева О.В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции. М., 2006.
4. Вассерман Л.И., Горьковая И.А., Ромицына Е.Е. Родители глазами подростка: психологическая диагностика в ме- дико-педагогической практике. СПб., 2004.
5. Павлова Т.С., Холмогорова А.Б. Гендерные факторы социальной тревожности в подростковом возрасте [Электрон- ный ресурс] // Психологическая наука и образование. 2014. Т. 6, № 1. URL: http://psyedu.ru/journal/2014/1/Pavlova_Hol- mogorova.phtml (дата обращения: 30.09.2015).

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-44-47

УДК 37.034

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ВОСПИТАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СТАРШИХ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

АБИШЕВА ЛАЗЗАТ ПРНАЗАРОВНА

Кандидат педагогических наук, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Эзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

КЕНЖЕТАЙ НҮРИЛА ҚАНАТҚЫЗЫ

Студент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Эзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

***Аннотация.** На современном этапе своего развития Россия находится в непрерывной системной модернизации социально-экономической, политической, правовой и других сфер жизни государства. Результатом этих преобразований должно стать формирование правового государства, развитое гражданское, экономически стабильное общество. Эффективность этих перемен может быть достигнута при условии масштабной правовой модернизации, пронизывающей все стороны жизни.*

***Ключевые слова:** формы, методы воспитания, правовая культура.*

Под формой обучения в педагогике понимается способ организации учебно-воспитательного процесса. Если сформулировать само понятие формы обучения подробнее, то это «устойчивая, исторически сложившаяся и завершенная логически организация педагогического процесса, главными свойствами которого являются систематичность и целостность, саморазвитие, личностно-деятельностный характер, постоянство состава его участников, а

По определению академика И.П. Павлова, воспитание – это механизм обеспечения сохранения исторической памяти популяции.

В английском языке отсутствует аналог русскому слову «воспитание». Русское слово «воспитывать» будет переводиться на английский множеством других слов – обучать, тренировать, ставить на ноги и т.д.).

Работы Ю.В. Конаржевского, С.А. Маврина, Н.А. Шмыревой, Д.В. Чернилевского, Б.С. Гершунского позволили нам определить перенос относительно формирования правовой культуры личности, которое напрямую должно соотноситься с правовым обучением, правовым воспитанием сопутствующем им правовым развитием личности [2, с 43].

Развитие личности необходимо рассматривать как систематический и целенаправленный процесс воздействия на личность всеми формами, методами и средствами современной педагогики по формированию у учащихся системы правовых знаний, умений и навыков правомерного поведения, а также развитие общей и специальной правовой культуры.

Исследуя особенности воздействия образовательного процесса на формирование правосознания, можно выделить важность создания целенаправленной системы их формирования. В тоже время уровень развития правосознания в личностном и массовом аспектах оказывает заметное влияние на состояние правовой культуры личности учащегося школы.

Говоря о правосознании, мы имеем виду совокупность представлений и чувств, взглядов и эмоций, оценок и установок, выражающих отношение людей к действующему и желаемому праву.

Культура – понятие, имеющее огромное количество значений в различных областях человеческой жизнедеятельности. Культура является предметом изучения философии,

культурологии, истории, искусствоведения, лингвистики (этнолингвистики), политологии, этнологии, психологии, экономики, педагогики и др.

Понятие «правовая культура» вошло в науку в начале XX века. Высшей степенью правовой культуры считается уровень безупречного социально- правового поведения, детерминированного не только внешними механизмами правового регулирования, но и внутренними этическими мотивами, духовными установками [4, с. 34].

Рассмотрение психологических механизмов формирования и функционирования правосознания, определение влияния деформаций правосознания на поведение личности представлено в работах по юридической психологии с содержанием молодежной тематики.

В педагогических и психологических исследованиях конкретизируется содержание структурных компонентов правовой культуры личности, определяются цели, задачи, содержание, формы, методы и средства педагогической деятельности по правовому воспитанию, методы оценки и критерии правовой воспитанности.

Итак, область изучения соотношения права и культуры рассматривает правовую культуру как интегративное понятие, разделяя правовую культуру общества и правовую культуру отдельной личности. Такое деление позволяет нам сделать вывод о необходимости и возможности привнесения в содержание образования школы феномена правовой культуры.

Компонентами правовой культуры личности являются следующие:

- правовое поведение;
- ее отношение к праву и другим правовым явлениям;
- осознание их ценности, уважение к правам другого человека;
- привычка правомерного поведения;
- социально-правовая активность [5, с. 20].

Индивидуальная правовая культура является показателем степени и характера правового развития отдельной личности, включающим ее правовые идеологические установки, правовое сознание, добровольное исполнение правовых предписаний в процессе жизнедеятельности.

К факторам, которые влияют на воспитание правовой культуры личности, можно отнести следующие:

- психологические: осознание своей принадлежности к данному народу, нации, государству;
- юридические: осуществление государственно-правовой принадлежности индивида;
- экономические: либерализация собственности, свобода предпринимательства и т.д., все, что оказывает эффективное стимулирующее воздействие на правовую активность гражданина, нацеливая на экономическую самостоятельность в будущем;
- политические: демократизация общества, народовластие, что обеспечивает рост социальной активности индивида, наиболее полноценное использование им конституционных прав и свобод;
- социальные: уважение человека со стороны государства, признание приоритета его прав и свобод, социальная справедливость;
- духовные: рост образованности индивида, его культуры, повышение его нравственного потенциала [6, с. 57].

Правовое воспитание в целостном педагогическом процессе школы есть специально организованный, систематический, целенаправленный процесс, в котором при взаимодействии субъектов в различных видах правовоспитательной деятельности и правовых отношений осуществляется формирование правовой культуры учащихся. Целостность педагогического процесса школы по формированию правовой культуры учащихся обеспечивается благодаря тесному взаимодействию его структурных компонентов: субъектного, ценностно-ориентационного, организационно- педагогического, диагностико-результативного. Каждый из данных компонентов, выполняя специфические функции, служит достижению общей цели [4, с. 49].

Воспитание правовой культуры учащихся осуществляется в рамках взаимосвязанной учебно-познавательной и внеучебной деятельности; в индивидуальной, групповой и коллективной формах [5, с. 49].

Воспитание правовой культуры может осуществляться через такие учебные предметы как обществознание, литература, история, а также через систему внеурочной работы – проведение олимпиад, различных конкурсов, деятельность кружков по интересам.

Важна правильная организация внутришкольного управления: руководство, четкое выполнение функциональных обязанностей, планирование и контроль деятельности, самоуправление. Для формирования правовой культуры учащихся огромное значение имеют нравственно-правовые отношения, возникающие между субъектами в процессе правового воспитания.

Правовое воспитание учащихся необходимо осуществлять с момента поступления ребенка в школу, через всю вертикаль обучения: и в учебно- познавательной, и во вне учебной деятельности; при изучении любой школьной дисциплины, при организации любого вида деятельности и отношений. При этом должны учитываться возрастные психофизиологические и личные особенности школьников, исходный уровень их правовой и нравственно- волевой воспитанности, влияние на формирование правовой культуры личности внешних социальных, экономических, политических факторов, правовой культуры общества.

Принято использовать различные формы, методы, технологии и средства, способствующие формированию развитой правовой культуры учащихся. Большую помощь в правовом воспитании педагогическому коллективу школы должны оказывать родители учащихся, представители общественных и государственных организаций, другие лица, находящиеся во взаимодействии с общеобразовательным учреждением.

Достижению эффективности в правовоспитательной деятельности способствует созданное нравственно-правовое пространство школы. Это среда (единый школьный коллектив, благоприятный морально-психологический климат, развитая материально-предметная база), где каждый субъект правовоспитательного процесса не только прилагает усилия по формированию правовых знаний, умений и навыков, позитивных правовых чувств, убеждений, потребностей и мотивов, нравственно-волевых качеств учащихся, но и принимает активное участие в нравственно-правовых отношениях. Показателем

высшего состояния нравственно-правового пространства является организация в школьной среде подлинного самоуправления [6, с. 20].

Для организации и осуществления мониторинга правовоспитательной деятельности педагогический коллектив должен иметь специальную подготовку, умело применять психолого-педагогические, социологические методы и методы математической статистики, уметь анализировать и делать выводы.

Структура правового воспитания включает когнитивно-познавательный, эмоционально-ценностный, деятельностно-практический элементы, обеспечивающие полноценное и всестороннее формирование соответствующих компонентов правовой культуры.

Основным средством развития правовой культуры является системное, целенаправленное правовое воспитание.

Целостность правовой культуры обучающегося как единства правового сознания и поведения обеспечивается благодаря развитой морально-волевой саморегуляции. Правовые отношения личности школьника могут быть полярными (позитивными и негативными) или индифферентными; направленными на общество и коллектив или эгоистичными; устойчивыми и неустойчивыми; активными и пассивными [6, с. 48].

Результаты педагогической деятельности по формированию правовой культуры учащихся на любом этапе должны анализироваться, по мере необходимости могут вноситься коррективы и изменения. Для организации и осуществления мониторинга правовоспитательной деятельности педагогический коллектив должен иметь специальную

подготовку, умело применять психолого-педагогические, социологические методы и методы математической статистики, уметь анализировать и делать выводы.

Комплексными проявлениями правовой культуры учащегося мы будем называть следующие:

- систематизированные научные знания о праве, законодательстве Российской Федерации, о реально существующем в обществе правопорядке, мерах его укрепления и способах охраны;

- соблюдение правопорядка, установка на законопослушное поведение и активное неприятие нарушений правопорядка;

- социально полезное поведение, проявляющееся в осознанном правомерном поведении, умелой реализации своих прав и свобод, ответственном отношении к выполнению обязанностей гражданина России, готовности в различных ситуациях действовать юридически грамотно [3, с. 102].

Выпускник школы должен обладать такими качествами как законоуважение, толерантность, убежденность в неотъемлемости прав, в неразрывности прав и обязанностей, уважение к правам, своим и чужим, умением ориентироваться в правовом поле.

Таким образом, одной из важнейших целей образования, отраженной в концепции его модернизации, является воспитание у детей высокого уровня правовой культуры, умения отстаивать свои права (знание основополагающих правовых норм и умение использовать возможности правовой системы государства), нести личную ответственность, как за собственное благополучие, так и благополучие общества.

Под формой обучения в педагогике понимается способ организации учебно-воспитательного процесса. Если сформулировать само понятие формы обучения подробнее, то это «устойчивая, исторически сложившаяся и завершенная логически организация педагогического процесса, главными свойствами которого являются систематичность и целостность, саморазвитие, личностно-деятельностный характер, постоянство состава его участников, а также наличие определенного режима поведения.

Обогащенное образовательное пространство школы компонентами правовой культуры позволит обеспечить освоение школьниками основ права, обогатиться правовой грамотностью, умением применять усвоенное в повседневной жизни, т.к. обозначенные знания будут сопровождать учеников в течение всего образовательного процесса, а также сопутствующим неотъемлемым процессом развития личности, грамотной и компетентной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Байниязов Р.С. Проблемы правосознания в современном российском обществе. Саратов., Логос. 2013. 285 с.
2. Бельвиль А. Проблемы преподавания права в образовательных учреждениях. М., Юрайт, 2014. 190 с.
3. Бердяев Н.А. Самопознание. М., Юрайт, 2015. 323 с.
4. Бобков А.Д. Правовая культура и вопросы правового воспитания. М., ЮНИТИ, 2014. 283 с.
5. Болотина Т.В. Обучение школьников правам человека как условие гуманизации общего образования. М., Юрайт, 2013. 466 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-48-50

УДК 37.036

РАБОТА ПО СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ

ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА

PhD доктор, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі
Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

ҚАЙРАТҚЫЗЫ ЛАУРА

Студент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі
Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается проблема социализации подростков в детских объединениях и организациях, обсуждаются содержание, основные направления и механизмы работы детских организаций, анализируется понятие «социализация», особенности воспитательного процесса в детских объединениях, а также проблемы социализации подростков в данных организациях.

Ключевые слова: Воспитательный процесс, социализация, детские организации, подростки, самооценка.

В настоящее время, когда научно-технический прогресс достиг высокого уровня развития, обществу необходим активный человек с высокоразвитым творческим потенциалом, способный к быстрому принятию решений, гармонично взаимодействующий с окружающими, конструктивно решающий возникающие проблемы. Таким требованиям может соответствовать только тот человек, который успешно прошёл процесс социализации. Личность ребёнка развивается и совершенствуется под влиянием других людей. Он приспосабливается к выполнению в обществе конкретных обязанностей, несёт за своё поведение ответственность. В этом детям может способствовать коллективная деятельность, общение и взаимодействие со сверстниками в неформальной обстановке, например, в детских общественных объединениях. Особенно важно это становится в подростковом возрасте, так как в этот период ведущим видом деятельности у них является межличностное общение. Через межличностное взаимодействие подростки познают себя и окружающих, учатся жить, перенимают опыт. Детское общественное объединение является выражением общественно направленной организованной самодеятельности детей и обладает огромным социальным и воспитательным потенциалом.

Деятельность детских общественных объединений представляет собой совместные действия детей и взрослых, объединившихся с целью накопления социального опыта, формирования ценностных ориентаций и самореализации. Социальная активность детей и подростков в последние годы возрастает, и формы ее проявления становятся разнообразнее. Детям и подросткам нужны такие объединения, где каждому помогут удовлетворить свои интересы, развить способности, где создана атмосфера доверия, уважения к личности ребенка.

Ведущим направлением, целью детского общественного объединения является развитие личности посредством включения в деятельность, способствующую вхождению, адаптации, интеграции личности в социальную среду. Этим определяются основные функции, задачи детской организации:

широкое разностороннее включение личности в систему общественных отношений, в социальную жизнь;

организация жизнедеятельности, удовлетворяющей потребности в развитии, отвечающей эмоционально-нравственному состоянию и возрастным особенностям;

защита прав и свобод личности от негативных влияний социальной среды;

корректировка различных влияний на личность, ее сознание и поведение (формирование социально-нравственных идеалов, ценностей, потребностей).

Особые социально-педагогические возможности детского общественного объединения обусловлены открытостью и добровольностью членства, эмоционально-нравственной атмосферой, наличием более широких социальных прав (по сравнению с ролью ученика, ребенка в семье), возможностью выбора разных видов и форм деятельности. Специфику воспитательного потенциала определяют сущность и структура детского объединения. Оно открыто, демократично, не является государственным учреждением, создается добровольно, может пользоваться финансовой, кадровой, технической поддержкой различных государственных учреждений. Актуальность выбранного исследования обоснована тем, что детские центры, движения, организации, лагеря требуют новые подходы к организации педагогической деятельности, для создания комфортных, корректных и развивающих условий по индивидуальным сферам интересов подростков.

Воспитательный процесс в данных организациях должен быть разнообразным, интересным, притягивающим внимание, а также должен учитывать все психологические, эмоциональные и физические особенности каждого подростка.

Многочисленные исследования в сфере психологии и педагогики показывают, что деятельность данных детских организаций содержит значительную важность для успешного развития эмоциональной сферы ребенка. В то же время приезд в детский лагерь (детский центр) часто усугубляет эмоциональный дискомфорт подростка, объясняемый вхождением его в новую социальную среду и его возрастными особенностями. [1]

В подростковом возрасте происходят разные физиологические и психоэмоциональные изменения, которые требуют корректного вмешательства из внешней среды. У подростков происходит один из важнейших этапов социализации – у них вырабатывается самооценка.

Адекватная оценка самого себя, своих способностей, нравственных качеств и возможностей безусловно связано с его эмоциональным благополучием. А в свою очередь эмоциональному благополучию могут способствовать именно детские объединения.

На данный момент существует множество детских организаций, объединений, лагерей, которые все влияют на социализацию и развитие подрастающего поколения.

Традиционные подходы к организации процесса социализации личности подростка в условиях детских общественных объединений не в полной мере способствуют побуждению активной позиции личности в различных типах социальных отношений, включению детей в социальную деятельность, формированию взаимоотношений взрослых и детей в процессе решения стоящих перед объединением задач. Сохранение традиционных отношений в детском общественном объединении не может сегодня удовлетворить социальные потребности детей и затрудняет процесс социализации. [2]

Основным механизмом создания воспитательного пространства является взаимодействие коллективов, которые объединены едиными педагогическими задачами:

1. Помощь в раскрытии творческих возможностей ребенка;
2. Взаимодействие школы и учреждений дополнительного образования в организации свободного времени учащихся;
3. Совершенствование системы организации внеурочной деятельности воспитанников.

Многогранная деятельность детских объединений требует сотрудничества детей и взрослых, взаимосвязи учителей, родителей.

Подросток, который активно занимается в детском объединении, формирует не только свое отношение к миру и свои нравственные установки, но и реализует свой творческий потенциал, вырабатывает лидерские качества и оттачивает умения общения и может побороть свои комплексы

Важнейшим показателем результативности воспитательно-образовательного процесса в совместной деятельности детских объединений является динамика личностного развития подростков. Наблюдения и исследования позволяют выявить тенденции изменения уровня их

воспитанности. В современных условиях школа должна выступать как социально-психологическая ниша, обеспечивающая развитие и самореализацию каждого ребенка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ерохин С.В. Диссертация. Развитие сферы подростка во временном детском объединении. — Кострома: 2000 — 199с.
2. Пташко Т.Г. Диссертация. Социализация личности подростка в условиях детского общественного объединения
3. Структура РДШ [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://рду.рф/about>
4. Павлова Т.С., Холмогорова А.Б. Гендерные факторы социальной тревожности в подростковом возрасте [Электронный ресурс] // Психологическая наука и образование. 2014. Т. 6, № 1. URL: http://psyedu.ru/journal/2014/1/Pavlova_Holmogorova.phtml (дата обращения: 30.09.2015).

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-51-54
ОӘЖ 37.032

ИНКЛЮЗИВТІ ЖАҒДАЙДА КОМПЬЮТЕРЛІК БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ

АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы, PhD, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ӘБДЕНОВА ӘСЕМ АБИЛХАДИРҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

Аннотация. Балалармен жұмыс істеуге компьютерлік технологияларды енгізудің өзектілігі мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды жобалау мен пайдаланудың психологиялық-педагогикалық аспектілерінің қазіргі заманғы деңгейде жеткіліксіз нысықталуының арасындағы қарама-қайшылықты айтуға болады.

Кілт сөздер: ақпараттық технологиялар, білім беру, компьютерлік технологиялар.

Қазіргі уақыт ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен сипатталады, олар қоғамның барлық салаларында және адам іс-әрекетінің түрлерінде белсенді қолданылады. Қазіргі білім берудің алдына балаларды оқыту мен дамытуда жаңа технологияларды белсенді және тиімді пайдалануға байланысты жаңа міндеттер қойылып отыр. Мектепке дейінгі білім беру жүйесінің бірінші деңгейі бола отырып, осы тұрғыда өзінің мазмұнын, балалармен жұмыс жасаудың әдістері мен нысандарын қайта қарауды талап етеді. Осындай бағыттардың бірі – компьютерлік технологиялар.

Соңғы жиырма жыл ішінде білім беру саласында жинақталған тәжірибе көрсеткендей, электронды оқыту құралдары дәстүрлі құралдарға қарағанда айқын артықшылыққа ие бола отырып, балалардың шығармашылық әлеуетін дамытуға әсер ететін тәрбиенің маңызды құралы болып табылады [1].

Сонымен қатар компьютерлік технологиялардың баланың дамуына кері әсері де туралы ұмытпау керек, тәжірибе көрсеткендей вестибулярлық, тактильді және тірек аппараттарын ынталандыру қажет болған сәтте, адамның көру, есту және сенсорлық жүйелеріне ауыр күш түсетінін көре аламыз [1].

Баланың сенсорлық жүйесінің көру және есту қабілетінің жоғары жылдамдығы, қарқындылығы, жиілігі мен ұзақтығы оның елестету, назар аудару және білім беру міндеттеріне шоғырлану қабілетін бұзады. Мұндай сенсорлық теңгерімсіздік жалпы неврологиялық дамуда, соның ішінде ми анатомиясы, биохимиялық процестер, барлық ішкі ағзалардың жұмысында проблемалар туғызады. Дағдыларды, білімді игеру процестері үнемі баяулайды. Бұл әсіресе мектеп жасына дейінгі балалар үшін өте маңызды. Сондықтан, мектепке дейінгі жастағы компьютерді өзге іс-әрекеттерден тыс қолдануға болмайды: пәндік және өнімділік, ойын, мұғаліммен және басқа балалармен өзара әрекеттесу барысында қолданған жөн. Бұл бізге белгілі бір талаптарды көрсетеді:

- мектеп жасына дейінгі балалармен жүргізілетін сабақтарда компьютерді пайдалану әдістемесіне (денсаулық пен психикаға әсер етудің жағымсыз салдарларын азайтуды немесе алып тастауды ескеру маңызды);

- мазмұн (көрнекі және дыбыстық ақпаратты орналастыру және ұсыну) және интерактив (бағдарламаның пайдаланушымен өзара әрекеттесуін ұйымдастыру) сияқты экран ерекшеліктерімен байланысты психофизиологиялық негіздер тұрғысынан мектеп жасына дейінгі балаларға арналған компьютерлік бағдарламаларды әзірлеу және таңдау;

- санитарлық-эпидемиологиялық талаптарын ескере отырып, білім беру қызметін жүргізудің санитарлық-гигиеналық жағдайларына;

- балалардың компьютерлерді қауіпсіз пайдалану дағдыларын қалыптастыруға.

Аталған проблемаларға қарамастан, К.Н. Моторин, С.П. Первин, М.А. Холодный және т. б. сыңды көптеген ғалымдардың мектепке дейінгі білім беру саласы аясында заманауи зерттеулері компьютерлік ойындардың алты жастан жеті жасқа дейінгі балаларға жақсы әсерін көріп отырмыз. Бұл кезеңде компьютер әртүрлі қызмет түрлерінің мәселелерін шешудің ерекше зияткерлік құралы ретінде әрекет етеді. Ойлау, А.В. Запорожцев ұсынған. Осы кезеңде баланың ойлау, зейін, есте сақтау қабілеттері қарқындап дамиды. Ғалымдардың тұжырымына тұжырымына сәйкес, іс-әрекет арқылы ойлау көрнекі ойлаудан бейнелі-логикалық ойлауға ауысады. Аталған деңгей қаншалықты жоғары болса, соғұрлым тұлғаның жан-жақты аспектілері байытылады.

Бір жағынан, компьютерлік ойындарды дамыту кіші мектеп жасындағы балалардың өзін-өзі бағалауын арттыратыны дәлелденді, балалардың жетістіктері өздері мен басқалардың назарынан тыс қалмайды, өзіне деген сенімділік, мақсаттылық дамиды, келісу қабілеті қалыптасады, ерікті күш-жігер қабілеті жақсарады, ұсынылған бағдарламадан ойындарды өз бетінше таңдау мүмкіндігі артады. Компьютерлік ойындар арқылы балалардың дамуы сонымен қатар сабаққа деген қызығушылықтың артуына, ұсынылған материалды игерудің жоғары жылдамдығына, одан әрі жұмысқа деген ынтаға, демек – ойлау, қиял, зейін, есте сақтау сияқты психикалық танымдық процестерді тиімді қалыптастыруға ықпал етеді [2].

Екінші жағынан, іс жүзінде жоғарыда аталған мақсатты бағыттарға қол жеткізу үшін, олардың бір бөлігі мақсатты бағдар болып табылады, мектепке дейінгі білім беру мекемесінде (бұдан әрі - мектепке дейінгі білім беру мекемесі) әрдайым тиісті жағдайлар жасалмайды, бұл балалармен жұмыс жасауда белгілі бір қиындықтар туғызады. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

- компьютерлік кабинетті жабдықтау, педагогтердің біліктілікті арттыру курстарынан өтуі үшін қажетті қаржыландырудың жеткіліксіздігі;

- ББМДҰ-да компьютерлермен сабақ өткізу үшін жеке үй-жайдың болмауы;

- білім беретін компьютерлік бағдарламалар санының жеткіліксіздігі;

- топтардағы балалар санының көп болуы, бұл сабақ өткізуді қиындатады және олардың сапасы төмендейді;

- көптеген педагогтарда кәсіби стандартты талап ететін кәсіби құзыреттердің бірі ретінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру дағдылары мен оқуға деген ықыластың болмауы.

АКТ қолданылатын сабақтардың ерекшеліктері:

1) бейімделу, компьютерді баланың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу;

2) басқара алу функциясы;

3) интерактивтілік, оқытудың диалогтық сипаты;

4) топтық, жеке жағдайда жұмыстың оңтайлы үйлесімі;

5) психологиялық ахуалдың оңтайлылығы;

6) оқыту шегі үлкен, даму аймағы жоғары[51].

АКТ-ны білім беру қызметінде қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

АКТ қолданудың артықшылықтары:

-жекеленген оқыту үдерісі;

-өздік жұмыстың артықшылығы;

- орындау артықшылығы;

- ақпарат ағынының ауқымдылығы;

- оқу процесінің қарқындылығын арттыру, интеграцияланған сабақтарда заманауи ақпараттық технологияларды игеру [36].

АКТ қолданудың кемшіліктеріне мыналар жатады:

- білім беру қызметіне дайындалу үшін уақыт жеткіліксіз;

- педагогтің компьютерлік сауаттылығының жеткіліксіздігі;
- компьютерді сабақ құрылымына біріктірудегі қиындықтар;
- кестеде Интернетті пайдалану қарастырылмағандығы;
- компьютерде жұмыс істеген кезде балалар ойындарға, музыкаға және т.б. заттарға алаңдайды.

Алайда, АКТ-ның маңызды артықшылықтары көрсетілген кемшіліктерден асып түседі және бүгінде компьютерлік технологияларды қолдану мектепке дейінгі мекемеде сұранысқа ие болып келеді. Оларды қолдану балалардың сабаққа деген қызығушылығын, мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық мүмкіндіктерінің деңгейін арттырады. Компьютерлік оқыту ойындары балалардың білімін нығайтуға көмектеседі, оларды жеке оқытуда, балалардың психикалық қасиеттері мен қасиеттерін дамыту және түзету мақсатында қолдануға болады. Мектепке дейінгі ұйымда қолданылатын компьютерлік бағдарламалар балаларды тәуелсіздікке үйретеді, өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытады, танымдық қабілеттерін дамытады.

Компьютерлік ойын оқу бағдарламаларын пайдалану кезінде компьютерлік бағдарламалардың мақсатына, күрделілігіне және мазмұнына байланысты балалармен жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдері мүмкін.

Компьютерлік ойындар бойынша оқу бағдарламаларын әртүрлі пәндік салаларға біріктіру балалардың оқу тәжірибесін жақсартудың тартымды және тиімді әдісі болуы мүмкін. Компьютерлік ойындарды математика, сауат ашу, музыка және табиғатты оқыту сабақтарына қалай қосуға болады:

Математика:

Есептерді шешу, логикалық ойлау және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын бекіту үшін математикалық басқатырғыш ойындарды пайдалануға болады. Математикалық ұғымдарды зерттеу үшін симуляциялық ойындарды пайдалануға да болады.

Оқуды түсінуге, сөздік қорын арттыруға және сыни ойлау дағдыларына ықпал ететін интерактивті әңгімеге негізделген ойындарды таңдау керек. The Legend of Zelda немесе The Witcher сериялары сияқты ойындарда пікірталас тудыратын және сауаттылық дағдыларын арттыратын бай әңгімелер бар.

Емлені, грамматиканы және сөздік қорды жақсарту үшін білім беретін сөз ойындарын немесе тілдік басқатырғыштарды пайдаланыңыз. Scrabble, Boggle немесе Word Munchers сияқты ойындарды сыныптағы әрекеттерге бейімдеуге болады.

Шығармашылық жазу дағдыларын дамыта отырып, студенттерді өз ойын әңгімелерін, кейіпкерлердің оқиғаларын немесе диалогты жазуға ынталандырыңыз.

Музыка пәнінде Dance Dance Revolution немесе Guitar Hero сияқты ырғаққа негізделген ойындармен ырғақ пен уақытты зерттеуге болады. Бұл ойындар үйлестіруді, музыканы және ырғақ үлгілерін түсінуді жақсартады.

Музыканы бағалауды әртүрлі жанрлар мен уақыт кезеңдерінің саундтректері бар ойындармен байланыстырыңыз. Оқушылардың музыка туралы түсінігін тереңдету үшін Final Fantasy немесе Journey сияқты ойындардағы музыкалық таңдауларды талдап, талқылаңыз.

Табиғат туралы білімді дамыту үшін экологиялық жүйелерді, табиғатты қорғауды және қоршаған ортаның тұрақтылығын зерттеу үшін Spore немесе Eco сияқты білім беру симуляциялық ойындарын пайдаланыңыз. Бұл ойындар студенттерге күрделі экологиялық өзара әрекеттесуді интерактивті түрде түсінуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттерді талдау мектепке дейінгі мекемеде АКТ-мен жұмысты ұйымдастырудың үш негізгі бағытын анықтауға болатындығын көрсетті:

1. Компьютерлік ойын оқу бағдарламаларын математика, сауаттылық, музыка және табиғатпен таныстыру сабақтарының мазмұнына қосу. Бұл жағдайда әдеттегі сабақ қысқарады (15-20 мин), өйткені дидактикалық ойынның немесе сөйлесудің орнына компьютерлік түзету немесе оқыту ойыны қорытынды бөлімге қосылады.

Мұғалім жетекші рөл атқарады. Ол сабақта алған білімдерін бекітетін ойынды таңдайды, мазмұнын, басқару әдістері мен ойын ережелерін біріктіреді, қажет болған жағдайда балаларға көмектеседі.

2. Балалармен жұмыс жасауда компьютерлік-ойын бағдарламаларын әдеттегі ойындармен (дидактикалық, сюжеттік-дидактикалық, үстел үстінде басылған, құрылыс материалымен, драматизация ойындарымен) үйлестіре пайдалануға бағдарлау. Мұндай қызықты ойын сабағын алты-сегіз адамнан тұратын кіші топтар бойынша балабақшаның компьютерлік ойын кешенінде ұйымдастыруға болады. Кәдімгі ойын компьютерлік ойыннан бұрын болуы мүмкін немесе мұғалімнің қалауы бойынша оны ұстануы мүмкін. Ең бастысы-жалпы сюжеттік желіні немесе тапсырманы дәстүрлі ойын тәсілдерімен де, компьютермен де жүзеге асыру. Бұл жағдайда озық дамудың оқу ойын бағдарламалары жиі қолданылады.

Педагогтан әдеттегі ойынды өрістету шарттарын құру (ойынға көрнекі материалды таңдау, ойынға итермелейтін проблемалық ойын жағдайын жасау) және оған тікелей қатысу үшін жағдай жасау талап етіледі.

3. Алдын ала таныс компьютерлік ойындарды қолдана отырып, балалардың компьютерде тәуелсіз ойынын өткізу. Балаларға таңдау үшін бірнеше компьютерлік ойын оқу бағдарламалары ұсынылады, ал бала өзіне ең қызықты және жақын ойынды таңдайды.

Ғалымдардың зерттеуі бойынша ақпараттық-коммуникациялық технологиялар білім сапасын арттырады:

- оқушылардың ынтасы мен белсенділігін арттырады;
- өмірлік маңызды дағдыларды игеру мүмкіндігін жеңілдетеді;
- оқытушылардың дайындық деңгейін арттырады.

Білім беру мекемелерінде АКТ-ны (видео, теледидар және мультимедиялық компьютерлік бағдарламалар) қолдану білім алушыларды оқуға ынталандырады, қызығушылығын арттырады, оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді. Дыбыстауыш такта, дауыс шығарушы құрал, видеопроектор және интерактивті тактамен жабдықталған компьютер сабақтың қызықты және көрнекі өтуіне әсер етеді. Сапалы жаңа деңгейде оқытудың көрнекілік принципі жүзеге асырылады. Анимация, бейне, дауыс берілген ақпарат пен құбылысты қабылдаудың көрнекілігін, қолжетімділігін қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании: Электронный учебник [Электронный ресурс] // Составитель М.А. Габова. – Сыктывкар: КГПИ, 2010. // <http://yandex.ru/clck/jsredir>. (дата обращения 26апреля 2016 г.)
2. Концепция информатики в общем образовании. - Электронный ресурс / А.Л. Семенов. Web: <http://textbook.keldysh.ru/informat/index.htm>] (дата обращения 02апреля2016 г.)
3. М.Н. Использование мультимедийных средств и информационных технологий в ДОУ – «за» или «против» [Электронный ресурс] / М.Н. Новикова // <http://festival.1september.ru/articles/603899/>(дата обращения 25марта 2016 г.).
4. Первин С.П. «Одаренные дети и компьютеры» – <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=101808>

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-55-58

ОӘЖ 37.036

ОҚУШЫЛАРДЫҢ СУИЦИДАЛДЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ШАРАЛАР БАҒДАРЛАМАСЫ

АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы, PhD, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ҚАРЖАУБАЙ АНЕЛЬ САДУАҚАСҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

***Аннотация.** Еліміз үшін жаһанданудың жаңа дәуіріне лайықты бәсекеге қабілетті тұлғаны тәрбиелеу және дамыту мәселесі бұрыннан өзекті болып келеді. Өйткені еліміз дамыған елдің жетістіктерін еске алып, көпмәдениетті және көпконфессиялы елдің мәдениетінің мықты әрі қуатты өзегі екенін дәлелдеп келеді.*

***Кілт сөздер:** оқушылар, мінез-құлық, алдын-алу жұмысы.*

Білім алушылардың қоғамға жат мінез-құлықтарының алдын алуға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық сипаттағы іс-шаралар жоспары «Мемлекеттік бюджет есебінен білім алушыларды тәрбиелеу және әлеуметтендіру бағдарламалары» білім беру ұйымының даму бағдарламасында көзделген іс-шаралардың жалпы кешеніне кіреді. Жасөспірімдердің қоғамға жат мінез-құлықтарының алдын алу қажеттілігі еліміздің әлеуметтік-экономикалық жағдайының өзгеруіне, кәмілетке толмағандар жасаған қылмыс санының артуына, сонымен қатар панасыз және қараусыз қалған балалар санының артуына байланысты.

Әлеуметтік педагог жұмысының мақсаты – гимназиядағы әрбір оқушы, әлеуметтік бейімделмеген балалар мен жасөспірімдерге ерекше көңіл бөлінеді. Мұндай балалар үшін ересектермен өзара және адекваттылықпен сипатталатын сындарлы қарым-қатынас орнату өте маңызды. Сондықтан өзара түсіністік пен олардың себептері мен мәселелерін білу олармен табысты жұмыс істеуде шешуші рөл атқарады.

Мұғалімдермен, студенттермен және олардың отбасымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс барысында өзара түсіністік пен қабылдауға қол жеткізу маңызды. Бала үшін маңыздысы оның отбасы, мектебі, құрбылары (ресми түрде анықталған топ), сонымен қатар бала өз бетінше таңдайтын мектептен тыс әлеуметтік орта. Қоғамдық-саяси процестердің күшеюі жасөспірімдермен, әсіресе, әдетте, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қамтитын психологиялық-педагогикалық бақылауға түсетін балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың мәселелерін өткірлейді. Гимназияның күнделікті өмірінде тікелей оқу-тәрбие процесінің шеңберінен шығатын, бірақ соған қарамастан оның нәтижесі мен сапасына тікелей немесе жанама әсер ететін күнделікті әлеуметтік-педагогикалық мәселелерді шешу қажет.

Мәселелердің негізгі категорияларын анықтауға болады:

- қоғамдық ортада балалар мен жасөспірімдердің қоғамға жат мінез-құлық және дезадаптациямен байланысты проблемалар.
- отбасының дисфункциясымен, бала құқықтарының бұзылуымен және отбасындағы зорлық-зомбылықпен байланысты проблемалар.
- гимназиядағы қақтығыстар мен психологиялық атмосфераға байланысты проблемалар.
- балалардың, ата-аналардың, мұғалімдердің және әкімшіліктің психикалық денсаулығын сақтауға байланысты проблемалар.

Екінші буындағы білім берудің жаңа стандарттарын және білім беруді дамытудың Мақсатты бағдарламасын енгізу аясында жасөспірімдердің, әсіресе, қалған жастардың

табысты әлеуметтенуін қамтамасыз етуге байланысты жағдайға ерекше назар аударылады. ата-анасының қамқорлығынсыз қалған, сондай-ақ әлеуметтік қауіпті және дағдарыстық жағдайдағы балалар. Қазіргі қоғамда қалыптасқан ережелерді ұстану, қоғамдағы өмірге бейімделу және табысты интеграциялау қабілеті ерекше маңызға ие. Гимназия алдына қойылған басты мақсат – әр баланың жеке психологиялық және физикалық ерекшеліктерін ескере отырып, оның қоғамда болып жатқан қиыншылықтарды сәтті жеңуге, өмірден өз орнын табуға және өмірде өз орнын табуға көмектесетін қажетті білім мен тәрбие деңгейін қамтамасыз ету. оның әлеуетін дамыту: интеллектуалдық, ерік-жігер, рухани, адамгершілік және идеялық. Білім беру мекемесінің барлық тәрбиелік және профилактикалық жұмысы осы әлеуметтік қажеттілікті қанағаттандыруға бағытталуы керек.

Педагогикалық ұжымның негізгі міндеттерінің бірі – студенттердің тұрақты құрамын сақтау және жасырын кетудің алдын алу.

Гимназияда оқушылар арасында қоғамға жат әрекеттердің алдын алу үшін барлық жағдай жасалған. Тәрбиелік-алдын алу жұмыстары девиантты мінез-құлықтың алдын алу бойынша бірқатар шараларды қамтиды. Сынып жетекшілері мен пәндер бойынша әдістемелік бірлестіктер бұл мәселеге жүйелі көзқарасты қамтамасыз ете отырып, белсенді өзара әрекеттеседі. Мектеп алаңында толық жабдықталған спорт алаңы, сонымен қатар спорт залы бар. Гимназияда театр студиясы, көркем гимнастика, бал биі және басқа да көптеген үйірмелер мен секциялар бар. Көптеген пән мұғалімдері жасөспірімдердің қызығушылықтарын есепке алуға және дамытуға бағытталған сыныптан тыс жұмыстарды жүргізеді. Сондай-ақ, спорттық би, баскетбол, волейбол және басқа да спорт түрлері сияқты түрлі спорт үйірмелері мен секциялары жұмыс істейді. Бұл студенттерді белсенді оқуға көбірек тартуға мүмкіндік береді және жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың тиімді алдын алу болып табылады.

Қарастырылып отырған мәселені талдай отырып, бағдарламаның негізгі гипотезасын тұжырымдауға болады: гимназияда жасөспірімдерде қоғамға жат мінез-құлық көріністерінің алдын алуға және олардың алдын алуға ықпал ететін қолайлы білім беру ортасын құру. Бағдарламаның ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы гимназияда қолайлы білім беру ортасын қалыптастыру оқушылардың бойында қоғамға жат мінез-құлықтардың алдын алудың ең тиімді әдісі ретінде қарастырылуында.

Бағдарламаның практикалық маңыздылығы оқу-тәрбие процесінде педагогикалық әдістерді өзгерту бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеуде, сонымен қатар студенттердің қоғамға жат мінез-құлықтарының алдын алу бойынша практикалық шараларды жүргізуде. Сонымен қатар, бағдарлама девиантты мінез-құлық жағдайларын азайтуға көмектесетін гимназияда қосымша білім беру жүйесін дамытуға бағытталған.

Профилактикалық жұмыс оқушыларға әсер ететін және олардың дүниетанымын қалыптастыратын мектеп өмірінің барлық жақтарын қамтитын білім беру ортасын құруға бағытталған. Оқушылардың білім мен білік дағдыларын сабақта меңгеруі, әлеуметтік қарым-қатынастар гимназияда бар барлық факторлардың әсерінен қалыптасатыны, оқушыларға саналы болсын, әсер етпеуі де анық.

Девиантты мінез-құлық көріністерінің алдын алу іс-әрекеттің әр түрлі аспектілері, соның ішінде оқу-тәрбие процесі арқылы жүзеге асырылады.

Мұғалім тарапынан әділетсіздік, сыныптағы қиын қарым-қатынастар, оның ішінде қабылдамау және жалғыздық сезімі, сондай-ақ жетілмеген бағалау жүйесі оқушының девиантты мінез-құлықтың тудыруы мүмкін. Оқу материалын тиімді меңгеру және мұндай мінез-құлықтың алдын алу үшін сөйлеу жылдамдығы, баяндау анықтығы, үзілістерді қолдану және материалды құрылымдау сияқты оқыту формасының әртүрлі аспектілерін ескеру қажет. Студенттердің сенімі мен қолдауын орнатуда тиімді сұрақ қою әдістері мен ашық бағалау әдістері де маңызды.

Оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру девиантты мінез-құлықтың алдын алуда шешуші рөл атқара алады, өйткені ол оқушының өзін-өзі бағалауын арттыруға, өзін және оның қабілеттері туралы жағымды имиджін қалыптастыруға, әділдік сезімін дамытуға көмектеседі.

Салауатты өмір салтын және денсаулық құндылығын, өзіне және қоғамға деген оң көзқарасты қалыптастыруға бағытталған әдістер мен құралдарды сабақтарда белсенді қолданудың да маңызы зор. Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану студенттер арасындағы қарым-қатынасты арттырады, бұл жалғыздық пен шеттету сезімін азайтады. Ол үшін шағын топтарда немесе жұп ауысыммен жұмыс істеу сияқты жаңа технологияларды пайдаланып, қарым-қатынас уақытын арттыруға да назар аудару керек.

Кәмелетке толмағандардың қадағалаусыздығы мен құқық бұзушылықтарының профилактикасы кәмелетке толмағандар арасындағы қадағалаусыз, панасыз қалуға, құқық бұзушылыққа және қоғамға жат әрекеттерге ықпал ететін факторларды анықтауға және жоюға бағытталған әлеуметтік, құқықтық, педагогикалық және басқа да шаралар жүйесін қамтиды. Бұл жүйе кәмелетке толмағандармен және әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасылармен жеке профилактикалық жұмыстарды қамтиды.

Қоғамдық қауіпті жағдайдағы отбасына кәмелетке толмағандардың ата-аналары немесе басқа да заңды өкілдері оларды тәрбиелеу, оқыту және күтіп-бағу жөніндегі міндеттерін орындамайтын немесе олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін немесе оларға қиянат жасайтын, сондай жағдайдағы балалары бар отбасылар жатады.

Қоғамдық қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмаған адам - қадағалаусыз немесе панасыздықтан өзінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті жағдайға тап болған не оны тәрбиелеу мен асырау талаптарына сәйкес келмейтін он сегіз жасқа толмаған адам, не құқық бұзушылықтар немесе қоғамға жат әрекеттер жасайды.

Алдын алу жасөспірімдердің мінез-құлқындағы әлеуметтік ауытқуларды тудыратын негізгі себептер мен жағдайлардың алдын алуға, жоюға немесе бейтараптандыруға бағытталған мемлекеттік, қоғамдық, әлеуметтік-медициналық және ұйымдастырушылық-ағарту шараларын қамтиды.

Жеке профилактикалық жұмыс өмірлік қиын жағдайға немесе қоғамға қауіпті жағдайға душар болған кәмелетке толмағандар мен отбасыларды жедел анықтаудан, сондай-ақ оларды әлеуметтік-педагогикалық оңалтудан және/немесе қылмыстар мен қоғамға жат әрекеттер жасауының алдын алудан тұрады.

Бұл бағдарлама негізгі мақсатты топ болып табылатын девиантты мінез-құлық танытатын жасөспірімдерге бағытталған. Көптеген ғалымдар мен жастардың болашағын ойлайтын әрбір адам қоғамға жат мінез-құлық мәселелеріне назар аударады. Бұл тақырып бойынша зерттеулерді Мудрик А.В., Атапова Ю.В., Микадзе В.М. сияқты авторлар жүргізді және басқалар. Бағдарламада девиантты мінез-құлыққа бейім жасөспірімдермен жұмыстың негізгі бағыттары профилактика болып табылады деп көрсетілген. Ол гимназия жұмысы аясында өткізілетін ұйымдастырушылық, тәрбиелік және спорттық шаралардың кең ауқымын қамтиды. Мұндай іс-шаралардың мақсаты жасөспірімдердің мінез-құлқындағы әртүрлі әлеуметтік ауытқуларға әкелетін негізгі себептер мен жағдайлардың алдын алу, жою немесе бейтараптандыру болып табылады.

Ш.Амонашвили балаларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу мәселелеріне тоқтала келе: «Баланың жан-дүниесіне, жүрегіне мынаны себу керек: жарқын ойлар, бейнелер мен армандар – сұлулық сезімі, тілегі. өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту, өз ойы, сөзі мен іс-әрекеті үшін жауапкершілік, жақсылыққа ұмтылу, батылдық пен батылдық, қамқорлық пен жанашырлық, қуаныш пен сүйсіну, өмірді, өлім мен өлмеуді білу үшін...» Көрнекті тұлғаның бұл сөздері. мұғалім осы қызметтің күрделілігі мен міндеттерін көрсететін рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі мақсаттарын сипаттайды.

В.П. Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқы мәселесін алғаш зерттеушілердің бірі Кащенко былай деп атап көрсетті: «Егер сіз баланың мінез-құлқындағы тұрақты ауытқуларға назар аудармасаңыз және қажетті шараларды қабылдасаңыз, онда уақыт өте келе оның жеке басының аспектілері жағымсыз құбылыстар қайтымсыз болып, жағымсыз құбылыстарды күшейтеді».

ЭДЕБИЕТТЕР

1. Беличева, С.А. Социально-педагогическая диагностика и сопровождение социализации несовершеннолетних: учеб. пособие / С.А. Беличева, А.Б. Белинская. – Ростов н/Д: Феникс, 2013. – 380 с.
2. Гаврилин, А.В. Диагностика наличия и состояния воспитательной системы школы // Педагогическая диагностика. – 2007. – № 5. – С. 114–120.
3. Дивицына Н.Ф. Социальная работа с детьми группы риска – М.: Гуманитар.изд.центр ВЛАДОС, 2008.
4. Нечаев, М.П. Диагностические методики классного руководителя / М.П. Нечаев, И.Э. Смирнова. – М.: Перспектива, 2008. – 96 с.
5. Никитина, Н.И. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие / Н.И. Никитина, М.Ф. Глухова. – М.: Владос, 2007. – 399 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-59-62

УДК 37.036

ОКАЗАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕТЯМ ПОДВЕРГШИМСЯ ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ

МАХМУТОВА КУЛСАРА ИСАХАНОВНА

Кандидат педагогических наук, Южно-Казахстанский педагогический университет
имени Өзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

ЖАРЫЛҚАСЫН АЙНУР ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ

Студент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі
Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

Аннотация. *Рассматривается работа социального педагога с детьми, подвергшимися насилию в семье. Осуществляя свою деятельность, социальный педагог часто сталкивается с детьми, которые пережили жестокое обращение. Для успешной реализации своей деятельности, социальный педагог должен четко знать методы и способы решения своих задач, а также факторов и причин проявления насилия в семьях.*

Ключевые слова: *социальный педагог, социальная работа, насилие, жестокое обращение, социализация.*

В настоящее время бичом во всем мире стало насилие и жестокое обращение с детьми. В нашей стране ситуация усугубляется постоянным реформированием сферы, в которой растут и воспитываются дети: меняется функционирование образовательных учреждений, средств массовой информации, молодежных и детских общественных объединений, претерпевает серьезные изменения сам институт семьи. Незащищенность, материальная зависимость, возрастные особенности психики несовершеннолетних (незрелость, подчинение авторитету взрослого, доверчивость, недостаток жизненного опыта, неумение полно и критично оценивать сложившуюся ситуацию и прогнозировать возможные последствия) привели к тому, что в условиях роста насилия в обществе жертвами насилия и жестокого обращения чаще всего становятся дети.

Ситуация усугубляется тем, что значительная часть жертв насилия — выходцы из неблагополучных слоев или «уличные» дети, в судьбах которых мало кто заинтересован лично. Иногда дети оплачивают собственными страданиями и даже жизнями родительскую потребность в самоутверждении, стремление взрослых устроить личную жизнь, становятся заложниками пьяных отцов и постоянно раздраженных матерей.

Зачастую распространению насилия и жестокого обращения с детьми в нашей стране способствует два обстоятельства. Во-первых, родители, прибегающие к методам так называемой «репрессивной педагогики», не всегда знают о пагубных последствиях такого отношения к детям. Во-вторых, своевременному установлению факта насилия препятствуют стремление взрослых «не выносить сор из избы», а также закрепленные в законодательстве права граждан на неприкосновенность частной жизни.

Распространенное мнение о том, что воспитание детей — это внутрисемейное дело, в которое никто не имеет права вмешиваться, затрудняет деятельность представителей правоохранительных органов и социальных служб, пытающихся оказать помощь пострадавшим.

Осуществляя свою деятельность социальный педагог часто сталкивается с детьми, которые пережили жестокое обращение. Для успешной реализации своей деятельности, социальный педагог должен четко знать методы и способы решения своих задач, а также факторов и причин проявления насилия в семьях. К проблеме насилия люди относятся по-разному: одни считают насилие неотъемлемой составляющей жизни, другие относятся к нему

негативно, потому что полагают, что всё можно решить мирным путём. Люди пытаются отрицать существование насилия в отношении детей. Тем не менее, статистические данные о количестве пострадавших детей говорят об ухудшении положения в данной области. Поэтому сотрудники социальных учреждений должны прилагать все усилия для решения этой проблемы.

Социальный педагог должен понимать, что с проблемой насилия в отношении ребёнка он может столкнуться, работая даже в области, прямо не связанной с этой проблемой. У детей, переживших насилие в семье, или взрослых, которые прошли через насилие в детстве, в дальнейшем могут возникнуть серьезные психологические затруднения и, чтобы с этим справиться им понадобится помощь специалиста. Поэтому, человек, который пострадал от насилия в семье, за оказанием помощи может обратиться к социальному работнику, которую тот не сможет оказать, если не будет иметь правильного представления о феномене насилия над детьми в семье.

Последствия ситуаций, которые можно квалифицировать как психологическое насилие, не менее серьезны. К примеру, ребенок в семье, где оба родителя алкоголики или наркоманы подвергается психологическому насилию. Ребенок, пытаясь взять на себя решение семейных проблем, отрицает свои собственные потребности. В результате он становится зависимым от потребностей, желаний, надежд и страхов семьи. Такие условия не позволяют ребенку чувствовать себя в безопасности, испытывать безусловную любовь, вести себя спонтанно. Для того, чтобы удержать внимание взрослого на себе, ребенок прекращает выражать собственные потребности и становится со – зависимым. Результатом такой формы родительского отношения исследователи называют хрупкость и проницаемость границ Я, обесценивание чувств (и утрату способности их выражать) и нарушение способности к установлению эмоциональной близости.

Ещё одна проблема состоит в том, что не все жертвы насилия обращаются за помощью. Тем более это касается детей, потому что они не в состоянии сами без помощи взрослого это сделать. Поэтому люди, которые работают с детьми (в школах, больницах), должны знать о том, какие факты насилия существуют, о возможных признаках переживаемого насилия и о том, как оказывать помощь детям, которые стали жертвами. Потому что из-за пережитого в детстве насилия, у ребёнка не только возникают психологические трудности, но и возможно воздействие на все дальнейшее развитие личности.

Дети, которые стали жертвами жестокого обращения, нуждаются в своевременном оказании профессиональной помощи, т.к. если вовремя не оказать помощь, то это может привести к развитию серьезных психологических затруднений у ребенка. Нужно знать, что оказание помощи детям, которые пережили насилие в семье, является одной из наиболее трудных задач психологии и социальной работы. У таких детей наблюдается большое количество проблем, и для специалиста, который будет оказывать помощь, эта задача может быть чрезвычайно сложной и эмоционально трудной. Необходимо отметить, что нет единой технологии оказания психологической помощи детям, подвергшимся насилию. Можно говорить лишь об основных принципах работы с такими детьми:

1. Вмешательство должно быть всесторонним. Ребенка нельзя рассматривать в изоляции от семьи. Нельзя принимать во внимание социальную ситуацию, в которой находится ребенок.
2. Вмешательство должно быть ориентировано на развитие ребенка.
3. Вмешательство должно быть направлено на последствия, проявляющиеся в развитии.
4. Вмешательство должно соответствовать этапу развития, и учитывать уровень развития.
5. Тщательная оценка его состояния на предмет выявления действительно актуальных проблем, постоянная переоценка его потребностей.

В работе с детьми, которые стали жертвами насилия, очень важную роль играет первая фаза терапевтического процесса, которая устанавливает доверие между специалистом и

ребенком. Но это доверие легко нарушить, и специалист должен быть осторожным и постоянно подкреплять установленное доверие.

Самое главное, что специалист должен сделать все, чтобы обезопасить ребенка, с которым работает. Здесь не важно, какую форму работы он выберет, самое важное, чтобы она соответствовала потребностям ребенка и условиям, в которых она будет проходить.

Главная цель терапии с детьми, которые пережили насилие, является оказание помощи, и способность к тому, чтобы ребенок адаптивно выражал свои чувства, которые связаны с пережитым злоупотреблением и пренебрежением.

В настоящее время необходимость осуществления деятельности социального педагога по предотвращению и оказанию постфактум-мер после насилия в семье, продиктована все возрастающими масштабами подобных действий родителей по отношению к своим детям. На наш взгляд, подобные действия угрожают самим основам существования общества. Виды и формы деятельности социальных педагогов разнообразны, так как сама по себе проблема достаточно сложна и работа должна производиться комплексно. На наш взгляд, при работе социального педагога с детьми, пережившими насилие в семье, необходимо учитывать различные причины и последствия домашнего насилия. Кроме того, серьезным шагом на пути успешной социализации ребенка в жизни станет организация телефонов доверия для родителей, а также использование кризисных центров и убежищ для оказания социальных услуг жертвам насилия. Можно отметить, что жертвы домашнего насилия должны обращаться за адресной или экстренной социальной помощью. Для этого организация телефонов доверия для детей, в семьях которых постоянно происходят какие-либо сложные ситуации, является наилучшей мерой по дальнейшему предупреждению насилия в неблагополучной семье.

Социальный педагог может решать проблемы детей, подвергшихся насилию в семье при помощи мер социально-психологической реабилитации. Эти меры, как правило, должны выполняться совместно с сотрудниками специализированных органов по работе с детьми, а также и с иными социально-правовыми институтами, включая правоохранительные органы, службы занятости, медицинские и образовательные учреждения.

Стоит отметить, что социальные педагоги могут выполнять свою работу и в условиях центров социального обслуживания населения. Кроме того, социальные работники и педагоги непосредственно участвуют в оказании помощи детям, подвергшимся насилию в семье в условиях Центров социальной помощи семье и детям.

К задачам социальных работников и педагогов по оказанию помощи детям, подвергшимся насилию в семье относятся:

- оказание психо-социальной, юридической и других видов помощи;
- реабилитация членов семьи;
- оказание помощи в решении проблемных и конфликтных ситуаций и т.д.

Для достижения указанных задач необходима совместная деятельность социальных работников, педагогов, психологов, детских врачей и других специалистов в области детского насилия. В результате их совместных действий зачастую решаются сложнейшие жизненные ситуации в семьях, а детям, пострадавшим от насилия в семье оказывается необходимая социально-психологическая помощь.

Подводя итог можно отметить, что насилие над детьми является не только значительной социальной проблемой, но и вопросом, требующим профессионального внимания психологов и социальных педагогов.

можно сказать, что жестокое обращение с детьми и пренебрежение их интересами могут иметь различные виды и формы, но их следствием всегда являются: серьезный ущерб для здоровья, развития и социализации ребенка, нередко – угроза его жизни или даже смерть.

Вероятность того, что один из членов семьи станет применять насилие в отношении другого зависит от множества факторов. Насилие в семье возникает по множеству причин и разными путями, проявляясь в самых разнообразных действиях.

Невозможно в полной мере понять причину насилия в семье и главное помочь пострадавшему человеку, рассматривая его вне многообразия отношений и связей, которые он имеет со своей семьей и окружающей его действительностью вообще, работая с насилием лишь как с повторяющимися случайностями, забывая, что насилие системно, встроено и закреплено в семейной системе. Следовательно, поскольку насилие феномен системный, то к его профилактике, диагностике и терапии должны разрабатываться и применяться системные подходы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Насилие и социальные изменения / под ред. М.М.Пискаковой, А.М. Синельникова - М.: Литограф, 2012.
2. Пицхелаури Э.М., Атаева Д.З., Кабардиева Ф.А. Организация социально-педагогической помощи детям с посттравматическими стрессовыми расстройствами. / В сборнике: 100 лет профессиональному педагогическому образованию в Дагестане: перспективы развития. Материалы научно-практической конференции. В 5-ти частях. Ответственные редакторы А.А. Цахаева, М.М. Асильдерова, Б.Б. Джамалова. 2017. С. 72-80.
3. Пицхелаури Э.М., Г Марта.М. О содержании социально-педагогической работы с семьей. / *Izvestia dagestan государственного педагогического университета. Хэл-педагогической науки.* 2014. № 3 (28). с. 73-77.
4. Пицхелаури Э.М. Компетентный подход при подготовки специалистов. / В зануда: Развитие правового сознания в образовательное пространство. Материалы научно-практической Международной конференции. 2014. с. 114-119.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-63-65

ОӘЖ 37.013.42

ОТБАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы PhD, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

СЕИТБЕК АҚЕРКЕ ЕРЖАНҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

АСКАР АҚЕРКЕ УАЛИХАНҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются социальные проблемы семьи и пути ее решения*

***Кілт сөздер:** отбасы, ата - аналар, отбасылық мәселер.*

Отбасылық түсіністік - үйлесімді өмірдің берік негізі. Ерлі-зайыптылар бір-бірін естіп, сүйіп, қолдау көрсетсе, отбасы мүшелері өздерінің құндылығын сезінеді. Алайда, кейде айрандай ұйып отырған отбасының ішінде қарама-қайшылықтар туындап, отбасылық бақыт мәңгілікке жойылатын сияқты көрінеді. Ондай сәтте жанжалдар мен келіспеушіліктер ұзақ уақытқа созылатын болса олар өздерінің ғана емес балаларының да өмірін құртатынын түсінуі керек. Көбінесе жанжалды жағдай отбасылық зорлық-зомбылыққа ұласуы мүмкін.

Отбасылық мәселелерден аулақ болу мүмкін емес. Көптеген адамдар отбасыда пайда болған жанжалды өз бетіммен шеше аламын деп ойлайды. Бірақ оның қолданған тактикасы жұмыс істемеуі мүмкін. Сол сәтте біз жақын адамдарымыздан мен достарымыздан кеңес сұраймыз. Сондай-ақ, ұят болмасын деген ниетпен отбасылық қиындықтарды жасыруға тырысамыз. Отбасылық дағдарысты жағдайларды жеңе отырып, оның себептерін түсіну, олардың тамырын анықтау қажет.

Отбасындағы жанжалдардың негізгі себебі - жаман әдеттер (алкоголь, нашақорлық, темекі шегу, құмар ойындар, т.б.). Статистикаға сүйенсек, маскүнемдік әрбір үшінші отбасында кездеседі. Отбасында ішімдікке құмар адам бар болса, бейбіт отбасылық өмірге қол жеткізу мүмкін емес. Мұндай ортада бәрі зардап шегеді, әсіресе балалар (ауыр психологиялық жарақат алады). Маскүнемдер өз мінез-құлқын бақыламайды, физикалық күш қолданады.

Нашақорлық та маскүнемдік сияқты отбасын бұзады. Мұндай жағдайда жалғыз күресу қиын. Бұл уақыт пен мықты күшті қажет етеді. Отбасы мүшелері психологтың жұмысына дайындалуы керек. Жаңа өмірге қадам баса отырып, жағдайдың маңыздылығын және шешімін тез табу керектігін түсінуі маңызды.

Жақын адамға көмектесуге дайын болу сәтсіз болуы мүмкін, сондықтан деструктивті тәуелділіктен зардап шегетін отбасы мүшесін алдағы уақытта маманға баруға алдын ала дайындау керек. Бақытты болашақ үшін күресте үйде тыныш атмосфераны сақтау маңызды. Ерлі-зайыптының бірі балалардың бақыты, олардың жан тыныштығы үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы қажет.

Қаржылық қиындықтар. Отбасындағы жанжал материалдық жетіспеушіліктен басталуы мүмкін. Отбасылардың 30%-ға жуығы қаржылық қиындықтарға байланысты ажырасады. Шағын табыс отбасының қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік бермейді (балаларды тәрбиелеу, тұрмыс жағдайын жақсарту және т.б.). Материалдық кемшілік - жеке дәрменсіздік пен белгісіздіктің пайда болуына және ерлі-зайыптылардың бір-біріне ауыр сөз айтып,

жанжалдасуына алып келеді. Бұл жанжалды жағдайды өзіңізден бастап шешуге кірісу керек. Жағдайдың түп-тамырын анықтау маңызды. Мүмкін жұмыста қиындықтар туындауы немесе жұбайы ақша табудың жақсы жолын іздеуі мүмкін. Ең бастысы - бұл тақырыпты сабырлы түрде талқылау.

Қаржылық қиындықтар адамға әсер етеді, өзара айыптаулар пайда болады. Мұндай жағдайда екінші жартыңызды тыңдау және оған көмектесу маңызды. Қолдау мен өзара көмектің арқасында отбасы дағдарысты сәттерді жеңеді, әрі отбасыны нығайтады.

Өмір тәжірибесі көрсетіп отырғандай, көптеген отбасы толық бақытты бола бермейді. Отбасында ыдыс-аяқ сылдырамай тұрмайды, бірақ, ерлі-зайыптылардың арасындағы түсінбеушіліктер біржола жоғалыпта кетпейді немесе бейбіт түрде толық шешіліп те қоймайды. Отбасы қатынастарындағы дау - жанжалдардың күшеюі - бұл тұрақтылығымен қатерлі сипатталған, толық шешілмейтін дау-жанжал. Ал, тұрақты шиеленістің арты-ұрыс - керіс жинақтала келе отбасында агрессиялық көңіл күй қалыптастырып - ақыры отбасын ыдыратуға әкеп соғады. Дау - жанжалдар, олардың күшеюі ата-аналар арасында ғана емес, олардың балаларымен қарым-қатынастарында да болып отырады, бұлардың көшілігі, әсіресе, мәдени, өркениет жетістіктерін пайдалану кезінде жиі кездеседі. Оның себебі, жас ұрпақтар мәдениет пен өркениеттің даму кезеңінің жаңа сатысында өмір сүріп отыр, ал, ата-аналар мәдениет пен өркениеттің бұрынғы жетістіктері кезеңінде тәрбие алған. Жас ұрпақты өткен мәдениет және өркениеттің құндылықтары мен жетістіктері аса қызықтырмайды. Сондықтан ата-аналар жастардың жаңа мәдениет пен өркениеттің жетістіктеріне ұмтылуына, пайдалануына кедергі жасамай, бұл мәселеде ата-аналар белгілі бір келісімге келуі керек. Отбасында шиеленіс асқынған жағдайда отбасының дағдарысына ұласады. Бұл дағдарыстар алуан түрлі болады. Бұлар: некедегі үшбұрыштылық (яғни, бір махаббатта 3 адамның кездесуі), мінез-құлықтардың, психикалық сипаттамаларының әр түрлілігі, отбасы мүшелерінің талап-тілектерінің, сұраныстарының сәйкес келмеушілігі, жыныстық қатынастарға қанағаттанбауы, ерлі-зайыпты адамдардың біреуінің әлеуметтік азғынға (яғни, маскүнемдікке салыну, қылмыстық істерге ұрынуы, заңсыз, некесіз бала таптыру, т.б.) ұшырауы. Мұның бәрі отбасы бұзуға, берекесін кетіруге, кесел әкелуге себеп болады, бұл жағымсыз факторлардың ақыры ерлі-зайыптылардың өз балаларына деген ата-аналық борыш, міндеттерін орындамауға әкеледі. Отбасының даму циклдері (кезеңдер). Бұл отбасының өзгеру серпінін-оның пайда болуы мен ыдырауының арасындағы уақытты қамтиды. Бірінші кезең - некеге тіркелуден және бірігіп өмір сүруден бірінші бала туғанға дейінгі уақыт. Екінші кезең - ең соңғы баланың мектепке баруымен, ал, үшінші кезең баланың әлеуметтік ер жетуі (бой жетуі), табыс табуы мен оның экономикалық тәуелсіздігі, дербестігі, өз бетінше күн көруі арқылы анықталады. Отбасының тіршілік кезеңдері оның ең басты функциясын орындаумен, яғни адам санын көбейтумен байланысты болмақ.

Отбасының бұдан да басқа өмірлі кезеңдері бар, бірақ, осы жоғарыда көрсетілгендер негізгі кезеңдерін құрайтындықтан осылармен шектелеміз. Кейінгі уақытта жас отбасын зерттеуге жете назар аударылуда. Көпшіліктің ұйғаруымен жас отбасы мынандай белгілермен сипатталады: некеге отырғандардың жасы 30-дан аспайды, бірігіп өмір сүруі 5 жылдан артық емес. Ерлі - зайыпты адамдар бірінші рет некеге отырған. Бұл сипаттама жас отбасын басқалардан ерекшелеп көрсетеді. Жас отбасынан басқа мосқал, кексе адамдардың отбасы бар, ал, толық жетілген отбасы деп мосқал отбасы мен жас отбасы арасындағы отбасын айтамыз.

Индустриялық құрылымының дамуы, демографиялық құрылымының өзгеруі, қоғамдық топтардың, таптардың қайта құрылуы, әлеуметтік өзгерістер әр уақытта отбасының өзгеруіне тікелей әсер етіп отырады. Кейінгі бірнеше ондаған, тіпті жүздеген жылдар аралығында жұмыр жер бетін мекендейтін көптеген халықтар мен мемлекеттерде отбасы дағдарысы белең алып бара жатыр деген пікірлер жиі айтылып жүр. Қазіргідей өркениеттің аса дамыған кезеңінде отбасы өзінің негізгі атқаратын әлеуметтік қызметі - өмірге ұрпақ әкелуді қойды, бұл құбылысты отбасын ыдыратушы, құлдыратушы институтқа (ұйым) айналдырды деп

даурығады. Дегенмен, әрбір елде неке қидырғандар саны көбейіп келеді. Отбасының іштей байланыс-қатынастары күшеюде, мұның өзі сырт күштердің отбасын белгілі бір әлеуметтік институт ретінде жоюға шамасы жоқ деп батыл болжау жасауға, тұжырымдауға дәлел бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тұрғынбаев Ә. Х. Социология. – Алматы, 2001.
2. Шәмшәтұлы И., Дәкенов М., Дәуіт Д., Күнхожаев Н. Әлеуметтану. – Алматы, 2009
3. Қарабаев Ш. К. Әлеуметтану негіздері: Оқу құрал. – Алматы: Экономика баспасы, 2007.
4. Р. Әбсаттаров, М. Дәкенов. Әлеуметтану негіздері: Оқу құрал. – Алматы, 2017.
5. ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы №2(29) Г. О. Абдикерова мақаласы.
6. ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы №3(22) Л. Нурмаханбетов мақаласы.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-66-69

УДК 37.036

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С НИЗКОЙ УСПЕВАЕМОСТЬЮ

МАХМУТОВА КУЛСАРА ИСАХАНОВНА

Кандидат педагогических наук, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

ІЛЕС АРАЙЛЫМ АНАРБАЙҚЫЗЫ

Студент, Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібеков, Шымкент, Казахстан

***Аннотация.** Предложены пути осуществления индивидуализации обучения слабоуспевающих обучающихся и оказания им психолого-педагогической помощи. Выявлены трудности в изучении учебного материала школьниками и представлены эффективные методы работы с неуспевающими обучающимися по учебным предметам. Разработаны также методические рекомендации по коррекционной работе со слабоуспевающими обучающимися.*

***Ключевые слова:** поддержка слабоуспевающих обучающихся, учебный процесс.*

В последнее время психологи и педагоги вместе с медиками отмечают неуклонный рост числа детей с проблемами общего поведения и обучения.

Специалисты отмечают, что негативные изменения экологической и социальноэкономической ситуации в стране ухудшают соматическое и нервнопсихическое здоровье школьников, а в условиях интенсификации обучения и перегруженности школьных программ значительно возрастает число неуспевающих.

Однако никак нельзя сбрасывать со счета социально – психологический фактор неуспеваемости. Ведь ребенок обучается в коллективе, в котором постоянно происходит подкрепляемое оценками учителя сравнение детей между собой. Неуспевающий ученик выставляется как бы на «обозрение» сверстников и практически ежедневно переживают ситуацию неуспеха. Все это, естественно, не способствует его личностному становлению и развитию.

Становится очевидным, что часть вины за такое большое количество двоечников ложится на плечи педагогов.

Неуспеваемость - результат обучения, выражающийся в плохом усвоении обучающимися теоретических знаний и практических навыков по учебным предметам. Неуспеваемость в учебном процессе - одна из актуальных проблем каждой организации образования. В связи с этим работа с неуспевающими обучающимися - приоритетная задача каждого учителя-предметника.

Педагогика, как и дипломатия – искусство возможного. Педагог по традиции принимает всю ответственность за ход и результаты учения на себя.

Качественная передача знаний зависит от знаний, опыта, поисков учителя, умения и творчества преподавать новые технологии в процессе урока. В действительности ни один педагог не может контролировать полностью педагогическую ситуацию. Настоящие профессионалы понимают педагогическую ситуацию, создают для обучающихся хорошие познавательные возможности.

Анализ теории и практики проблемы исследования позволяет установить объективно сложившиеся противоречия между слабым развитием когнитивных функций школьников и отсутствием должного дифференцированного психолого-педагогического подхода к ним со стороны педагога; между необходимостью организации процесса когнитивного развития

школьников как основополагающего фактора успешности обучения и недостаточной разработанностью педагогических средств, условий и технологий, обеспечивающих целенаправленное формирование психических функций.

Система работы по предупреждению неуспеваемости четко ориентирована на конкретную цель - формирование у обучающихся такого уровня знаний, который отвечал бы требованиям Госстандарта. Особенностью системы, обеспечивающей достижение этой цели, является синтез трех блоков компонентов: дошкольное развитие, школьное обучение и социально-бытовое окружение. Между компонентами прослеживаются причинно-следственные связи.

С учетом различной природы неуспеваемости обучающихся выбираются пути профилактики.

Это система мер, направленных на охрану здоровья, предупреждение возникновения и распространения болезней, улучшение физического развития населения, сохранение трудоспособности и обеспечение долголетия.

Психологические условия предупреждения неуспеваемости обучающихся.

Знание и учет учителем возрастных особенностей младших подростков, знание и учет индивидуально-типологических особенностей нервной системы обучающихся умственной деятельности школьников разного пола, учет ведущей деятельности школьников, коррекция недостаточно развитых психологических процессов [28].

- Создание доброжелательной атмосферы в учебной группе и нормализация межличностных отношений обучающихся
- Содействие снижению школьной тревожности младших детей в возрасте 6-9 лет.
- Формирование положительной учебной мотивации и адекватной самооценки школьников.

Педагогические условия предупреждения неуспеваемости относятся: самообразование и саморазвитие педагогов,

- привлечение к сотрудничеству родителей, знание и учет педагогом состояния здоровья обучающихся,
- привлечение помощи школьных специалистов (классного руководителя, социального педагога, врача, психолога, логопеда, педагогов-предметников),
- знание и учет учителем индивидуальных пробелов в знаниях, умениях и навыках обучающихся,
- формирование общеучебных умений и навыков
- знание и учет трудностей, связанных со спецификой изучения учебных предметов, и признаков неуспеваемости,
- типологизация обучающихся по основанию причины возникновения трудностей в обучении.

Успешная реализация выделенных ранее психолого-педагогических условий предупреждения неуспеваемости приводит к созданию учебной среды, предупреждающей неуспеваемость школьников что, в конечном счете, ведет к нормализации их успеваемости.

Таким образом, школьная неуспеваемость-ситуация, в которой поведение и результаты обучения не соответствуют воспитательным и дидактическим требованиям школы. Она определяется внешними (несоответствие требованиям обучения, противоречия между возможностями ученика и требованиями обучения) и внутренними (психологические, личностные особенности ребенка; особенности окружения) критериями, а также отражает неэффективность учебной деятельности школьника и понимается как низкий уровень усвоения знаний.

Школьная неуспеваемость определяется рядом условий и предпосылок: физиологическими; социальными; педагогическими; психологическими

Пути профилактики и коррекции школьной неуспеваемости строятся также по внешнему

и внутреннему критерию, с учетом природы неуспеваемости, и в тесном сотрудничестве с другими специалистами.

В работе по профилактике и коррекции неуспеваемости обучающихся мы определяли не только восполнение пробелов в их учебной подготовке, но одновременно и развитие их познавательной самостоятельности. Это важно потому, что, догнав своих товарищей, ученик не должен в дальнейшем от них отставать. В основе развивающей работы с неуспевающими был положен коррекционный комплекс, который предусматривает ряд учебно-воспитательных мероприятий, направленных на создание психологической атмосферы, способствующей зарождению у детей интереса к занятиям в школе.

Программа повышения психолого-педагогической компетентности родителей

Цель: повышение компетентности родителей в вопросах воспитания и обучения слабоуспевающих детей.

Направление	Содержание работы	Ответственный
Консультирование	Ознакомление с психолого-педагогическими, физиологическими и возрастными особенностями обучающихся, педагогическая и психологическая помощь в решении трудностей в обучении и воспитании	Психолог, логопед, педагог, врач
Родительские собрания	Лекции по профилактике школьной дезадаптации, кризисам возрастного развития, по формированию детского коллектива, по возрастным особенностям детей, профилактике девиантного и аддиктивного поведения и проблем школьного обучения, физического развития.	Психолог, педагог, врач
Анкетирование	Опрос родителей по вопросам обучения и воспитания	Администрация, психолог
Открытые мероприятия	Проведение круглых столов по взаимодействию с неуспевающими детьми открытых занятий и уроков	Психолог, логопед, педагог

В зависимости от вида коррекционной работы со слабоуспевающими обучающимися при изучении иностранного языка выделяют следующие формы коррекционных работ:

1) одноранговая коррекция: это инновационная форма коррекции, которая будет эффективной, когда наставник и обучаемый ученик происходят из одного и того же социально-культурного окружения, имеют одинаковое образование, одного пола и одного возраста. Действительно, наличие общих характеристик между наставником и обучаемым облегчает психологический механизм идентификации: наставник становится фигурой идентификации для обучаемого ученика. Принцип идентификации, который преобладает в интервенциях по взаимному наставничеству, является гарантией успеха.

2) коррекционное репетиторство: когда коррекционная работа состоит в доведении обучающегося до уровня с целью перехода на более высокий школьный уровень, говорят о профилактической коррекции. Когда обучающийся получает индивидуальную поддержку в соответствии с его или ее академическими трудностями, мы говорим о коррекционном репетиторстве.

3) цифровая коррекция: цифровые технологии представляют собой возможность для коррекционной работы со слабоуспевающими обучающимися школ со многими преимуществами, поскольку они облегчают доступ к широкому спектру образовательных

ресурсов и могут использоваться в качестве индивидуального средства обучения (например, компьютер, цифровой планшет, мобильный телефон). В этом смысле использование цифровых образовательных ресурсов и материалов позволяет индивидуализировать процесс обучения в соответствии с ритмами и трудностями, характерными для каждого обучающегося. Цифровые технологии помогают исправить положение и позволяют учителю выйти из фронтального отношения к классу или двойственного отношения к ученику. Учитель занимает позицию посредника между учеником и персонализированным учебным контентом, к которому у него есть доступ на цифровом носителе. Он располагается рядом с учеником, а не перед ним, и может высвободить время для поддержки учеников, у которых самые большие трудности, оставляя более продвинутых учеников автономными в своем обучении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Powell W., Kusuma-Powell O. How to teach now: Five keys to personalized learning in the global classroom. – Ascd, 2011.99. – №. 4. – С. 821.
2. Организация адресной работы со слабоуспевающими и неуспевающими школьниками: методические рекомендации / Сост. А.В. Аверин. – Сыктывкар: Изд-во ГОУДПО «КРИО», – 2020, –89 с.
3. Методические рекомендации по изучению предмета «Начальная военная и технологическая подготовка». Методическая рекомендация. – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 121 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-70-72

ОӘЖ 37.013.42

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІ ҮДЕРІСІНЕ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІ

ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА

Педагогика кафедрасының аға оқытушысы PhD, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік
Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

ЖАНБАЕВА АРУЖАН ДАУЛЕТБЕКҚЫЗЫ

1801-11 тоының 4 – курс студенті, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

***Аннотация.** В данной статье рассматривается влияние видов семейного воспитания на процесс социальной адаптации младших школьников*

***Кілт сөздер:** отбасы, ата - аналар, бастауыш сынып оқушылары .*

Баланың мектепке алғашқы кезеңде болуы, оның жаңа жағдайға әлеуметтік-психологиялық бейімделу мезгілі болып табылады. Баланың мектепке әлеуметтік-психологиялық бейімделуі туралы айта отырып, балалар ұжымына бейімделуі туралы сұраққа тоқтала кеткен жөн. Әдетте, бұл процестегі қиыншылықтар балабақшаға бармаған, әсіресе отбасындағы жалғыз өскен балаларда кездеседі. Егер бұл балаларда құрбыларымен қарым-қатынаста жетерліктей тәжірибе болмаса, онда олар сыныптастарынан және мұғалімдерден үйде қалыптасқан қарым-қатынасты күтуі мүмкін. Сондықтан, мұндай балалар үшін жағдайдың өзгеруі жиі стресске әкелуі мүмкін, себебі, мұғалім барлық балаларға бірдей қарап, оған өзінің көңілін бөлмесе, оған аяушылық жасамағандай сезінеді, ал сыныптастары мұндай балаларды көшбасшы есебінде қабылдауға асықпайды және оған көңілері келмейді. Егер біршама уақыттан кейін құрбыларымен қарым-қатынаста әртүрлі тәжірибелері жоқ балалардың ата-аналары олардың мектепке келгісі келмейтіндігімен, сонымен қатар, оны барлығы ренжітетіндігі, ешкім тыңдамайтындығы туралы, мұғалім баланы жақсы көрмейді деп шағымданса, онда қалуға болмайды. Мұндай шағымдарға адекватты түрде жауап беруге үйрену қажет.[1]

Бастауыш мектептің негізгі міндеті – баланың бастапқы жеке басын қалыптастырудың қамтамасыз ету, оның қабілеттерін анықтау және дамыту. Баланың бастапқы жеке басын қалыптастыру үшін біз ең алдымен балаларды мектепке бейімдеуіміз қажет. Мектепке бейімделу кез-келген мектеп жасындағылар үшін өзекті мәселе болып табылады, ал бастауыш сынып оқушылары үшін ерекше маңызды. Себебі, баланың бастапқы іс-әрекетінің түрі өзгереді, бала тап болған әлеуметтік тап өзгереді. Бала тек қана сыныбына ғана емес, жалпы мектебіне, мұғаліміне, сондай-ақ мұғалімнің өзі жаңа оқушыларына бейімделуіне тура келеді.

Баланың оқу процесіне, мектепке бейімделуі 2-3 аптадан алты айға дейін созылуы мүмкін. Бұл көптеген факторларға байланысты: баланың индивидуалдық ерекшеліктері; басқалармен қарым-қатынасындағы ерекшеліктері; оқу орнының типі және баланың мектеп өміріне дайындығының деңгейі. Бұл жерде балаға ересектердің, яғни ата-анасының қолдауы қажет.

Бастауыш мектеп жастағы мектеп оқушысының жетекші іс-әрекеті оның мінез-құлық мотивтерін елеулі түрде өзгертетін, оның танымдық және адамгершілік күштерін дамытудың жаңа көздерін ашатын - оқу болады. Мұндай қайта өзгеріс процесінің бірнеше кезеңдері бар. Ол, әсіресе, баланың мектеп өмірінің жаңа жағдайларына алғаш енуінде айқын аңғарылады. Балалардың көпшілігі бұған психологиялық жағынан даярланған. Олар мектепке үймен немесе балабақшамен салыстырғанда, бөлек жаңалықтарды күте отырып, қуана барады. Баланың бұл ішкі позициясы екі жағдайда маңызға ие. Алдымен, мектеп өмірінің жаңалығын

алдын ала сезіну және қалау баланың сыныптағы мінез-құлық ережелеріне, жолдастарымен ерекше қарым-қатынас нормаларына, күн тәртібіне қатысты мұғалімнің талаптарын жылдам қабылдауға көмектеседі. Сонымен қатар, мектеп талаптарына бейімделу процесінің бұзылыстары да орын алуы мүмкін. Оларды дезадаптация деп атайды.

Дезадаптацияның формаларының жіктелуі мектептегі бейімделу процесінің бұзылуына орай мынадай түрде көрінеді:

1. Оқу әрекеттерінің элементтерінің қалыптаспауы;
2. Оқу мотивациясының қалыптаспауы;
3. Мінез-құлқын, зейінін, оқу іс-әрекетін ерікті реттеу қабілетсіздігі;
4. Мектеп талаптарын меңгерудегі қиыншылықтары.[2]

Мектепке келу баладан ойлаудың дамуының қандайда бір деңгейін, қарым-қатынас дағдыларын, мінез-құлқын ерікті реттей алуын талап етеді. Мектептегі адаптациялану деңгейін бағалау төмендегідей блоктардан тұрады:

1. Интеллектуалдық даму көрсеткіші - жоғары психикалық функциялардың даму деңгейінен тұрады: мәлімет, оқуға қабілет баланың ақыл-ой іс-әрекетін өзіндік реттеу қабілеті;
2. Эмоциялардың даму көрсеткіштері - баланың эмоционалдық - экспрессивтік даму деңгейін, олардың жеке тұлғалық өсуін көрсету;
3. Коммуникациялық дағдыларының қалыптасу көрсеткіштері (7 жастағы дағдарысқа байланысты психологиялық қайта құрылуын ескере отырып, өзін-өзі бағалау және тартымдық деңгейін анықтау);
4. Мектеп жасындағы даму кезеңіндегі баланың мектептік сауаттылық деңгейі;

Баланың барлығы өмірлік әрекеттің жаңа жағдайына табысты түрде бірдей бейімделмейді. Психолог ғалым Г.М.Чуткина өз зерттеулерінде балалардың оқыту процесіне, мектепке бейімделуінің үш деңгейін атап көрсетті:

- **Бейімделудің жоғарғы деңгейі.** Бірінші сынып оқушысы мектепке жағымды қатынаста, қойылған талаптарды адекватты қабылдайды, оқу материалдарын жеңіл меңгереді, бағдарлама материалдарын игере алады және толық меңгереді, күрделі тапсырмаларды шеше алады, бұйрықтарды, мұғалімнің айтқанын зейін қойып тыңдайды, берілген тапсырмаларды сыртқы бақылаусыз орындайды, оқу жұмыстарын өз бетінше орындауда үлкен қызығушылық көрсетеді (үнемі барлық сабақтарды орындайды); қоғамдық жұмыстарды еркімен, ұқыпты орындайды, сыныпта жағымды, статусты орынға ие. Адаптациялануы жоғарғы деңгейдегі балаға сипаттама беретін болсақ, балалар мектепке даяр, 7 жастағы дағдарысты басынан өткізген бала сипаттамасымен сәйкес келеді, себебі, еріктің, оқу мотивациясының, мектепке жағымды қатынасының, коммуникативті дағдының дамығандығы көрінеді.

- **Бейімделудің орта деңгейі.**

Бірінші сынып оқушысы мектепке жағымды қатынас құрады, мектеп балаларға жағымсыз әсер тудырмайды, оқу материалын түсінеді, егер мұғалім оқу материалын тиянақты және көркем түсіндірсе, оқу бағдарламасының негізгі мазмұнын меңгереді, типтік міндеттерді өз бетінше шешеді; тапсырмаларды, ересектердің бұйрықтарын орындау кезінде зейіні тұрақты, дегенмен оны бақылап отыру қажет. Қоғамдық жұмыстарды өз еркімен орындайды, көптеген сыныптастарымен достық қарым-қатынаста болады[3]

- **Бейімделудің төмен деңгейі.** Бірінші сынып оқушысының мектепте құлқы жоқ, денсаулығын себеп етіп сырқаттанып қалу арызы жиірек болып тұрады, көңіл-күйінің жоқтығы басым келеді, тәртіп бұзушылық байқалады, мұғалімнің түсіндірген материалдарының кейбір бөліктерін ғана меңгереді. Оқулықпен өз бетінше жұмыс істеуге қиналады, өз бетінше тапсырмаларды орындау барысында қызығушылық пен белсенділік танытпайды, сабаққа үнемі дайындалмайды, ересектер мен мұғалімдер үнемі бақылау жасап отыруы қажет.

Жағымды факторлардың қатарына - өз жағдайында өзін-өзі бағалауы адекватты, жанұясында тәрбие әдісі дұрыс жолға қойылған, отбасында конфликтілік жағдаяттардың болмауы, құрбы-құрдастарының арасында жағымды статусының болуын айтамыз.

Баланың мектепке бейімделуде әсер ететін жағымсыз факторлар – отбасы жағдайында тәрбие әдісінің дұрыс болмауы, үлкендермен қарым-қатынасы қанағаттанарлықсыз, ата-ананың білім деңгейінің төмен болуы, құрбы-құрдастарының арасында өзін теңдей сезінбеу, жартылай отбасынан шығуы, отбасының үнемі конфликтілік жағдаяттың орын алуы болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л.С. Выготский.- М., 1997.
2. Абрамова Галина Сёргеевна. Практическая психология: Учебник. М.: Академический проект, 2000. -512с
3. Чуткина Г.М. Психологические проблемы общения учителя с подросткам. М., 1984.
4. Ковалева Л.М. Психологический анализ особенностей адаптации первоклассников к школе / Л.М. Ковалева, Н.Н. Тарасенко // Начальная школа.- 1996.- №7.
5. Александровский Ю.А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация / Ю.А. Александровский.- М.: Медицина, 1976.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-73-77

ӘОЖ 373.3.74

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

САТМАХАНОВА ЛЯЗЗАТ ОРАКОВНА

Мектеп директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі,
Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Өндіріс ауылы, Жарылқасын Отарбаев атындағы орта
мектеп, Қазақстан Республикасы

***Аннотация:** мақалада функционалдық сауаттылық ұғымына түсініктеме бере отырып, бастауыш мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың негізгі педагогикалық тұжырымдамалары айқындалып, оларға ғылыми-әдістемелік талдаулар жасау арқылы осы тұжырымдарды оқу процесіне енгізудің мүмкіндіктері көрсетіледі. Сонымен қатар, функционалды сауаттылыққа қолданбалы білімдердің негізінде қол жеткізуге болатындығын, сол арқылы проблемалар мен тапсырмаларды өздігінен шешуге, орындауға болатын білім деңгейі көрсетілді.*

***Кілт сөздер:** функционалды сауаттылық, жазылым, оқылым, тыңдалым, дидактикалық және құзыреттілік қатыстар.*

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалды сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр. Ал құзыретті, сауатты тұлғаны қалыптастыруда басқа пәндерді оқытуға негіз болатын бастауыш сынып пәндерінің орны ерекше. Өйткені бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында айқындалған мақсаттар мен міндеттердің жүзеге асуының басты шарты болып табылады [1.2 б.].

Бүгінгі таңда бәсекеге қабілетті құзыретті тұлға қалыптастыру мәселесі оқушының функционалдық сауаттылығын дұрыс қалыптастырумен байланысты болып тұр. Осы орайда соңғы жылдарда жарық көрген Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының қосымша, толықтыруларында, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында анықталған жалпы білім беретін орта мектепті дамытудың «адам ресурстарын даярлау сапасын арттыру», «білім берудің мазмұнын білім үстемдігі деңгейінен нәтижеге бағдарланған «құзіретті» білімге өзгерту, т.б. қағидалар басшылыққа алынды.

Функционалды сауаттылықты қалыптастыру - мектепте оқушылардың өмірлік дағдыларын дамытудың басты шарты. Функционалды сауаттылықты қалыптастыру - оқушының танымдық-қатысымдық қабілеттерін дамытуға деген ішкі мүдделілігімен әлеуметтік сұранымды үйлестірудің жолы. Сондықтан мектептерде берілетін білім жүйелі және сатылай талдау арқылы жүргізілуі керек.

Функционалды сауаттылықты қалыптастыру үдерісінің бастау көзі бастауыш мектеп оқушыларының жалпы сауаттылығы болып табылады. Бұл жөнінде Әбу Насыр әл-Фараби, Р.Декарт, Б.Рассел, т.б. өз тұжырымдарын жасаған [2.3.4.].

Функционалды сауаттылық мектептегі білім жетістіктерін «білім - түсіну - қолдану - жүйелеу - жинақтау» жаңа жүйесі бойынша бағалайтын мүлдем жаңа көзқарасты талап етеді. Жалпы «функционалды сауаттылық» ұғымына қатысты жүргізілген зерттеулер бүгінгі күні отандық және әлемдік ғалымдардың еңбектерінде «функционалды сауаттылық» ұғымын қолдануда бірізділік жоқ екенін көрсетті [5.48 б.].

Осы қайшылықтардың шешімін табу міндеті бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың ғылыми- теориялық негіздерін анықтап, әдістемелік жолдарын жүйелеудің көкейкестілігін танытады.

Функционалдық сауаттылық - адамның оқығанын түсіне алуы, қазіргі қоғамда сәтті қолдану мүмкіндігімен қамтамасыз ететіндей оқығанын түсіне алуы.

Функционалдық сауаттылығы бар адамды функционалды сауатты тұлға дейміз.

«Функционалды сауатты тұлға - бұл әлемге бағдарламаланған және қоғамдық құндылықтарды, қызығушылықтар мен сәйкестікте әрекет ететін адам.

Функционалды сауатты адамның негізгі белгілері: өз бетінше әрекет ете алатын, адамдардың ортасында дүниені танитын және өмір сүре алатын, белгілі бір қасиеттері (жалпығылыми іскерліктер немесе кілттік құзыреттілік) бар адам.

Кілттік (түйінді) құзыреттілік - кез келген адамға тән, оның таңдаған кәсіби әрекетінің сферасына қарамастан, көптеген жалпы қабілеттіліктер мен іскерліктер, бұл қабілеттер адамға жағдайды түсінуге, нақты қоғам жағдайындағы жеке және кәсіби өмірінде нәтижеге жетуге әсер етеді» [5,97 б.].

Функционалдық сауаттылықтың мәні тұлғаның оқу әрекетін өз бетінше іске асыру қабілетінен, сонымен қатар күнделікті өмірде білім, білік және дағдылардың өмірдің әртүрлі ортасында өмірлік тапсырмаларды шешуге қолдану.

Ал кең мағынасында функционалдық сауаттылықтың ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол - ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Функционалдық сауаттылық - тілдік тұлғаның әлеуметтік-қоғамдық ортада сөйлесім әрекетінің түрлерін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдесім) өзінің мақсатына қарай еркін қолдана алу мүмкіндіктерінің қалыптасқан жүйесі.

Сөйлесім әрекетін Ф.Ш.Оразбаева «Тілдік қатынас пен қатысым әдісінің ғылыми-теориялық негіздері» атты зерттеу жұмысында 5 дидактикалық ұстанымдарға бөліп қарастыруды ұсынады [6,11 б.].

Оқылым - графикалық таңбалар арқылы қағаз бетіне түскен сөздер мен тіркестердің мағынасы мен мазмұнын ой мен сананың нәтижесінде қабылдай отырып, одан қажетті деректі түсініп, сұрыптап алу.

Жазылым - тіл үйренуге қатысты қиын да күрделі жұмыс. Жазылым - тілдік тұлғалардың графикалық, фонемалық жүйесіне негізделген; лингвистикалық, психологиялық, физиологиялық, әдістемелік ерекшелік-терге қатысты тілдік материалдың мазмұны мен формасын бірдей қамтитын, адамдардың ұзақ мерзімдегі қарым-қатынасына мүмкіндік

Тыңдалым, яғни аудирование, деген терминнің білдіретін мағынасы «есту арқылы түсіну». Бұл термин, нақтылы айтқанда, айтылған не техникалық аппараттарға жазылған аудиомәтіндегі сөздерді, сөйлемдерді тыңдай білудің нәтижесінде қабылдау және түсіну деген ұғымды білдіреді.

Біз, қазақ тілін функционалдық бағытта оқытуда дәстүрлі дидактикалық және қазақ тілін оқыту ұстанымдарының жүйесі қатарында мынадай теориялық ұстанымдарды басшылыққа алынғаны дұрыс деп санаймыз: когнитивтік ұстаным, креативтік ұстаным, рефлексивтік ұстаным. Көрсетілген ұстанымдардың оқушының ой операцияларының логикалық-сабақтастық желісін құрап, ауызекі сөйлеу мен жазу сауаттылығын қалыптастырып, дамытуда орны ерекше екендігін соңғы жылдардағы көптеген педагогикалық зерттеулер мен еңбектерде дәлелденіп келеді [5,9 б.].

Алайда, бүгінгі күні «функционалдық сауаттылық» ұғымы білім алуға қойылатын талаптардың минималды (төменгі) деңгейін білдіретін білім стандартына синоним ретінде қолданылатыны айтып кетуіміз керек. Өйткені, «функционалдық сауаттылық» ұғымы негізінен кәсіби білім беру мен біліктілікті жетілдіру жүйесіне, оның ішінде меңгерілетін әр пәннің деңгейіне қалай бейімдеуге болатындығы әлі шешімін таппаған мәселе деп айтуға

болады.

Оның алғашқысы - оқыту әдіснамасы мен мазмұнын түбегейлі жаңарту. Яғни, мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жалпы білім беретін орта мектептің Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартын (МЖМБС) жаңартудан бастау алуға тиіс. Ол үшін мұғалім білім алушының бойына алған білімін практикалық жағдайда тиімді және әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалана алатындай негізгі құзыреттіліктерді сіңіруі керек.

Функционалдық сауаттылықты жүзеге асырудың екінші тетігі (механизмі) - оқыту нысандары мен әдістері. Тәуелсіз қазақ елінің оқулықтарының мазмұны ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып жазылып, оны оқыту мен жүзеге асырудың жаңа әдістері, яғни интербелсенді әдістер арқылы жүзеге асуы тиіс. Осы негізде білім алған мектеп оқушылары теориялық білімдерін практикалық тұрғыда қолданумен қатар ана тілінің келешегіне үлкен жауапкершілікпен қарауға тәрбиеленеді.

Біздің мақаламыздың негізгі міндеттерінің бірі - мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығын қалыптастыруда негізге алынатын педагогикалық тұжырымдамаларды айқындау. Ол оқыту процесін ұйымдастырудың тұжырымдамаларын екі бағытта белгілеуді дұрыс деп санаймыз:

1. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың дәстүрлі тұжырымдамасы;
2. Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың арнайы тұжырымдамасы.

Дара тұлғаға бағдарлап оқыту тұжырымы бойынша барлық оқыту жүйесі оқу әрекетінің субъектісі - оқушының даралық сипатына, мотивіне, шынайы өмірлік қажеттілігіне, мүмкіндігіне, бейімділігіне, әлеуметтік-мәдени дамуына орай құрастырылады.

Қатысымдық (коммуникативтік) тұрғыдан оқыту ұстанымы білім мазмұнындағы басшылыққа алынатын барлық тұжырымдамалардың негізіне салынады. Себебі тілді меңгеруде грамматизациядан арылуға бірден бір мүмкіндік беретін жүйе тілді оқушының сөйлеу, тіл мәдениетімен бірлікте қарастыру болып табылады.

Тұтастық ұстанымы «сөйлесім әрекетіне қатысты бірнеше жұмысты қатар қамтиды. Олар: оқу, жазу, ауызша сөйлеу, тыңдау, қайталау, жауап беру. Бұл тұжырымдаманың ерекшелігі: бір сабақтың үстінде осы жұмыстардың барлығын жүйелі түрде қолдана отырып, олардың арасынан ең басты біреуін тандап алу және қалған жұмыстың түрлерін осыған бағындыра білуден көрінеді. Сонда бір сабақтың өзінде ортақ (өзек) пайда болады да, қалған бағыттар сол басты орталыққа жұмыс істеу мақсатында жүргізіледі, сөйтіп, сабақта тұтастық, бүтіндік пайда болады».

Қазіргі білім берудің мемлекеттік стандарты осы өлшемдердің негізінде оқыту үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың келесі деңгейлері (төмен, орта, жоғары) анықталады.

Төмен деңгей: оқыту үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының қазақ тілінен функционалдық сауаттылығы қалыптаспаған, қазақ тілі пәні бойынша өтілген тақырыптардың, ережелердің мән-мазмұнын түсінбейді, күнделікті тәжірибеде өмірмен байланыстырып айтып бере алмайды және оған қызығушылық көрсетпейді. Тапсырманы мұғалімнің көмегінсіз, өздігінен орындай алмайды.

Орта деңгей: оқыту үдерісінде мектеп оқушыларының қазақ тілі пәнінен функционалдық сауаттылығы толық қалыптаспаған, әлі де кейбір тақырыптардың, ережелердің мән-мазмұнын саналы түрде түсінбейді, қызығушылықпен қарастырады, күнделікті тәжірибеде көріп білгендерін білімдерімен байланыстырып айтып беруге талпынады. Өздігінен ізденуге талпынады, бірақ ой-қорытындысын шығаруға қиналады; Тапсырманы мұғалімнің көмегімен орындайды.

Жоғары деңгей: оқыту үдерісінде мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы қалыптасқан барлық тақырыптардың мән- мазмұнын жақсы саналы түсінеді, күнделікті тәжірибеде көріп-білгендерін, бақылағандарын оқу үдерісінде еркін айтып берумен шектелмей, дәлелдеп түсіндіреді. Өздігінен ой-қорытындысын шығарады; берілген

тапсырманы үлкен жауапкершілікпен тиянақты орындайды. Адамның тұлға ретінде дамуы оның мақсатты болжайтын субъекті мен шешім қабылдап, алға қойған мақсаттарды жүзеге асыруға қабілетті жеке адам болғандығын көрсетеді.

Функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың әдіснамалық және теориялық мәселесін зерттеудегі ғалымдардың тұжырымдары негізінде оқыту үдерісінде мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік туғызылды:

- мектеп оқушыларының қазақ тілі пәніне қызығушылығын оқыту үдерісінде қалыптастыру;

- қазақ тілі пәнінде сатылай кешенді талдау технологиясы арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыруды жетілдіру;

- мектепте оқыту үдерісін ұйымдастыру негізінде оқушылардың өз бетінше әрекет ету дағдыларын қалыптастыру;

- оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін оқыту үдерісінде сатылай кешенді талдау технологиясын түрлендіре пайдалану;

Функционалды сауаттылық - оқушының мектепте алған білімін өмірде өз проблемаларын шешуде қолдана алуын көздейтін құзыреттілік бағытымен толық үндесіп, грамматикалық қатысымдық, қажеттілік тұрғысынан меңгеруді көздейтін грамматикалық сауаттылық мәдениетіне тәрбиелеу, оқушылардың сауатты талдау жасай алуларының алғышартын тудыру, қарым-қатынас жасау білігін қалыптастыру, өз көзқарасын түсінікті жеткізе алатын коммуникативтік тұлға тәрбиелеуді білдіреді.

Жалпы сауаттылық бес түрлі алгоритмдік қадамды қамтиды. Олар: теориялық білімді көрсету - қағидаларды толық түсіну – өмірлік тәжірибеде толық қолдану – қағидалар мен ережелерді жүйелеп отыру – барлық оқу жүйесіндегі алынған анықтамалық нәтижелерді жинақтау.

Бастапқы білім барысында оқытуды кедергісіз қабылдаудың бірнеше этаптары жасалынады. Қазіргі кезеңде мәселе жасамай талпыныстан өту мүмкін емес. Жеткіншектердің практикалық сауаттылығын қорытындылау күн тәртібіндегі бірінші сұрақ болды. Ал практикалық сауаттылық - бұл барлық сауатты ортамен байланыс жасау және сол ортаға бейімделу көрсеткіші.

Атап айтсақ:

- еуропалық стандарт тәжірибелеріне бой алдырып сабақтастықты жүзеге асыру мектептің жауапты-орталық субъектісі ол – жеткіншек тұлға. Жеткіншектің пән тарауларынан алған білім көрсеткіші ол – барынша дамыған мәселелерді барынша дамытуға бағыт ұсынған бағалаудың қажеттілік орнату форматындағы қолдану мен түсіну алгоритмдерінің таксономиялық кідіргісін бағыттап отырады.

- белсенді сауаттылық арқылы адамның болмашы мәселеден өзара қарым-қатынас орнатып, дер кезінде онымен орталықтандырылған байланыс туғызу.

- тез бейімделу және аралық байланыс орнатудың темпераменттік дағдысын жасау қабілетінің байланысының көрсеткіші.

- белсенді сауаттылықта жеткіншектің бастапқыдан орын алып отырған сапарларын ашып баптау.

- адам қажетіне асыру мақсатында білім құрамасы болады. Ол сауаттылық әлеуметтік ортадағы әрекеттесуді қамтамасыз етеді.

Еліміздің халық ағарту жүйесіндегі көпшілік ұстанымдарын дүниежүзілік оқыту принциптерімен топтастыру міндеттерінде жеткіншектердің практикалық сауаттылығын (ЖПС) көтеру негізгі күн тәртібіндегі мәселе болып мұғалімдер талқысына түсіп отыр.

Сонымен, функционалдық сауаттылық - адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын

қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан, қарым-қатынас жасау қабілеттілігі мен сөйлесім әрекеттерінің барлық түрлерін игеруден құралады.

Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол - ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалды сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Қорыта келе, біз, функционалды сауаттылыққа қолданбалы білімдердің негізінде қол жеткізуге болатындығын, сол арқылы проблемалар мен тапсырмаларды өздігінен шешуге, орындауға болатын білім деңгейін көрсете алдық деген түйін жасадық.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. - Алматы, 2007. -45 б.
2. Әл-Фараби. Таңдамалы трактаттары/ құрас.: Ә.Нысанбаев, Ғ.Құрманғалиева, Ж.Сандыбаев. - Алматы: «Арыс» баспасы, 2019. – 656 бет
3. Әлемдік философиялық мұра. Жиырма томдық.6-том. Жана дәуір философиясы. - Алматы: Жазушы, 2016.-512 бет
4. Әлемдік философиялық мұра. Жиырма томдық.10-том. Ғылым мен техниканың батыстық философиясы. - Алматы: Жазушы, 2016.-560 бет.
5. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. - 2017. - №10. - 28 с.
6. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас. теориясы және әдістемесі.-Алматы, 2000.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-78-82
УДК 371.7

THE CONCEPT OF CREATIVE POTENTIAL IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE

RAKHIMZHANOVA MADINA SHARIPKYZY

Master's student of Philological Faculty of the
Kazakh National Women's Teacher Training University

Scientific supervisor- **AKYNOVA ZH.M.**

Almaty, Kazakhstan

Abstract. *Creative potential is a multifaceted concept that plays a vital role in personal and professional development. This paper explores the theoretical foundations and diverse approaches to understanding creative potential, highlighting its significance in fostering innovation and self-realization. Creativity, as the cornerstone of creative potential, is defined as the ability to produce original ideas and values through intellectual and cultural activities. Researchers emphasize that creativity operates on two levels: narrowly, as the capacity to generate multiple valid solutions to a problem, and broadly, as the ability to introduce novel ideas, identify gaps, and solve complex issues.*

Creative potential encompasses interconnected components, including intellectual, motivational, operational, and psychophysiological resources. These elements enable individuals to adapt to dynamic environments, overcome stereotypical thinking, and achieve innovative outcomes. Scholars have identified several methodological frameworks for studying creative potential, such as systemic, integrative, and axiological approaches. These frameworks underline the interplay between personality traits, intellectual capabilities, and socio-cultural factors in shaping an individual's creative potential.

A significant challenge in studying creative potential lies in the lack of consensus on its definition and structure. Addressing this issue requires a comprehensive, multi-method approach that combines theoretical and practical perspectives. This paper also examines historical and contemporary research contributions, highlighting the evolution of the concept from the early 20th century to the present. Key findings suggest that creative potential is not only a set of innate qualities but also a dynamic system influenced by education, experience, and social context.

Keywords: *creative potential, creativity, intellectual resources, innovative thinking, personality development.*

At all times, the importance of an individual's creative qualities has been emphasized as a key factor for success in professional activities. In this regard, the problem of diagnosing creative potential and improving the content and methods of its development becomes highly relevant. However, the complexity of addressing this issue lies in the absence of a universally accepted definition of "creative potential" in modern psychological science.

The concept of "creativity" is the foundation of the term "creative potential". According to the Large Explanatory Dictionary of Cultural Studies, creativity is defined as a process of cultural activity in which qualitatively new material and spiritual values are created [1, 511 p]. It represents a person's ability to form a new reality using resources provided by the world to meet various human needs. Y.A. Ponomarev asserts that creativity is a vital condition for the development of matter and the emergence of new forms, which in turn transform the nature of creativity itself. Human creativity is just one of these forms [2, 43 p].

A.G. Spirkin describes creativity as a spiritual activity that results in the creation of original values, discovery of new facts, properties, and patterns of the material world and spiritual culture [3, 193 p]. Closely related to creativity is the concept of "creativity", which refers to a person's ability to generate unusual ideas, find original solutions, and deviate from traditional models of thinking.

M.A. Kholodnaya distinguishes between narrow and broad definitions of creativity. In a narrow sense, it involves diverse thoughts characterized by the ability to form multiple equally valid representations of the same object. In a broad sense, creativity encompasses intellectual abilities aimed at creating new experiences, formulating hypotheses, and generating solutions while rejecting stereotypical thinking [4, 272 p].

The term “creative potential” became widely used in scientific studies in the 1990s. In philosophical terms, potential is seen as a resource, possibility, or means available to a person for solving problems and achieving goals. In psychology, personal potential is defined as a set of mental qualities and characteristics representing a reserve for enhancing activity efficiency and creative self-realization. Potential is specified through intellectual abilities, psychophysiological resources, and professional skills.

Creative potential as a subject of scientific inquiry first appeared in the works of P.K. Engelmeier in the early 20th century. In the 1960s–1980s, philosophers and psychologists, such as S.R. Evinzon, M.S. Kagan, L.B. Bogoyavlenskaya, and Y.A. Ponomarev, actively explored specific aspects of this phenomenon [5, 44-46 p].

As a complex phenomenon, creative potential lacks a universally accepted definition. T.G. Brazhe characterizes it as a combination of knowledge, skills, beliefs, highly developed thinking, and the ability to adapt methods of action to new conditions [6, c. 55]. According to Y.N. Kulyutkin, creative potential is not only determined by cognitive structures and problem-solving methods but also by the overall psychological foundation of an individual, including intellectual, motivational, and psychophysiological resources [7, 84 p].

L.K. Veretennikova considers the core of creative potential to be the ability to create new and original ideas [8, c. 340]. However, this potential also includes a system of interconnected traits, such as intelligence, orientation, and mental processes. V.G. Ryndak view creative potential as a set of qualities that optimize activity, stimulate creative development, and enable self-realization [9, c.17]. L.A. Darinskaya considers creative potential as a holistic concept incorporating natural, social, and personal components that shape knowledge, skills, and aspirations for transformations within moral norms [10, 293 p].

The content and characteristics of creative potential vary depending on the theoretical framework used for its study. The most significant methodological approaches in Russian psychology are the personality-activity, systemic, integrative, and developmental approaches. Many of these approaches share common components forming the structure of creative potential. Representatives of the personality-activity approach, such as S.L. Rubinstein, M.S. Kagan, I.Y. Lerner, V.I. Andreev, V.G. Ryndak, Y.N. Kulyutkin, and others, associate creative potential with qualities such as individuality, subjectivity, and the ability to create unique outputs and engage in creative activities. According to this theory, an individual is shaped by the activities they engage in, and their potential is defined by the knowledge, skills, and abilities acquired throughout their life.

V.G. Ryndak’s research demonstrates that creative potential is a result of personal development, with each stage serving as a prerequisite for qualitative changes. Y.N. Kulyutkin asserts that creative potential is characterized by psychological traits that influence values, concepts, and problem-solving methods. This potential is viewed as a system comprising intellectual, motivational, and psychophysiological resources, such as a range of needs and interests aimed at communication, cognition, and self-realization, as well as a high level of intelligence enabling innovative solutions to complex challenges. Creative individuals are open to new experiences, exhibit flexible thinking, critically analyze past experiences, and demonstrate high energy levels and work capacity.

M.K. Omarova’s experimental studies revealed a correlation between the levels of creative potential and the structural characteristics of self-concept. It was found that greater self-confidence fosters openness and readiness for creative development [11, 93-100 p]. The more stable an individual’s perception of their character and activities as likable and respectable, the higher their creative potential. These findings confirm V.G. Ryndak’s concept that self-confidence is a prerequisite for further development of creative potential.

The systemic approach, represented by researchers such as Y.A. Ponomarev, L.A. Darinskaya, E.A. Glukhovskaya, and N.N. Nikolaenko, defines creative potential as a system of interconnected and interdependent abilities, knowledge, skills, and relationships. An essential feature of this approach is systemic integrity. L.A. Darinskaya describes creative potential as a complex integrative concept that includes natural-genetic, social-personal, and logical components, which together represent an individual's knowledge, skills, abilities, and aspirations for transformations in various fields of activity within the framework of moral and ethical norms [12, 200 p].

The system of an individual's creative potential includes the following resources:

1. Motivational resource, reflecting the individual's needs and interests.
2. Intellectual resource, aiding in finding new problem-solving approaches and overcoming stereotypical thinking.
3. Operational resource, ensuring critical thinking, openness to novelty, and the ability to express creative abilities in practice.
4. Psychophysiological resource, encompassing work capacity and the level of emotional and volitional development.

Representatives of the developmental approach, such as G.S. Altshuller, I.P. Volkov, I.P. Ivanov, V.V. Davydov, and others, study creative potential by identifying, considering, and developing creative abilities and involving individuals in diverse productive creative activities (according to I.P. Volkov). This approach also includes training in creative imagination techniques and methods for solving creative tasks (according to G.S. Altshuller).

G.S. Altshuller developed technologies aimed at fostering the development of creative qualities. These qualities include analytical thinking, the ability to generate alternative solutions, independent problem identification, and applying knowledge and skills in situations different from those in which they were originally developed [13, 128 p].

We believe that the development of mental processes, such as memory and thinking, occurs because the components of creative potential are interrelated and interdependent. Active productive speech creation, in addition to fostering imagination and creativity, affects the level of other mental processes according to the systemic approach. In our opinion, the developmental approach to studying creative potential represents a set of technologies and concepts aimed at fostering creative abilities. These technologies allow any physically healthy individual who has undergone relevant training to achieve results.

In addition to the aforementioned approaches, other theories exist, such as empirical, axiological, aptitude-based, and integrative approaches. A representative of the empirical approach, G.L. Pikhtovnikov, views creative potential as a list of qualities. According to this approach, the structure of creative potential can include from 0 to 257 characteristics; however, the order of listing them is arbitrary due to the lack of a hierarchy. Scientists disagree on the hierarchy of connections between the elements of creative potential, principles of its structure formation, and relationships between its components [14, 24 p].

Representatives of the axiological approach, such as V.A. Kan-Kalik, N.D. Nikandrov, V.A. Slastenin, N.V. Martishina, and others, define creative potential as a value through which a person becomes the creator of their own life. N.V. Martishina describes the creative potential of a teacher through three components: cognitive, value-oriented, and activity-based. Special importance is attributed to the value component, where creativity becomes a vital necessity.

American and French scientists B. Barbot, M. Besançon, and T. Lubart note that over more than half a century of research into the creative potential of individuals, a consensus on its essence and structure has not been reached. This issue significantly complicates the development of creative potential in children within the educational system.

We share the perspective of B. Barbot, M. Besançon, and T. Lubart and believe that many methodological and conceptual approaches highlight common components of creative potential. For instance, originality, openness to novelty, and advanced intellectual abilities are frequently emphasized. Some approaches share similar views on the interrelationships between components. In

the systemic and integrative approaches, a complex interconnection and interdependence between components of creative potential are highlighted.

The results of theoretical research allow us to conclude that there are currently numerous approaches to defining creative potential, including general methodological, conceptual-theoretical, and irrational approaches. This variety enables creative potential to be viewed in both a narrow sense – as a set of creative abilities based on imagination and thinking and a broader sense – as an integration of creative abilities and psychological traits that enable originality and novelty in activity.

1. The components of an individual's creative potential are interconnected and interdependent.

2. A high level of personal development fosters the growth of creative potential.

3. Active human activity stimulates the development of the individual.

The lack of a unified understanding of the nature of creative potential poses challenges for its diagnosis and development. A possible solution to this issue lies in a comprehensive approach to studying creative potential, utilizing various methodological approaches and concepts simultaneously, to obtain a more complete picture of this phenomenon.

Thus, creativity is a process of creating original values and new patterns to meet human needs, while creativity refers to the ability to find unconventional solutions. An analysis of various approaches reveals that, despite the lack of a unified definition of “creative potential”, many researchers agree that it represents the ability to engage in creative activities and achieve self-realization through them.

REFERENCES

1. Kononenko, B.I. Bolshoy tolkovyy slovar po kulturologii [The Big Explanatory Dictionary of Cultural Studies]. Moscow: Veche, 2003. 511 p.
2. Ponomarev, Ya.A. Psikhologiya tvorchestva: Tendentsii razvitiya psikhologicheskoy nauki [The Psychology of Creativity: Trends in the Development of Psychological Science]. Moscow, 1988. p. 43.
3. Spirkin, A.G. Soznanie i samosoznanie [Consciousness and Self-consciousness]. Moscow, 1972. p. 193.
4. Kholodnaya, M.A. Psikhologiya intellekta: paradoksy issledovaniya [The Psychology of Intelligence: Paradoxes of Research], 2nd ed., revised and expanded. Saint Petersburg: Piter, 2002. 272 p.
5. Karavaev, A.F., Zverev, V.O., Gill, V.R. Formation of the Psychological Potential of an Employee's Personality. // Psikhopedagogika v pravookhranitelnykh organakh [Psychopedagogy in Law Enforcement]. 2008. No. 4, pp. 44–46.
6. Brazhe, T.G. Razvitie tvorcheskogo potentsiala i izuchenie professionalnogo masterstva uchitelya literatury. Metodicheskie rekomendatsii [Development of Creative Potential and Study of Professional Mastery of Literature Teachers. Methodological Recommendations]. Leningrad, 1996.
7. Kulyutkin, Yu.N. Izmenyayushchiysya mir i problema razvitiya tvorcheskogo potentsiala lichnosti. Tsennostno-smyslovoy analiz [A Changing World and the Problem of Developing the Creative Potential of Personality. Value-Semantic Analysis]. Saint Petersburg: SPbGUPM, 2001. 84 p.
8. Veretennikova, L.K. Podgotovka budushchikh uchiteley k formirovaniyu tvorcheskogo potentsiala shkolnikov: dissertatsiya doktora pedagogicheskikh nauk: 13.00.01 [Preparing Future Teachers for Forming the Creative Potential of Schoolchildren: Doctoral Dissertation in Pedagogical Sciences: 13.00.01]. 340 p.
9. Ryndak, V.G. Vzaimodeystvie protsessov nepreryvnogo obrazovaniya i razvitiya tvorcheskogo potentsiala uchitelya: avtoreferat dissertatsii doktora pedagogicheskikh nauk [Interaction of Lifelong Education Processes and Development of Teachers' Creative Potential: Doctoral Dissertation Abstract in Pedagogical Sciences]. Chelyabinsk, 1996. 17 p.
10. Darinskaya, L.A. Tvorcheskiy potentsial uchashchikhsya: metodologiya, teoriya, praktika. Monografiya [Students' Creative Potential: Methodology, Theory, Practice. Monograph]. Saint Petersburg: SPAPPO, 2005. 293 p.
11. Omarova, M.K. The Relationship Between the Creative Potential of a Personality and Certain Components of Their Self-Personality. // Vestnik Dagestanskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2: Gumanitarnye nauki [Bulletin of Dagestan State University. Series 2: Humanities]. 2017. No. 1. Vol. 32, pp. 93–100.
12. Theoretical and Methodological Foundations of the Problem of Actualizing Schoolchildren's Creative Potential / A.S. Baronenko, Z.M. Bolshakova, M.D. Dammer, T.G. Kalugina, S.A. Repin, N.V. Uvarina, N.O. Yakovleva. Chelyabinsk: Publishing House of ChGPU, 2013. 200 p.
13. Altshuller, G.S. Kak nauchitsya izobretat [How to Learn to Invent]. Moscow: Kniga po trebovaniyu, 2012. 128 p.
14. Pikhtovnikov, G.L. Tvorcheskiy potentsial molodogo rabocheho: sostoyanie i puti realizatsii v proizvodstvennom kollektive. Dissertatsiya kandidata filosofskikh nauk [Creative Potential of a Young Worker: State and Ways of Realization in a Production Team. PhD Dissertation in Philosophy]. Moscow, 1998. 24 p.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-83-86

АЛАЛИЯСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЫНДАР МЕН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

СӨМЕН М.Г.

7M01901 – Арнайы педагогика білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ, Қазақстан

ОРАЗАЕВА Г.С.

Доцент, ғылым кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ, Қазақстан

***Анотация.** Мақалада алалиясы бар балалардың сөздік қорын дамытуда шығармашылық және дидактикалық ойындарды қолданудың маңызы мен тиімділігі талданады. Шығармашылық ойындардың баланың қиялын, эмоциялық дамуын ынталандыратыны және дидактикалық ойындардың жүйелі білім беру мақсатындағы ерекшеліктері салыстырылады. Зерттеу нәтижесінде шығармашылық ойындардың алалиясы бар балаларға сөздік қорды байытуда, ал дидактикалық ойындардың нақты білім мен дағдыларды қалыптастыруда жоғары нәтижелер беретіні анықталды.*

***Кілт сөздер:** алалия, сөздік қор, шығармашылық ойын, дидактикалық ойын, логопедия, сөйлеу дамыту.*

Кіріспе

Алалиясы бар балалардың сөйлеу қабілетін дамыту – логопедия саласындағы маңызды мәселелердің бірі. Сөздік қорының шектеулі болуы бұл балалардың жалпы білім алуы мен әлеуметтік бейімделуіне кері әсерін тигізеді. Бұл мәселені шешуде шығармашылық ойындар мен дидактикалық ойындардың рөлі ерекше. Шығармашылық ойындар баланың эмоциялық және қиялдық дамуына ықпал етсе, дидактикалық ойындар білім беру процесін жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді [1]. Мақалада осы екі әдістің тиімділігі салыстырылып, олардың тәжірибелік қолдану ерекшеліктері талқыланады.

Сөйлеу тілінің дамуының баяулауы, сөздік қорын және грамматикалық жүйені меңгерудегі қиындықтар баланың ересектермен және құрдастарымен сөйлеу байланысын шектейді, қарым-қатынастың толыққанды қызметіне кедергі келтіреді.

Лексикалық түсініктердің қалыптасуы баланың танымдық іс-әрекетінің дамуы үшін үлкен маңызға ие, өйткені сөз және сөздің мағынасы тек сөйлеу құралы емес, ойлау құралы да болады (Л.С. Выготский, А. А. Леонтьев) [2].

Толыққанды қалыптасқан ауызша сөйлеу тілі мектепте оқуға дайындықтың көрсеткіштерінің бірі және оқу үлгерімнің жақсы болуының қажетті шарты. Лексикалық компоненттің даму деңгейінің жеткіліксіздігі, сөзжасам және сөз түрлендіру қабілетінің төмендігі оқу мен жазуды игеруге теріс әсер етеді.

Осы орайда зерттеушілердің моторлы алалиясы бар балаларда лексиканы қалыптастыру, түзету және дамыту жұмыстарын жетілдіру мәселесіне мұқият назар аударуы түсінікті болады. Алалиясы бар балалардың санының үздіксіз артуы сәйкесінше тиімді және нәтижелі түзете-дамыту әдіс-тәсілдерін қажет етуде. Арнайы педагогикада бұл балалардың сөйлеу тілін дамыту мәселесі өте өзекті.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың жетекші іс-әрекеті - ойын. Сондықтан, ойын іс-әрекетіне, ойын формалары мен оқыту әдістеріне сүйену баланың оқуға қызығушылығын оятудың, мотивация деңгейін арттырудың және нәтижеге жетудің өте тиімді жолы. Моторлы алалиясы бар балаларда сөйлеу тілінің лексикалық компонентін түзете-дамыту мақсатында логопедиялық жұмыс барысында дидактикалық ойын түрлері жиі қолданылады. Оған себеп,

дидактикалық ойындар пассивті және белсенді сөздікті дамытуға мүмкіндік беретін сөйлеу және көрнекі материалдардың көп мөлшерін қамтиды [3]. Ал бұл өз кезегінде логопед жұмысының жетекші құралына айналып, балаға даму жолынан сәтті өтуіне негіз болмақ.

Алалия – сөйлеу жүйесінің зақымдануынан болатын кешенді мәселе. Бұл бұзылысқа ұшыраған балалардың сөйлеуінде келесі ерекшеліктер байқалады:

- Сөздік қорының өте шектеулі болуы.
- Жаңа сөздерді қабылдаудағы және есте сақтаудағы қиындықтар.
- Грамматикалық құрылымдарды меңгеру қабілетінің төмендігі.

Логопедиялық жұмыс балалардың сөйлеу белсенділігін арттыруға және сөздік қорын байытуға бағытталуы қажет. Бұл жерде ойын әдістерін қолдану тиімділігін дәлелдеген көптеген зерттеулер бар. Әсіресе, ойын формалары балалардың табиғи қызығушылығы мен белсенділігін оятады [4].

Шығармашылық және дидактикалық ойындардың салыстырмалы талдауы

Ойын әрекетінің түрлері мен формалары алуан түрлі. Шығармашылық ойын да, дидактикалық ойын да - баланың сөздік қорын дамытуға ықпал ететін ойынның маңызды түрлерінің бірі.

Шығармашылық ойындар – баланың қиялын, эмоциялық дамуын және өзін-өзі көрсетуін ынталандыратын еркін ойындар. Олар арқылы бала жаңа сөздермен танысып, оларды еркін қолдануға мүмкіндік алады. Мысалы:

- Рөлдік ойындар. Балалар әртүрлі кейіпкерлердің рөлін ойнап, диалог құрастырады.
- Сурет салу немесе ертегі құрастыру. Мұнда балалар ойша жаңа сюжеттер ойлап тауып, оны сипаттау арқылы сөздік қорын байытады [5].

Шығармашылық ойындардың артықшылықтары:

- Бала сөйлеуден қорықпай, өз ойын еркін жеткізеді.
- Эмоциялық байланыс күшейеді, бұл жаңа сөздерді оңай меңгеруге ықпал етеді.
- Қиял мен шығармашылық ойлау дамиды.

Дидактикалық ойындар – нақты білім беру мақсатына негізделген құрылымды ойындар. Олар балаларды сөздерді дұрыс қолдануға және грамматикалық ережелерді меңгеруге үйретеді. Дидактикалық ойындардың түрлері:

- Сөздік домино. Бұл ойын арқылы балалар сөздерді буындарға бөліп, оларды дұрыс құрастыруды үйренеді [6].

- Карточкалармен жұмыс. Балалар суреттерге қарап, оларды сипаттайды.

Дидактикалық ойындардың артықшылықтары:

- Ойын нақты мақсатқа бағытталған.
- Сөздік қорды жүйелі түрде байытуға көмектеседі.
- Логикалық ойлау мен есте сақтау қабілетін дамытады.

Мысалы, «Затты тап және ата» ойынында бала берілген заттарды анықтап, олардың атын айту арқылы жаңа сөздерді меңгереді.

Шығармашылық және дидактикалық ойындардың артықшылықтары мен шектеулері келесідей:

Критерийлер	Шығармашылық ойындар	Дидактикалық ойындар
Құрылымы	Еркін және икемді	Қатаң және құрылымды
Мақсаты	Қиялды дамыту, еркін сөйлеуге үйрету	Нақты дағдылар мен білімді қалыптастыру
Баланың қатысуы	Эмоциялық байланыс жоғары	Тәртіпті және жүйелі қатысу

Қолдану саласы	Сөйлеу мотивациясын арттыру	Сөздік қорды жүйелі түрде байыту

Зерттеу әдісі

Зерттеу барысында екі топқа бөлінген алалиясы бар балалармен тәжірибе жүргізілді: бірінші топта шығармашылық ойындар, ал екінші топта дидактикалық ойындар қолданылды. Зерттеу үш ай бойы жүргізілді, нәтижесінде балалардың сөйлеу тіліндегі өзгерістер талданды.

Шығармашылық ойындар балалардың сөйлеу тілін дамытуда сенімді нәтиже берді. Мысалы, "Сөздерді құрастырамыз" ойыны барысында балалар сөздерді бірлесе құрастыру арқылы тілдік қорларын кеңейтті. Сонымен қатар, бұл ойын балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етті.

Дидактикалық ойындар, мысалы, "Сөйлем құрастыру" және "Заттарды атау" ойындары да белгілі бір нәтижеге қол жеткізді. Балалар заттарды атау және оларды сөйлем ішінде қолдану арқылы грамматикалық құрылымды жақсы меңгерді.

Нәтижелер және талдау жасау

Моторлы алалиясы бар мектеп жасына дейінгі балаларда лексикалық сөздік қорын дамыту жұмыстарында біршама қиындықтар туындайды. Олар төмендегідей сипатта көрініс алалды:

- Жаңа сөздерді есте сақтау және қолдану қиындықтары.
- Артикуляциялық мәселелер: дыбыстар мен сөздердің айтылуының бұзылуы.
- Грамматикалық қиындықтар: сөйлем құрудағы және грамматикалық формаларды қолданудағы қателіктер.
- Сөйлеуге деген ынтаның, сөйлеу тілі белсенділігінің төмендігі
- Басқа адамдардың сөйлеу тілін қабылдау мен түсінудегі қиындықтар
- Зейін мен есте сақтау проблемалары: жаңа ақпаратқа зейін қою мен есте сақтаудағы қиындықтар.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, шығармашылық ойындар алалиясы бар балалардың еркін сөйлеп, эмоциялық дамуына көмектессе, дидактикалық ойындар нақты білім мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда тиімді. Ең жақсы нәтиже екі әдісті үйлестіріп қолданған кезде байқалады.

- Шығармашылық ойындарды қолданған топта балалардың сөздік қоры орташа есеппен 15%-ға өсті.

- Дидактикалық ойындарды қолданған топта сөздік қордың өсуі 20%-ды құрады, бірақ грамматикалық құрылымдарды қолдану қабілеті жоғарылады.

- Екі әдісті үйлестіріп қолданған топта сөйлеу белсенділігі 25%-ға артты, ал сөздік қор мен грамматикалық дағдылар бірдей деңгейде жақсарды. Бұл нәтижелер шығармашылық және дидактикалық ойындарды кешенді қолданудың маңыздылығын дәлелдейді.

Қорытынды

Алалиясы бар балалардың сөздік қорын дамытуда шығармашылық және дидактикалық ойындарды үйлестіріп қолдану ең тиімді тәсіл болып табылады. Шығармашылық ойындар балалардың эмоциялық дамуына және еркін сөйлеу қабілетінің дамуына ықпал етсе, дидактикалық ойындар нақты сөйлеу дағдыларын қалыптастырады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, шығармашылық ойындар алалиясы бар балалардың еркін сөйлеп, эмоциялық дамуына көмектессе, дидактикалық ойындар нақты білім мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда тиімді. Ең жақсы нәтиже екі әдісті үйлестіріп қолданған кезде байқалады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Филичева Т. Б. Основы логопедии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)» [Текст] / Т. Б. Филичева, Н. А. Чевелева, Г. В. Чиркина — М.: Просвещение
2. Спирова Л. Ф., А. В Ястребова Обследование лексического запаса и грамматического строя языка [Методы обследования речи детей Шгл.] / Под ред. Г. В. Чиркиной – М.: АРКТИ, 2005г.
3. Ковшиков В.А. Экспрессивная алалия [Текст] / В.А. Ковшиков. – СПб- б., 1994.
4. Кузнецова, Л. Н. Алалия: диагностика және түзету әдістемелері. М.: Педагогика, 2018.
5. Әбішева, Г. М. Ойын арқылы тіл дамыту: тәжірибелер мен идеялар. Алматы: Мектеп, 2020.
6. Балаева, А. Х. Тіл дамуындағы шығармашылық ойындардың рөлі. Петропавл: Ғылым, 2021.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-87-89

СТЖД 3-4 ДЕҢГЕЙДЕГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУЫ АӘДІСТЕРІ

ЖУМАХАНОВА Ж.С.

магистрант 7М01901 – Арнайы педагогика

МАХАМБЕТОВА А.Б.

аға оқытушы, PhD, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Аннотация. Бұл мақала 3-4 деңгейдегі сөйлеу тілінің жалпы дамымауы (СТЖД) бар мектепке дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын жетілдірудің тиімді әдістері қарастырылады. Сөйлеу дағдыларын дамытудағы рөлдік және дидактикалық ойындар, шығармашылық тапсырмалар, драматизация, сурет арқылы әңгімелеу секілді әдістердің тиімділігі мен ерекшеліктері талқыланады. Сонымен қатар, балалардың сөйлеу қабілетін жетілдіруде әлеуметтік және когнитивтік даму факторларының маңыздылығы көрсетілген. Бұл мақалада мектепке дейінгі білім беру саласының мамандарына, педагогтерге және ата-аналарға арналған.

Кілт сөздер: байланыстырып сөйлеу, сюжеттік-рөлдік ойындар, арнайы педагогика, сөйлеу дағдылары, танымдық даму.

Кіріспе

Баланың сөйлеу қабілеті мектепке дейінгі жаста қарқынды дамиды. Әсіресе, 3-4 жаста жаңа сөздерді меңгеру мен ойларын байланыстырып жеткізу маңызды кезең болып табылады. Сөйлеу қабілетінің қалыптасуы когнитивтік, әлеуметтік және психологиялық дамуға тікелей әсер етеді. Бұл мәселенің өзектілігі арнайы педагогика мен жалпы психологиядағы зерттеулердің негізгі тақырыбына айналды.

Сөйлеу тілін дамытуға арналған әдістер арнайы педагогикадағы көптеген ғалымдардың еңбектерімен тығыз байланысты. Л.С. Выготский, Ж. Пиаже, А.Р. Лурия сияқты ғалымдар баланың сөйлеу қабілетін дамытуда әртүрлі теориялық тұжырымдар ұсынды. Осы ғалымдардың зерттеулері баланың сөйлеу тілін дамытуда маңызды негіз болып табылады [1].

• Л.С. Выготский сөйлеу тілін әлеуметтік қатынастардың құралы ретінде қарастырды. Ол баланың сөйлеу қабілетінің дамуы үлкендермен және құрдастарымен өзара қарым-қатынас барысында жүзеге асатынын дәлелдеді. Оның айтуынша, баланың сөйлеу тілі тек жеке тәжірибеге емес, сонымен қатар қоршаған ортаның ықпалына да байланысты дамиды [2].

• Ж. Пиаже балалардың сөйлеу тілін когнитивтік даму тұрғысынан қарастырды. Оның теориясы бойынша, бала сөйлеуді тек айналасындағы әлемді тану арқылы меңгереді, сөйлеудің күрделенуі ойлау қабілетінің дамуына тікелей байланысты [3].

• А.Р. Лурия сөйлеудің мидың қызметімен байланысты екенін зерттеді. Оның айтуынша, тілдік дағдыларды қалыптастыру нейropsychологиялық процестерге тәуелді, сондықтан баланың сөйлеу қабілетін дамыту үшін нейropsychологиялық әдістер де қолданылады [4].

3-4 Жастағы Балалардың Сөйлеу дағдыларындағы ерекшеліктер

Сөздік қордың кеңеюі: Баланың лексикасы 1000-1500 сөзге дейін жетіп, сөз тіркестерін түрлі контексте қолдана бастайды.

Сөйлемдердің күрделенуі: Қарапайым тіркестерден күрделі сөйлемдерге көшу байқалады. Логикалық ойлау қабілетінің дамуы: Бала оқиғаны жүйелі түрде баяндап, себеп-салдарлық байланыстар орната алады. Сөйлеу мен ойлаудың байланысы: Баланың танымдық деңгейі өскен сайын сөйлеу де күрделене түседі.

Сөйлеу тілін дамыту үшін көптеген әдіс-тәсілдер бар, олардың ішінде дидактикалық ойындар, шығармашылық тапсырмалар, драматизация және рөлдік ойындар маңызды орын алады. Әр әдіс баланың сөйлеу қабілетін дамытуда түрлі қырынан әсер етеді[5].

1. Дидактикалық ойындар

Дидактикалық ойындар балалардың сөздік қорын кеңейтеді, грамматикалық дағдыларын дамытады және тілдің құрылымын дұрыс қолдануға үйретеді. 3-4 жастағы балалардың сөйлеу тілін дамыту үшін дидактикалық ойындардың рөлі өте маңызды. Бұл ойындар баланың танымдық әрекеттерін белсенді етеді.

Мысалдар:

- “Кім не істеп жатыр?” – Балалар түрлі жануарларды, адамдарды немесе заттарды бейнелеп, олардың әрекеттерін сипаттайды. Бұл ойын баланың сөздік қорын байытады және байланыстырып сөйлеуге үйретеді.

- “Тақырыпқа сөздер айту” – Тәрбиеші белгілі бір тақырып береді, мысалы, “құстар”, “жануарлар”, балалар сол тақырыпқа сәйкес сөздер айтады. Бұл әдіс баланың логикалық ойлау қабілетін дамытады және сөздерді дұрыс қолдануға үйретеді.

2. Әңгімелеу және шығармашылық тапсырмалар

Әңгімелеу балалардың сөйлеу қабілеттерін дамытуға бағытталған маңызды әдіс. Әңгімелеу барысында балалар өз ойларын жүйелі түрде жеткізіп, бірқатар логикалық байланыстарды орната алады. Бұл әдіс олардың грамматикалық дағдыларын қалыптастырып, сөздік қорын кеңейтеді.

Мысалдар:

- “Сурет бойынша әңгіме құрастыру” – Балаларға бірнеше сурет беріледі, олар сол суреттерді ретімен орналастырып, әңгіме құрастырады. Бұл әдіс баланың сөйлеуін және логикалық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі.

- “Менің отбасыма” – Балалар өз отбасын сипаттап, әңгіме құрастырады. Бұл тапсырма балаға қоршаған орта туралы ойлануға және оны жүйелі түрде жеткізуге көмектеседі.

3. Драматизация және рөлдік ойындар

Драматизация ойындары баланың сөйлеу қабілетін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл әдіс баланың эмоциялық интеллектісін және сөйлеу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Балалар әртүрлі рөлдерді орындап, оларды сөзбен жеткізу арқылы өз сөйлеуін дамытады.

Мысалдар:

- “Жануарлар әлемі” – Балалар әртүрлі жануарлардың рөлдерін ойнап, олардың қозғалыстарын және сөйлеу стильдерін имитациялайды. Бұл ойын баланың шығармашылық қабілеттерін дамытады.

- “Кейіпкер болу” – Балалар белгілі бір ертегі немесе шығармадан кейіпкер болып, оның іс-әрекеттерін сөзбен сипаттайды. Бұл әдіс баланың сөйлеу тілін байытып, сөздерді дұрыс қолдануға үйретеді.

4. Әңгіме құрастыру жаттығулары

Балаларға әртүрлі тақырыптар бойынша әңгімелер құрастыруды ұсыну олардың сөйлеу тілін дамытуда үлкен рөл атқарады. Бұл жаттығулар баланың ойлауын тереңдетіп, сөйлеу қабілетін жақсартады.

Мысалдар:

- “Менің арманым” – Балалар өз армандарын айтып, оларды жүйелі түрде баяндайды. Бұл әдіс баланың сөздік қорын кеңейтеді және сөйлеу құрылымын жетілдіреді.

- “Менің сүйікті ойыншықтарым” – Балалар сүйікті ойыншықтары туралы әңгіме құрастырады. Бұл әдіс баланың өз ойын дұрыс жеткізуіне мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, 3-4 жастағы балалардың сөйлеу тілін дамыту – олардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілетін және әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудағы маңызды қадам. Әдіс-тәсілдер балалардың сөйлеу қабілеттерін дамытуға бағытталып, әр түрлі қырынан

әсер етеді. Ойындар, әңгімелеу, драматизация және рөлдік ойындар баланың тілдік дағдыларын жетілдіреді, сөздік қорын кеңейтеді, сөйлеу құрылымдарын дұрыс қолдануға үйретеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Выготский Л.С. «Психология речи». – М.: Просвещение, 1986.
2. Пиаже Ж. «Психология интеллекта». – М.: Прогресс, 1989.
3. Лурия А.Р. «Нейропсихология развития». – М.: Медицина, 1987.
4. Жұмбаева Ә.С. «Мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамыту әдістемесі». – Алматы: Рауан, 2018.
5. Байтұрсынов А. «Тіл тағылымы». – Алматы: Санат, 1992.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-90-94
ЭОЖ 811.512.122

ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ЖАҒЫ ТУРАЛЫ

БАЙТЕНОВА РАУШАН МЫЛТЫҚБАЕВНА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің техникалық мамандықтарға арналған практикалық орыс тілі кафедрасының аға оқытушысы
Шымкент, Қазақстан

ҚҰТТЫБАЕВА ЖАНАР ФАЙЗУЛЛАЕВНА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің техникалық мамандықтарға арналған практикалық орыс тілі кафедрасының оқытушысы
Шымкент, Қазақстан

РЫСКЕЛДИЕВА ЖАМИЛЯ АЛИМБЕКОВНА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің техникалық мамандықтарға арналған Шымкент, Қазақстан практикалық орыс тілі кафедрасының аға оқытушысы

БЕКТЕНОВА РОЗА БАЙМҰРАТОВНА

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің техникалық мамандықтарға арналған практикалық орыс тілі кафедрасының оқытушысы
Шымкент, Қазақстан

***Аңдатпа:** Мақала қазақ топтарының білім алушыларына орыс тілін оқытудың коммуникативтік моделінің өзектілігі мәселелеріне арналған. Бұл мәселе коммуникативтік құзыреттерді іске асыру контекстінде прагматикалық тұрғыдан жағдайға сәйкес қарастырылады. Тілді оқытудың коммуникативті моделі әлеуметтік интеракция, басқаша айтқанда, белгілі бір жағдайда коммуниканттардың өзара әрекеттесуі кезінде ақпарат алмасу процесі ретінде ұсынылған. Бұл аспектіде коммуникативті құзыреттілік тілдік құралдарды мінез-құлықтың әлеуметтік нормаларын және сөйлеудің коммуникативті орындылығын ескере отырып, коммуникативті қарым-қатынастың шарттары мен міндеттерімен байланыстыру қабілеті ретінде анықталады. Орыс тілін оқытудың әдістемелік мақсаттары коммуникативті құзыреттілік деңгейлері және тілдің көмегімен шешілетін коммуникативті міндеттер тізімі арқылы түсіндіріледі. Коммуникативті ниеттердің қалыптасуы мен дамуы белгілі бір салалардағы (әлеуметтік-тұрмыстық, мәдени, ғылыми, кәсіби, іскерлік) қарым-қатынас жағдайларына байланысты екендігі атап өтіледі. Тілді оқытудың коммуникативті технологиясының прагматикалық жағы атап көрсетілді.*

***Кілт сөздер:** коммуникативті құзыреттілік, тәсіл, технология, оқыту, прагматикалық.*

Орыс тілін екінші тіл немесе шет тілі ретінде оқыту әдістемесінде коммуникативті оқыту технологиясы өзекті болып қала береді, ол қарым-қатынас процесінде сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыру және дамыту негізінде құрылады. Тілді оқытудың коммуникативті моделі - әлеуметтік интеракция барысында ақпарат алмасу процесі, басқаша айтқанда, белгілі бір жағдайда коммуниканттардың өзара әрекеттесуі, сонымен қатар тілдерді оқытудың түпкі мақсаты ретінде коммуникативті құзыреттілікті дамыту болым табылады. Бұл аспектіде коммуникативті құзыреттілік тілдік құралдарды мінез-құлықтың әлеуметтік нормаларын және

сөйлеудің коммуникативті орындылығын ескере отырып, коммуникативті қарым-қатынастың шарттары мен міндеттерімен байланыстыру қабілеті ретінде анықталады.

Бұл мәселені шешу әсіресе қазақ топтарының білім алушыларының орыс тілін меңгеру деңгейінің төмендеуі байқалатын бүгінгі күннің шындығында өзекті болып табылады. Мұндай құбылыс, біздің ойымызша, бірқатар факторлармен, соның ішінде орыстардың Ресейге кетуімен байланысты, бұл орыс тілдік ортаның таралу аймағының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, кейбір қазақ ұлтшылдығының көрінісі маңызды рөл атқарады - қазақ тілін қорғаушылар деп аталатындардың мемлекеттік (қазақ) тілдің ұстанымын нығайтуға бағытталған мемлекеттің тіл саясатын дұрыс түсіндірмеуі. Олардың үгіт-насихатын асоциалды деп атауға болады, өйткені олар орыс фобиясын - орыстарға, олардың тіліне, мәдениетіне теріс көзқарасты таратады. Бұл, сөзсіз, орыс тілін этносаралық қатынастардың тепе-теңдігіне, көпұлтты ел ішіндегі қарым-қатынасқа бағытталған көпұлтты қарым-қатынас тілі ретінде ғана емес, сонымен қатар ұлтшілік қарым-қатынас шекараларын итермелейтін тіл ретінде, сондай-ақ ғылыми ақпаратқа кең қол жеткізу құралы ретінде танитын үш тілді білім беру бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі мемлекеттік саясаттан күрт алшақтайды. Орыс тілі танылған әлемдік тілдердің бірі болып қала береді, ол арқылы ақпараттың орасан зор ағымына, білім, мәдениет және ғылым салаларындағы маңызды әлемдік жетістіктерге қол жеткізіледі. Сонымен қатар, ағылшын тілін неғұрлым қарқынды оқыту орыс тілі арқылы жүзеге асырылатынын атап өткен жөн.

Жоғарыда айтылғандардан көрініп тұрғандай, көптілді және көпмәдениетті әлемде орыс тілін сауатты меңгеру студент жастарға ана тілін сақтау мен қолданудың маңыздылығымен өзін-өзі тануға, білім алуға, мансаптық өсуге үлкен мүмкіндіктер ашады. Осыған байланысты орыс тілін екінші тіл ретінде оқытудың коммуникативті бағыты қазақ тілінің ұстанымын нығайтудың қазіргі жағдайында да өзектілігін жоғалтпайды.

Үш тілді білім беруді жүзеге асыру аясында жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін қарым-қатынас негізінде коммуникативтік оқыту технологиясына көп көңіл бөлінеді [1]. Бұл тұрғыда оқытудың әдістемелік мақсаттары коммуникативтік құзыреттілік деңгейлері және орыс тілінің құралдарымен шешілетін коммуникативтік міндеттердің тізбелері арқылы түсіндіріледі. Коммуникативті құзыреттілік - бұл қарым-қатынасқа түсу және қарым-қатынасты қамтамасыз ету қабілетін білдіретін құзыреттер жиынтығы.

Орыс тілін екінші тіл ретінде оқытуда коммуникативті құзыреттілік орыс тілі арқылы қарым-қатынасты оқыту ретінде қарастырылуы керек, ол әртүрлі жағдайларда, қарым-қатынастың әртүрлі салаларында практикалық қолдануға бағытталған. Бұл басқаларды түсіну және сөйлеу мінез-құлқының өзіндік бағдарламаларын құру үшін қажетті білім, дағдылар болып табылады. Орыс тілін оқытудағы коммуникативтік тәсіл мәселелері О. Д. Митрофанова, Е. А. Захарова, В.Г. Костомаров және т. б. лингвист-ғалымдардың еңбектерінде қарастырылатынын атап өтеміз. Е.И. Волкованың оқытудың коммуникативті бағыты сөйлеу әрекетінің нақты түрлерін игеру процесінде осы тілде жүйелі түрде ұйымдастырылған қарым-қатынас арқылы оны сапалы игеру үшін оңтайлы жағдайларды қамтамасыз етеді деген пікірімен толық келісеміз [2].

Захарова Е. А. көзқарасы бойынша коммуникативті тәсіл студенттерге лексика, грамматикалық құрылымдар мен функцияларды, сондай-ақ қарым-қатынас стратегиялары сияқты, олардың алдында тұрған мәселелерді қарым-қатынас процесінде сәтті шеше алатындай етіп оқытуды көздейді [3]. Қарым-қатынас атмосферасы нақты жағдайға ұқсас жағдай жасау үшін қажет: әйтпесе біз қарым-қатынастан тыс қарым-қатынасты үйретеміз [4]. Бұл оқытуды коммуникация процесіне ұқсас етіп ұйымдастыру керек дегенді білдіреді. Коммуникативті тәсіл белсенділік сипатын, мақсат пен мотивацияны, ситуациялық корреляция мен пәндікті, мазмұнды қамтиды. Орыс тілін оқытудың мазмұнын анықтаудағы бастапқы нүкте-оларға жету үшін қажетті мақсаттар мен коммуникативті құзыреттілік деңгейлері. Бұл аспекте сөйлеу құзыреттілігі тілдік бірліктерді сөйлеу арқылы жүзеге асыру ретінде қарастырылады. Ал сөйлеу қабілеті – «қарым-қатынастың коммуникативті

мәселелерін шешу жағдайында сөйлеу әрекетін басқару қабілеті» [5]. Коммуникативтік мақсаттарды нақтылау қазіргі оқытуда коммуникативтік және тілдік құзыреттіліктерді меңгерудің қажетті деңгейін белгілеумен қатар жүреді. Сөйлеу актілері теориясында және прагмалингвистикада дамыған бұл ұғымдар тілді меңгеру мен меңгеру процесінде тілдік білім мен сөйлеу (коммуникативті) дағдыларының арақатынасы мәселесіне өзіндік реакциялар болып табылады. Оқытудағы коммуникативті тәсіл сөйлеудің коммуникативті, сөйлеу және прагматикалық аспектілеріне жүгіну арқылы дәстүрлі түсінілетін грамматиканың шеңберін кеңейтуді қамтиды. Сонымен, білім алушылардың сөйлеу әрекетін қамтамасыз ету мақсатында функционалдылық принципі тілдік құбылыстарды түсіндіруге коммуникативті-семантикалық тәсілмен түсіндіріледі. Функционалды аспектідегі лингвистикалық фактілер келесі дәйектілікті білдіреді: «қажеттілік – объект (ой) – құралдар (лексикалық және морфологиялық-синтаксистік)». Бұл белгілі бір сертификациялық деңгейіндегі лексика-грамматикалық және прагматикалық материалдарды біріктіруге мүмкіндік береді.

Коммуникативті оқытудың жоғарыда келтірілген интерпретациясы тілдік коммуникацияны анықтайтын экстралингвистикалық факторларды ескере отырып, белгілі бір қарым-қатынас жағдайында тілдік бірліктерді талдауға мүмкіндік береді. Жағдай мен сөйлеу бір-бірімен тығыз байланысты. Тіл жағдайлар арқылы дамиды және олардан бөлінбейді [6]. Бұл білім мен коммуникативті дағдыларды игеру, оларды әртүрлі жағдайларда қолданумен тығыз байланысты болуын дәлелдиді. Ситуативтілік сөйлеуді ынталандыру тәсілі ретінде де, өзіне тән өнімділікпен сөйлеу дағдыларын дамыту шарты ретінде де қажет. Шынында да, сөйлеуді қалыптастыру процесінде оның жеткіліктілігі тек лингвистикалық контекстке ғана емес, сонымен қатар сөйлеушінің жағдайды бағалай білуіне, осы жағдайды бағдарлай білуіне байланысты. Сондықтан орыс тілін функционалды аспектіде білу процесі тілді қарым-қатынастың нақты жағдайларында қолдануды білдіреді. Тілді оқытудың ситуациялық принципі нақты қарым-қатынас жағдайында тілді оқытуды білдіреді. Бұл қағида белгілі бір жағдайға сәйкес белгілі бір ережелерді немесе сөздерді қалай дұрыс қолдану керектігін түсінуге мүмкіндік береді. Демек, оқытудағы коммуникативті тәсіл сөйлеу бағыты, функционалдылық және ситуациялық принциптерге негізделуі керек. Бұл тұрғыда орыс тілінде білім алушылардың сөйлеу алдындағы бағдарларына үлкен мән беріледі, олар нақты, анық, және толық тұжырымдалуы коммуникативті ниеттерін ояту үшін қажет.

Коммуникативті-сөйлеу қабілетін қалыптастыру, яғни сөйлеу мәнерін дұрыс таңдау, сөйлеу мәнерін қарым-қатынас міндеттеріне бағындыру, ең тиімді тілдік және тілдік емес құралдарды қолдану маңызды болып табылады [7]. Осы орайда «Орыс тілі» (Алматы, 2023) жалпы білім беретін пәнінің үлгілік оқу бағдарламасы орыс тілді деңгейлеп оқыту А1, А2 деңгейіне сәйкес Жеткілікті деңгей; В1 деңгейіне сәйкес Базалық жеткілікті деңгей; В2 деңгейіне сәйкес Базалық стандартты деңгейді қамтиды. Бұл үлгілік оқу бағдарламасы қарым-қатынас саласына, нақты жағдайға байланысты тілдік және сөйлеу құралдарын, белгілі бір ниетті білдірудің прагматикалық құралдарын қатар дұрыс таңдап, пайдалана отырып, коммуникативтік дағдыларды дамытуды көздейді. Коммуникативті ниеттердің қалыптасуы мен дамуы белгілі бір салалардағы (әлеуметтік-тұрмыстық, мәдени, ғылыми, кәсіби, іскерлік) қарым-қатынас жағдайларына байланысты. Сонымен, В2 деңгейіне сәйкес орыс тілін меңгеру «Қазіргі қоғамның әлеуметтік мәселелері» тақырыбын игеру кезінде келесі ниеттерді білдіру қарастырылады:

- ақпараттық ниеттері (фактілер мен оқиғалар, жағдайлар, себептер, салдарлар, мүмкіндік, қажеттілік туралы сұрау; толықтыру, түсіндіру, нақтылау);
- бағалау ниеттері (пікір білдіру, моральдық-этикалық пікір білдіру) дамытуды көздейді;
- бағалау ниеттері: мақұлдау, айыптау; әлеуметтік-құқықтық бағалау: ақтау, қорғау және т.б., эмоционалды бағалауды білдіру: қорқыныш, алаңдаушылық, үміт).

Берілген жағдайға байланысты коммуникативті ниеттер өзгереді. Сонымен, ғылыми саладағы қарым - қатынас («Қазіргі ғылымның өзекті мәселелері» тақырыбы бойынша - В2 деңгейі) келесі ниеттерді болжайды:

- байланыс орнату ниеттері: байланысқа түсу, қазіргі ғылымның мәселелерін талқылауды бастау, қолдау;
- реттеуші ниеттер: коммуниканты позициясын айтуға, келісім/келіспеушілік білдіруге, күмәндануға ниет білдіру;
- ақпараттық ниеттер: фактілер, себептер, мақсаттар, салдарлар туралы сұрау; шарттар, түсіндіру, анықтау;
- бағалау ниеттері: пікір айту, болжам жасау, мақұлдау, айыптау [8].

Осылайша, сөйлеу мінез-құлқының бағдарламасын тілдің, мәдениеттің нормаларына сәйкес қарым-қатынас жағдайына (жеке, әлеуметтік және кәсіби), өз ниеттері мен қажеттіліктерін (тұрмыстық, оқу, әлеуметтік, мәдени) жүзеге асыру мақсатында қарым-қатынас саласының ерекшеліктеріне сәйкес құру сәтті болады.

Сонымен қатар, оқытудың қазіргі коммуникативті бағдарланған ұйымы тек лингвистикалық қана емес, сонымен қатар білім алушылардың жеке және іс-әрекеттік бағдарларының басым болуымен функционалдық психологиялық негіздерге де сүйенеді. Бұл коммуникативті және тілдік құзыреттіліктерден басқа, білім алушылармен педагогикалық өзара әрекеттесу процесінде орыс тілі мұғалімінің сындарлы, ұйымдастырушылық және коммуникативті қызметін қамтамасыз ететін психологиялық-педагогикалық және әдістемелік құзыреттіліктер ескерілуі керек дегенді білдіреді.

Оқу процесін ситуациялық ұйымдастыру сөйлеу жағдайларын ескере отырып құрылуы тиіс. Сөйлеу жағдайлары (нақты, шартты және т.б.) білім алушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты және олар үшін жеке маңызды болуы керек [9]. Бұл тілді оқыту процесінде коммуникативті және тілдік құзыреттіліктерден басқа, орыс тілі мұғалімінің сындарлы, ұйымдастырушылық және коммуникативті қызметін қамтамасыз ететін психологиялық-педагогикалық және әдістемелік құзыреттіліктер ескерілуі керек дегенді білдіреді.

Осылайша, тілдерді, атап айтқанда орыс тілін оқытудың коммуникативті моделі нақты сөйлеу жағдайларында тілдік формалардың жұмыс істеу заңдылықтарын игеруді қамтиды. Осы модель шеңберінде коммуникативті құзыреттілікті игеру - бұл белгілі бір қарым-қатынас жағдайларында мінез-құлық, коммуникативті міндеттерді зерттелетін тілдің құралдарымен шешу, белгілі бір сөйлеу әрекеттерін жасау, бұл өз ниеттері мен қажеттіліктерін (тұрмыстық, оқу, әлеуметтік, мәдени) жүзеге асыру мақсатында қарым-қатынастың әртүрлі салаларындағы әртүрлі жағдайларда қарым-қатынасқа қатысуға мүмкіндік береді, сонымен қатар этикалық тұрғыдан дұрыс, мазмұнды толық, лексикалық-грамматикалық және прагматикалық тұрғыдан жағдайға сәйкес келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур: пособие для учителей учреждений, обеспечивающих получение общего среднего образования. - Мн.: Лексис, 2003. – 184 с.
2. Волкова Е.И. Интегративный подход к разработке теоретических основ преподавания иностранного языка// Иностранные языки в школе, 1988. №1.- С.20-24.
3. Захарова Е. А. Коммуникативное обучение иностранному языку и его практическая значимость / Е. А. Захарова. - Текст: непосредственный // Молодой ученый, 2016. — № 5 (109). - С. 676-679. — URL: <https://moluch.ru/archive/109/26246/>.
4. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. 5- 11 классы. М., 2000. Задача учителя состоит в том, чтобы придать обучению (как специально организованному процессу) характер, форму общения.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. - М., 1989. - 277с.
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций. - М., 2002.
7. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М., 1991
8. Типовая учебная программа общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования. – Алматы, 2023.
9. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях. - М., 1998. -224 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-95-100
УДК 371.2

К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

УТЕМБАЕВА МАЙРА МЫЛТЫКБАЕВНА

магистр гуманитарных наук

Южно-Казахстанского педагогического университета имени У. Жанибекова
Шымкент, Казахстан

***Аннотация:** Статья посвящена вопросам применения образовательных инноваций, концепций, направленных на формирование информационной культуры будущего специалиста, способного к развитию творческого потенциала, самореализации, профессиональному самоопределению. Особое внимание уделено роли ИКТ как инструмента для интенсивного получения и усвоения знаний в условиях перехода от традиционного общества к обществу информационному. Отмечается, что использование интернет-технологий в системе образования способствует интенсификации учебного процесса. Приводятся примеры сочетания ИКТ с другими технологиями, направленными на развитие мышления, речевых навыков, коммуникативной компетенции и творческих способностей обучающихся. Делается вывод о том, что развитие информационной культуры составляет основу развития у будущих специалистов нового формата умения ориентироваться в перспективах развития современного общества, адаптироваться к быстро меняющимся условиям в век сплошной цифровизации.*

***Ключевые слова:** инновации, информационно-коммуникационные технологии, образовательный процесс, интенсификация, информационная культура.*

В настоящее время в Казахстане продолжается процесс развития инновационного потенциала системы высшего образования, который характеризуется введением нового содержания обучающих педагогических технологий, подходов, современных интерактивных и активных методов обучения. Данный процесс модернизации сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса, направленными на обеспечение высокого качества образования, подготовку конкурентоспособных специалистов. По мнению Дебердеева Т.Х., инновационные технологии обучения следует рассматривать как инструмент, с помощью которого новая образовательная парадигма может быть претворена в жизнь [1, с.67-69]. Цель применения инновационных технологий в образовательной системе высшего образования - формирование будущего специалиста, способного к развитию творческого потенциала, самореализации, профессиональному самоопределению. Именно практические задания, построенные на интенсивных технологиях, дают возможность обучающимся перейти от пассивного потребления информации к активному участию в процессе познания. Поэтому одна из основных задач системы высшего образования - поиск, разработка, внедрение педагогических инноваций, концепций, направленных на развитие умения ориентироваться в перспективах развития современного общества, адаптироваться к меняющимся условиям. В рамках обновления отечественной системы образования активно используются различные инновационные технологии, которые представляют собой модель совместной педагогической деятельности по проектированию, организации и проведению учебного процесса, в котором обучающий и обучаемый являются субъектами образовательного процесса. Вместе с тем обновление содержания образования не означает полного отказа от ценностей педагогической системы предыдущего поколения. Отметим, что в настоящее время в ряде стран Запада, в частности в Англии, отмечается перенос опыта системы советского образования в практику некоторых Британских учебных заведений.

Дефиниция терминов «технология» и «педагогическая технология» рассматривается и определяется в работах Г.Ю. Ксензовой и Е.А. Левановой, В.П. Беспалько, М.В. Кларина, В.М. Монахова и ряда других ученых. Интерпретация значения данных терминов зависит от того, под каким углом исследователи рассматривают сущность процесса инноваций. Так, по мнению В.П. Беспалько, «...педагогическая технология – это содержательная техника реализации учебного процесса». В.М. Монахов трактует педагогическую технологию как продуманную во всех деталях модель совместной педагогической деятельности по проектированию, организации и проведению учебного процесса с безусловным обеспечением комфортных условий для учащегося и учителя. Полностью согласимся с мнением М.В. Кларина, который в определении дефиниции данного термина, делая акцент на его общих педагогических целях, считает, что педагогическая технология представляет собой системную совокупность и порядок функционирования всех личностных, инструментальных и методологических средств, используемых для достижения педагогических целей. В дальнейшем будем придерживаться трактовки Л.В. Загрековой, которая определяет дефиницию вышеупомянутого термина как «нововведения в педагогическую деятельность, изменения в содержании и технологии обучения и воспитания, имеющие целью повышение их эффективности» [2].

Оптимизации и интенсификации учебного процесса, повышению его качества и эффективности способствуют такие современные образовательные технологии, как: информационно-коммуникационные технологии (компьютерные, мультимедиа, сетевые, дистанционные), проектно-исследовательская технология, этнопедагогические технологии, технология критического мышления, технология модерации и др.

Вышеуказанные инновационные образовательные технологии отличаются от традиционных современным содержанием, методами и инфраструктурой обучения. Современное содержание инновационных технологий, представленное в виде мультимедийных учебных материалов, способствует развитию компетенций, адекватных современному информационному обществу. Интерактивные методы обучения направлены на активное взаимодействие (интеракцию) обучающихся как субъектов учебного процесса. Информационная, технологическая, организационная и коммуникационная составляющие инфраструктуру современного обучения позволяют эффективно использовать различные формы обучения, в том числе дистанционные.

На сегодняшний день без использования информационно-коммуникационных технологий, формирующих активную жизненную позицию, невозможно представить процесс подготовки высококвалифицированных, конкурентоспособных кадров, способных оперативно ориентироваться в информационном пространстве: обрабатывать полученную информацию, эффективно использовать ее, обмениваться ею, принимать взвешенные решения, основываясь на информацию, полученную из различных источников. Глобальная информатизация современного общества порождает необходимость использования в образовательном процессе информационно-коммуникационных технологий, направленных на развитие информационного сознания, информационной культуры обучающихся. Поэтому внедрение ИКТ в содержание образовательного процесса, направленного на развитие компьютерной информационной компетентности является актуальной проблемой современного образования в реалиях сегодняшнего дня. Информационно-коммуникационная технология, которая Л.И. Долинером рассматривается как педагогическая технология на базе персональных компьютеров, компьютерных сетей и средств связи [3], способствует интенсивной передаче знаний, эффективной оценке качества обучения и развития личности обучаемого в ходе учебного процесса.

Как следует из вышеизложенного, развитие интернет-технологий в системе образования предоставляет широкие возможности для интенсивного получения и усвоения знаний в условиях перехода от традиционного общества к обществу информационному. Использование ИКТ - мощное средство индивидуализации учебного процесса и основной фактор

существенного повышения его эффективности. Всемирная информационная сеть выполняет информативную, справочную, консультирующую, результативную функции. И преподаватели, и студенты получают возможность отбора необходимой информации, используя дополнительные интернет-ресурсы. Таким образом, интернет-источники всемерно способствуют процессу самообразования, представляя каждому пользователю возможность выбрать индивидуальный путь обучения. Отметим, что широкая платформа электронных ресурсов придает новый статус как аудиторной, так и самостоятельной работе обучающихся. Так, в практике обучения русскому языку как второму неродному или иностранному в последнее время все шире применяется лингводидактический потенциал ресурсов Интернета. Как результат, повышается интерес к изучаемому языку, улучшается качество его усвоения, а также становится гораздо проще и легче получить доступ к необходимой информации (использование электронных словарей, обучающих программ, электронных учебников и т.д.). Возможности электронных образовательных ресурсов способствуют созданию информационной среды, помогают повысить информационную насыщенность занятия, выйти за рамки традиционных учебников, дополнить и углубить их содержание. В данном аспекте широкое распространение получили средства мультимедиа - совокупность программно-аппаратных средств, отображающих информацию в зрительном и звуковом виде. Развитие технологии мультимедиа и использование мультимедийных продуктов значительно расширяют возможности подачи учебного материала и делают разнообразными формы и методы обучения, что придает учебному процессу новый качественный уровень [4].

В рамках нашего вуза созданы принципиально новые возможности для учебно-познавательной деятельности обучающихся: доступ к высокоэффективным компьютерам нового поколения, доступ к телекоммуникационному оборудованию, получению учебных материалов (электронных версий учебников, учебных пособий и текстов лекций) через учебные порталы, посещение виртуальных лекций, участие в работе виртуальных рабочих групп по реализации научно-исследовательского проекта. Вместе с тем, следует отметить, что при обучении студентов с использованием мультимедиа следует помнить о потенциальных проблемах. Обычный просмотр фильма или его фрагмента не означает достижения поставленной преподавателем цели. Необходим серьезный методически грамотный подход как к подбору соответствующего видеоматериала, так и способа его представления аудитории. Поэтому целесообразно учесть принципы, способствующие интенсификации процесса усвоения учебного материала:

- 1) коммуникативный принцип обучения;
- 2) качество представленного учебного материала: информативность, наглядность, насыщенность, познавательность;
- 3) сочетание системности с коммуникативной направленностью в предъявлении и закреплении языкового материала;
- 4) системность в подборе упражнений [5].

Использование ИКТ возможно сочетать с использованием других технологий, направленных на развитие мышления, речевых навыков, коммуникативной компетенции и творческих способностей обучающихся. Так, на занятиях русского языка в ходе изучения темы «Научные открытия и этика» (Уровень В2) после просмотра фрагмента научно-популярного фильма о трансплантации органов, эвтаназии, суррогатного материнства, клонирования человека, создания трансгенных животных могут быть предложены упражнения на формирование речевой, языковой и коммуникативной компетенций. Например, для формирования языковой компетенции предлагаются задания типа:

- Определите дефиниции терминов: трансплантация, эвтаназия, суррогатное материнство, клонирование, трансгенные животные.
- Образуйте другие части речи от предлагаемых слов (клонирование, создание, пересадка).

- Выделите суффикс, с помощью которого были образованы данные существительные (прилагательные, глаголы и др.).

- Образовать производные слова от терминов (клон, орган, мать, гены).

С целью формирования речевой и коммуникативной компетенций предлагается работа с заданиями типа:

- установите правильную последовательность частей фильма;

- составьте диалог или проведите диалогическую беседу-интервью по содержанию фрагмента фильма. У каждого участника беседы должно быть не менее пяти-шести реплик.

При выполнении индивидуальной работы на тему «Новые открытия ученых: перспективы использования и возможные риски» целесообразно предложить задание на СРС: Подготовить презентацию о последних разработках ученых в изучаемой сфере науки. С целью формирования речевой и коммуникативной компетенций целесообразно предложить задания типа:

- Проведите дискуссию на тему «Возможно ли предусмотреть угрозы и риски, связанные с новейшими научными открытиями».

- Выразите свою точку зрения «Открытие радиоактивности: плюсы и минусы». Приведите свои и дополнительные аргументы, опираясь на интернет-ресурсы.

Такая работа позволяет развить и закрепить у обучающихся навыки выражать следующие интенции:

- информативные интенции: запрашивать о фактах, причинах, целях, следствиях; условиях, объяснять, выяснять;

- оценочные интенции: высказывать мнение, предположение, одобрять, осуждать.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод о том, что использование информационных технологий в учебном процессе позволяет не только многократно повысить эффективность обучения, но и стимулировать обучающихся к дальнейшему самостоятельному изучению русского языка в процессе реализации принципа интерактивности. Таким образом, использование ИКТ позволяет организовать групповые, коллективные формы работ.

Следует отметить, что информационно-справочные системы, электронные учебники, презентации, электронные энциклопедии в отличие от привычных учебников и учебных пособий имеют практически неограниченные возможности использования всех систем восприятия информации: аудиального, визуального, кинестетического. Использование на занятиях русского языка электронных образовательных ресурсов повышает мотивацию и познавательную активность, расширяет кругозор обучающихся, позволяет строить процесс общения на занятиях более эффективно, развивает интеллектуальные способности обучающихся, их умение работать с различными источниками информации, оценить новую информацию. Возможны следующие формы использования информационных технологий на занятиях по русскому языку:

- программа презентаций PowerPoint;

- работа с сайтами, которые направлены на обучение русскому языку;

- беседа с помощью камеры, использование ZOOM, VIBER и др.;

- применение компьютерного тестирования;

- использование энциклопедий, электронных словарей, демонстрационно - энциклопедических программ;

- использование аудио- видеоматериалов из Интернета;

- использование электронных учебников и плакатов

Согласно Типовой учебной программе общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования (Алматы, 2023) при прохождении темы «Служебная документация для внутреннего и внешнего пользования» (уровень С) как форма самостоятельной работы предлагаются следующие задания с использованием ИКТ:

1. Подготовить презентацию на тему «Служебная документация для внутреннего пользования». Основное внимание уделить приказам и распоряжениям. Продемонстрируйте, что общего в оформлении и содержании этих документов и чем они отличаются друг от друга.

2. Используя интернет-ресурсы, ознакомьтесь с Типовыми правилами документирования и управления документацией в государственных и негосударственных организациях Республики Казахстан (Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 декабря 2011 года № 1570). <http://corp.delovoimir.kz/delo.htm.l> [6].

При прохождении темы «Официально-деловой стиль» (уровень С) как форма самостоятельной работы предлагаются следующие задания:

- Подготовить презентации с характеристикой официально-делового стиля (например, «Языковые признаки официально-делового стиля»).

С целью развития речевых компетенций обучающихся в процессе защиты презентации можно предложить задания типа:

- Трансформируйте графический код в вербальную информацию.

- Составьте диалог на основе представленной презентации (работа в парах).

При выполнении подобных презентаций обучающимся рекомендуется использовать возможности программы PowerPoint - приложения, предоставляющего широкие возможности для создания, редактирования и просмотра презентаций в стиле слайд-шоу. Главное преимущество таких технологий состоит в возможности тщательного отбора текстового и иллюстрационного материала. Сервис PowerPoint позволяет создавать презентации с нуля или на основе готового шаблона; добавлять текст, изображения, картинки и видео; добавлять переходы, анимации и кинематографическое движение. Опора на иллюстрационный и демонстрационный материал служит залогом успешного, эффективного усвоения как грамматических, так и лексических тем на занятиях по русскому языку. Отметим следующее: несмотря на то, что у PowerPoint есть такие аналоги, как «Google Презентации» или Keynote, данная программа остаётся самой известной, популярной, в том числе и среди студенческой молодежи.

Помимо того, создание мультимедийных презентаций по изучаемой теме, в том числе связанной со специальностью обучающихся, способствует не только интенсивному усвоению учебного материала, но и представляет новые возможности для развития творческих способностей обучающихся: повышает мотивацию к учению; активизирует познавательную деятельность; развивает мышление и творческие способности; формирует активную жизненную позицию, развивает коммуникативно-профессиональные компетенции. Достаточно высокую педагогическую эффективность имеют те формы ИКТ, которые снабжены встроенными справочниками или имеют доступ к таким ресурсам в коммуникационной среде, что обеспечивает диалоговый режим в процессе решения различных познавательных задач. Общение с носителями языка в виртуальных сообществах, социальных сетях способствует развитию навыков устной связной речи. Применение компьютерного тестирования в процессе всех видов контроля (текущего, промежуточного, рубежного, итогового) расширяет возможности диагностики уровня усвоения информации, позволяют индивидуализировать процесс оценки знаний. Как следует из вышеизложенного, применение интерактивных методов обучения позволяет достаточно эффективно решать целый ряд задач: формировать не только познавательные, но и профессиональные мотивы и интересы; воспитывать системное мышление специалиста, включающее целостное понимание не только природы и общества, но и себя, своего места в мире; давать целостное представление о профессиональной деятельности; учить коллективной мыслительной и практической работе, формировать социальные умения и навыки взаимодействия и общения; овладевать методами моделирования [7, с.22].

Следует отметить, что использование медиа-средств и медиа-технологий в учебном процессе подразумевает расширение межпредметных связей, что способствует реализации интегративного обучения. Использование компьютерных сетей, электронных

образовательных сред предполагает выработку нестандартных практик, как в конкретных предметных дисциплинах, так и в межпредметном пространстве образовательного процесса, включающего и научно-исследовательскую работу студентов. Аудиовизуальная насыщенность учебного материала, доступность, возможность выбора материала по степени сложности способствует интенсификации процесса его усвоения. Визуальные средства обучения облегчают восприятие учебного материала, способствуют развитию коммуникативной компетенции обучающихся. Мультимедийные технологии обучения позволяют учитывать индивидуальные особенности обучаемых: память, темперамент, логические способности.

Таким образом, в век цифровых технологий внедрение инновационных технологий, в том числе ИКТ, в образовательный процесс - мощное средство интенсификации учебного процесса, которое способствует развитию информационной культуры обучающихся - будущих специалистов постиндустриального общества, в котором в качестве приоритетов развития выступают информация и знание.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дебердеева, Т. Х. Новые ценности образования в условиях информационного общества/ Т. Х. Дебердеева// Инновации в образовании. - 2005. - № 3. – с. 79.
2. Теория и технология обучения. Учеб. пособие для студентов пед.вузов. М.: Высш. шк., 2004.
3. Долинер Л. И. Информационные и телекоммуникационные технологии в обучении: психолого-педагогические и методические аспекты: монография/ Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург, 2003. – 344 с.
4. Касьянова В.П. Использование новых технологий при обучении иностранному языку на начальном этапе // Актуальные вопросы современной педагогики: Материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Уфа, июнь 2011 г.). - Уфа, 2011.- С. 131.
5. Петрова Н. С. Видеофильмы в практике преподавания РКИ и новые технологии // Русский язык: исторические судьбы и современность: международный конгресс 13.03-16.03.2001 г.: труды и материалы. М., 2001. -109с.
6. Типовая учебная программа общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования. - Алматы, 2023.
7. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка. // Иностранные языки в школе. – 2000. - №2. – с. 3-10.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-101-103

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ

ОРАЗАЙ ЭЛЬНУРА

СПД-22-1к тобының студенті

КАЙРОЛЛАЕВА ЛАУРА КАЙРОЛЛАЕВНА

Ғылыми жетекші, заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Бұл зерттеу инновациялық даму жағдайында ғылым мен білімнің бірігуінің жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін нығайтудағы маңыздылығын қарастырады. Мақалада білім беру процесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыттарды күшейту үшін ғылыми әдістер мен жаңа технологияларды қолданудың тиімді жолдары талданады. Авторлар, білім беру жүйесінде этикалық және құқықтық құндылықтарды арттыру, сондай-ақ цифрлық құралдар мен инновациялар арқылы жастардың әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыру қажеттілігін көрсетеді. Ғылыми зерттеулер мен білім беру бағдарламаларының қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыруға қалай ықпал ететіндігі зерттеліп, жаңашыл әдістер ұсынылған.

Кілт сөздер: ғылым, білім, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, инновациялар, жастар, этика, цифрландыру, әлеуметтік әділеттілік.

Инновациялық даму жағдайында ғылым мен білімді ықпалдастыру және оның жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін арттырудағы үлесі

Жаһандану, цифрландыру және инновациялық өзгерістер дәуірінде білім беру мен ғылымды ықпалдастырудың рөлі артып келеді. Бұл үрдіс қоғамның түрлі салаларына, әсіресе жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті дамытуға үлкен ықпал етеді. Сыбайлас жемқорлық мәселесі тек құқықтық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық және мәдени тұрғыдан шешілуі тиіс. Ғылым, білім және инновацияның өзара әрекеттестігі бұл мәселеге жүйелі шешімдер ұсынады және жастарды осы бағытта тәрбиелеуде маңызды құрал болып табылады.

1. Ғылым мен білімнің өзара ықпалдастығының маңызы

Ғылым мен білімнің бірігуі арқылы жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеу білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болуы тиіс. Бұл ықпалдастық келесі бағыттарда әсер етеді:

- Жаңа білімді енгізу. Ғылыми зерттеулер сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері мен оны азайтудың жолдарын түсінуге көмектеседі.

- Ғылыми жаңалықтарды білім беру жүйесіне енгізу. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыруға бағытталған инновациялық әдістерді қолдану.

- Қоғамдық сананы өзгерту. Ғылым мен білім қоғамның сыбайлас жемқорлыққа көзқарасын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

2. Білім беру жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытты енгізу

Білім беру жастардың тұлғалық және кәсіби қасиеттерін дамытуда басты рөл атқарады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру үшін мына шараларды жүзеге асыру маңызды:

- Кешенді білім беру бағдарламалары. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиені мектептен бастап жоғары оқу орындарына дейінгі оқу бағдарламаларына енгізу.

- Әлеуметтік жауапкершілікке баулу. Білім беру мекемелері студенттерге сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтарды насихаттайтын жобалар мен іс-шараларды ұйымдастыруы қажет.

- Педагогтардың рөлі. Оқытушылар студенттерге этикалық және моральдық құндылықтарды жеткізуге бағытталған арнайы дайындықтан өтуі керек.

3. Инновациялық технологиялардың ықпалы

Цифрландыру заманауи білім беру жүйесін реформалауда және оның ашықтығын қамтамасыз етуде негізгі факторлардың бірі болып табылады. Оның артықшылықтары:

- Электрондық басқару жүйелері. Оқу үдерісін цифрландыру арқылы бағалау мен әкімшілік мәселелерде ашықтықты қамтамасыз ету.

- Онлайн білім беру. Жастардың қолжетімді білім алуына жағдай жасау арқылы білім беру саласындағы әділетсіздікті азайту.

- Жасанды интеллектті пайдалану. Әлеуметтік және білім беру орталарындағы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау үшін аналитикалық құралдарды қолдану.

4. Жастардың әлеуетін жүзеге асыру

Жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті дамытудағы рөлі ерекше. Оларды осы үдерістерге тарту арқылы келесі нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- Студенттік қозғалыстарды қолдау. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған студенттік ұйымдар мен жобаларды дамыту.

- Лидерлік дағдыларды қалыптастыру. Жастарға арналған тренингтер мен семинарлар арқылы олардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту.

- Әлеуметтік медианы пайдалану. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы акцияларды ұйымдастыру үшін жастардың әлеуметтік медиа платформаларындағы белсенділігін пайдалану.

5. Ғылыми зерттеулердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетке ықпалы

Ғылым мен зерттеулер сыбайлас жемқорлықты тереңірек түсінуге және оны жою жолдарын іздеуге мүмкіндік береді. Атап айтқанда:

- Сыбайлас жемқорлықты талдау. Макроэкономикалық, саяси және мәдени аспектілерді зерттеу.

- Кешенді тәсілдер әзірлеу. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті дамыту үшін ғылыми деректерге негізделген ұсыныстар беру.

- Жаһандық тәжірибені пайдалану. Әлемдік деңгейде танымал сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияларды зерттеу және ұлттық білім беру жүйесіне бейімдеу.

6. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет және ұлттық тұрақтылық

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет елдің тұрақты дамуының негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Ол:

- Мемлекеттік басқаруды жақсартуға. Қоғамның мемлекеттік институттарға сенімін нығайтуға ықпал етеді.

- Экономикалық өсімді жеделдетуге. Сыбайлас жемқорлық деңгейінің төмендеуі шетелдік инвестициялардың өсуіне жағдай жасайды.

- Әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге. Барлық азаматтарға тең мүмкіндіктер ұсынатын қоғам құруға көмектеседі.

Қорытынды

Инновациялық даму жағдайында ғылым мен білімді ықпалдастыру жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Білім беру жүйесінде этика мен адалдыққа баса назар аудару, ғылыми зерттеулерді пайдалану және цифрлық технологияларды енгізу арқылы қоғамдағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету мүмкін болады. Жастарды осы үдерістерге белсенді түрде тарту – әділетті, ашық және дамыған қоғамды құрудың кепілі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әбдіғазиев, М. (2020). Құқықтық мәдениет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес. — Алматы: Жеті жарғы.
2. Көшербаев, А. (2019). Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселелері. — Астана: Дәуір.
3. Құдайбергел, Д. (2018). Жастар және сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру. — Алматы: Ғылым.
4. Иманбеков, М. (2021). Инновациялық даму және жоғары білім. — Алматы: Білім.
5. Сейітов, Н. (2022). Қоғамдық сана және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы.
6. Бекмағамбетов, Т. (2017). Жоғары білім жүйесі және жастарды антикоррупциялық тәрбие беру. — Алматы: Қазақ университеті.
7. Тайжан, Б. (2021). Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы білімнің рөлі. — Астана: Эверо.
8. Ахметов, Т. (2020). Білім беру мен ғылымды интеграциялау және оның жастар тәрбиесіне әсері. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-104-106

THE CHALLENGE OF INNOVATING THE EDUCATIONAL PROCESS

BEGALYEVA NURZHAINA KUNGRADBAI KYZY

2nd year master's student, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov,
Aktobe, Kazakhstan

IMANGALIYEVA BAZARKHAN

K. Zhubanov Aktobe Regional University, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Aktobe, Kazakhstan

Absrtact. *The article examines the implementation of innovative technologies and teaching methodologies in education, focusing on their critical role in modernizing the educational process to meet societal and individual needs. It defines educational technology as the deliberate use of tools and systems to enhance educational outcomes, including the development of student competencies, educator qualifications, and curriculum content.*

The article highlights various innovative teaching methods, such as case studies, role-playing, business simulations, and brainstorming, which effectively stimulate cognitive, communicative, and personal growth in learners. It emphasizes the dynamic nature of innovative education, marked by creativity, collaboration, and the continuous adaptation to societal changes. Ultimately, the article advocates for an educational system that not only adapts to the rapid advancements of the 21st century but also empowers students to thrive in an ever-changing global environment.

Key words: *innovative technologies, modern educational methodologies, student-centered learning, creative education, educational modernization, competency-based learning, digital transformation, pedagogical innovations, cognitive and communicative skills.*

Innovation in education is a pressing and systematically self-organizing phenomenon, driven by diverse initiatives and transformative ideas that hold potential for advancing the educational landscape. These innovations exert a significant influence on the enhancement of various forms and methodologies of education. Within the context of contemporary educational development, the term "innovative activity" can be defined as a deliberate alteration of educational content and the organizational-technological foundations of the teaching process. This activity is aimed at improving the quality of educational services and bolstering the competitiveness of the education sector.

At the heart of social innovation lies the renewal of education and the optimization of information systems. The primary objective of modernizing education is to establish mechanisms that ensure the sustainable growth of the educational system while addressing the multifaceted challenges of the 21st century. This modernization aligns with the socio-economic demands of national development, the evolving needs of individuals, and societal expectations. Modernizing education entails a transformative approach to restructuring the entire educational system. It seeks to meet the diverse educational needs of learners across various specialties, levels of education, institutions, and information-educational resources [1].

Regardless of a learner's geographical location or the type of educational resources employed, including advanced information and telecommunication technologies, education must consistently deliver anticipated outcomes. The ultimate goal of modernization is the attainment of a higher quality of education, characterized primarily by its alignment with the present and future demands of modern life within the country.

The informatization of education aims to enhance the quality of educational content, support research and experimental activities, and facilitate their integration into practice. This process focuses on the systematic application of advanced information technologies to transform the educational landscape [2].

Key Areas of Educational Informatization:

- Establishing a virtual information environment within educational institutions.
- Integrating information technologies into educational systems to support teaching, research, and organizational management processes.
- Developing a unified educational information space to ensure seamless communication and resource sharing.
- Continuously providing updated scientific, technical, and methodological information to educational stakeholders.
- Creating an extensive network of information centers designed to address the informational needs of the educational system, including the development of specialized software programs.

Through these efforts, the educational system can achieve its mission of delivering high-quality, future-ready learning experiences while responding effectively to the dynamic demands of the modern era.

The Implementation of Innovative Technologies in Education. The integration of innovative technologies into education necessitates the adoption of modern pedagogical approaches and methodologies. Educational technology can be defined as the deliberate application of a structured system of tools and practices in education, designed to ensure the achievement of specific outcomes—whether in the development of certain graduate competencies, the content of educational programs, or the enhancement of educators' qualifications. Modern educational technologies must prioritize creative education, fostering the intellectual and personal growth of each student [3].

Innovative teaching methods represent contemporary approaches to instructional delivery, serving as effective tools to stimulate students' cognitive, communicative, and personal development. The emergence of such methods is driven by the evolving demands of modern society, characterized by continuous transformation and progress. Consequently, the education system must also adapt and improve to remain aligned with societal needs.

Educators employ a variety of innovative teaching methods, with some of the most prevalent including:

- Lectures
- Seminars
- Practical exercises
- Case studies
- Role-playing activities
- Business simulations
- Experience exchanges
- Brainstorming sessions
- Reflective practices
- Thematic discussions [4].

Innovative education is characterized by its dynamic and developmental nature, constantly evolving and challenging the status quo. Key attributes include:

- Focus on personal development and individual growth.
- Incorporation of creative elements in learning.
- Emphasis on collaboration, creation, and mutual support among participants.
- A foundational belief in the boundless potential of human capabilities [5].

According to I. Derizhan, innovations in pedagogy are unified by principles such as fostering a love for learning, stimulating critical thinking, and promoting the joy of achievement within a framework of success-oriented education.

The cornerstone of innovative teaching methodologies is the student-centered approach, referred to in Western pedagogy as "learner-centered learning." This approach integrates various perspectives, including systemic, synergistic, competency-based, dialogical, activity-oriented, cultural, technological, and ecological paradigms. It seeks to synthesize methodologies that emphasize engagement, creativity, and the holistic development of students.

An innovative educational methodology relies on teachers cultivating a robust innovative culture, supported by effective teaching resources and tools. According to Podlasky, "the pace of development of the didactic system is determined by the teaching methods employed—these methods evolve at the same rate as they allow the system to advance." In practice, there is a noticeable shift from traditional reproductive teaching methods to more innovative approaches, fostering a dynamic and responsive educational environment. By adopting these methodologies, educators not only enhance the quality of instruction but also prepare students to thrive in an ever-changing global society.

REFERENCES

1. Zhanatbekova N.J., Boribekova F. Innovative technologies in the education system // Textbook - Almaty: CyberSmith, 2019. - 248 p.
2. Anderson, M., Mundy, D. Innovative Pedagogy: Lessons for 21st Century Learning/Routledge - 2021.
3. Sagalieva J.K. Digital pedagogy in the educational space // Textbook - Almaty: "Bastau", 2020. - 388 p.
4. Zawacki-Richter, O., Latchem, C. Flexible Learning in an Era of Digital Transformation. Springer - 2021.
5. Nurlybekova A.B. Innovative education: theoretical and methodological foundations // Textbook - Almaty: New book, 2021. - 176 p.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-107-110

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

СУЛТАНОВА НУРХАНЫМ БАУЫРЖАНҚЫЗЫ

Атырауский университет имени Х.Досмухаммедова магистрант 2курса, 7м01101 Пип

Аннотация. *Статья посвящена исследованию методов формирования творческого мышления у подростков в образовательном процессе. В работе психологические особенности подросткового возраста, а также различные подходы и методики, направленные на развитие творческих способностей. Описаны такие методы, как игровые технологии, проектная деятельность, мозговые штурмы и использование информационно-коммуникационных технологий. Также акцентируется внимание учителя на создании благоприятной среды для творческой активности учащихся. Практическое применение предложенных методов в школьном обучении способствует развитию когнитивных навыков подростков, развитию их самостоятельности и способностей к решению нестандартных задач. Статья представляет собой теоретическое и практическое руководство для педагогов, стремящихся к изменению творческого потенциала в своих хранилищах.*

Ключевые слова: *творческое мышление, подростки, педагогические методы, креативность, игровые технологии, проектная деятельность, мозговой штурм, критическое мышление, инновационные подходы в обучении, роль учителя.*

Творческое мышление играет решающую роль в личностном и профессиональном развитии подростков. В условиях быстро меняющегося мира и технологических инноваций способность креативного подхода к решению проблем становится атрибутом костюма. Развитие творческого мышления в подростковом возрасте не только способствует их академической способности, но и помогает формировать гибкость ума, уверенность в себе и способность к самостоятельному принятию решений. В то же время школьная система часто сталкивается с трудностями при внедрении методов развития креативных способностей в революции, что обуславливает необходимость исследований и разработки новых подходов в этом направлении[1]. Психологические особенности подросткового возраста и их влияние на развитие творческого мышления. Подростковый возраст характеризуется интенсивными изменениями в психике и развитии. В этот период активно развиваются когнитивные способности, обусловлены интересом к самоопределению и самовыражению. Однако в связи с неоднородностью конфликтов и переходным характером этого возраста подростки могут сталкиваться с трудностями организации в творческом мышлении [1]. Важно учитывать, что творческое мышление в подростковом возрасте связано с достижением уровня абстрактного мышления, развитием критического восприятия, а также с необходимостью расширения кругозора и установления нестандартных решений. Методы творческого формирования мышления у подростков. Для творческого мышления в подростковом возрасте применяются различные методы и подходы, среди которых можно выделить игровые методики. Игры и ролевые игры эффективно стимулируют творческое мышление. Ролевые игры позволяют подросткам развивать способность решать проблемы в условиях неопределенности, а также совершенствовать коммуникативные навыки и способность к коллективному решению задач. Важно, чтобы игры были направлены на развитие гибкости мышления и способностей находить разные пути решения одной и той же задачи [1]. Проектная деятельность способствует развитию самостоятельности и ответственности подростков. Работа над проектом позволяет ребятам не только развивать креативность, но и совершенствовать навыки планирования, командной работы и презентации хороших идей. Важно, чтобы в проектах были представлены представления о жизни, что дает возможность использовать мотив полученных знаний на примере. Мозговые штурмы широко используются для генерации идей в группах. Во время мозговых штурмов подростки учат высказывать свои мысли, даже если

они исключительно необычными или неточными. Важным аспектом является отсутствие критики в процессе обсуждения, что способствует созданию атмосферы доверия и свободного самовыражения. Интерактивные методы, такие как использование технологий, создание презентаций, создание видеороликов или интернет-ресурсов, позволяют подросткам развивать творческий подход к созданию визуальных и цифровых продуктов. Современные образовательные технологии открывают новые возможности для работы с информацией и стимулируют креативность. Учитель играет ключевую роль в процессе формирования творческого мышления у подростков [1]. Он должен не только внедрять различные методы и подходы в образовательный процесс, но и создавать атмосферу доверия и поддержки, где подростки могут свободно выражать свои идеи и чувства. Важным аспектом является способность педагога учитывать особенности учащихся и выбирать наиболее подходящие методы в зависимости от их склонностей и интересов. Учитель должен обеспечить развитие критического и конструктивного подхода к решению проблем, а также приучить подростка к самостоятельному мотивированию мышления и поиску эффективных решений. Одним из наиболее известных исследователей в этой области является Джон Гилфорд [2], который в середине XX века предложил модель творческого мышления, выделив несколько его ключевых аспектов. Гилфорд ввел такие понятия, как дивергентное и конвергентное мышление. Дивергентное мышление представляет собой процесс поиска решений для одной задачи, конвергентное мышление связано с нахождением одного дополнительного решения. Гилфорд утверждал, что креативность можно развивать, стимулируя именно дивергентное мышление, что особенно важно для подростков, когда они начинают осваивать новые способы решения проблем[2]. Тереза Амабил[3], известное исследование в области креативности и собственного развития, также внесла отрицательный вклад в эту область[2]. Она утверждала, что для стимулирования творческого мышления важны как внешние, так и внутренние факторы. Внешние факторы включают в себя поддерживающую образовательную среду, доступ к ресурсам и возможность самовыражения, а основные факторы влияют на личную мотивацию и увлечения конкретной сферы[3]. Амабил также учитывал сочетание разных типов мотиваций, что позволяет подросткам развивать свой творческий потенциал в различных формах жизни[3]. Еще одним значимым исследователем является Роберт Стернберг[4], который предложил свой взгляд на интеллект, включающую компонент, связанный с творчеством. В своей модели Стернберг выделил три основных аспекта интеллекта: аналитический, практический и креативный[4]. Он подчеркивает, что творческий интеллект помогает людям решать проблемы, которые не имеют ни одного верного решения, и развивать инновационные подходы в разных существах. Стернберг также доказал, что творческий потенциал можно развивать с помощью различных методов обучения и адаптации к новому опыту[4]. Кроме того, Александр Осмолов [5], российский психолог, также исследовал вопросы креативности и ее развития в подростковом возрасте. Он писал о том, что творческое мышление связано с личностным развитием и развитием самосознания[5]. Осмолов утверждал, что творческое развитие подростков невозможно без создания условий для их самовыражения и критического осмысления окружающего мира[5]. По данным ученого, именно в подростковом возрасте закладываются основы креативного подхода, которые проявляются не только в обучении, но и в рамках повседневных задач[5]. Для анализа возрастных групп, формирующих творческое мышление у подростков, можно выделить несколько ключевых возрастных групп, техника которых имеет свои характеристики развития. Ниже представлена таблица 1, в которой представлены популярные возрастные группы подростков и соответствующие их особенностям.

Таблица 1 - Возрастные особенности формирования творческого мышления у подростков[5]

Возрастная группа	Характеристики развития	Творческое мышления

10–12 лет	Начало подросткового периода, активное развитие логического и абстрактного мышления	Формирование основ для творческих решений, развития воображения
13–14 лет	Интенсивные изменения в когнитивной сфере, повышение самосознания, рост интереса к самовыражению	Укрепление креативных способностей, желание переживать себя через творчество
15–16 лет	Развитие абстрактного мышления, аналитических способностей, снижение зависимости от мнений взрослых	Появление устойчивых творческих интересов, использование креативности для решения сложных задач

Возрастные изменения способствуют развитию творческого мышления. В каждом возрасте подростки начинают по-разному осваивать креативные подходы и решать задачи, которые способствуют их творческому развитию.

Методы исследования. Экспериментальные методы, наблюдение, анкетирование и интервью, психодиагностические методы анализа.

Результаты исследования. Исследование с использованием анкетирования проводилось среди 100 подростков в возрасте 13–16 лет. Участники предложили ответить на 10 вопросов, связанных с их мотивацией, интересами и возможностями, придумывать оригинальные решения. Наблюдения проводились во время выполнения рабочих заданий. Задания были как поверхностными, так и групповыми, и отличались решением нестандартных задач. В 2 таблице рассмотрели общий результаты анкетирования и наблюдения.

Таблица 2 - Результаты анкетирования и наблюдения

Методы	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
Анкетирование	75%	15%	10%
Наблюдение	85%	10%	5%

Анализ показало, что наблюдения дают более точное представление о творческих способах подросткового возраста, так как высокий уровень был зафиксирован у 85% участников. Анкетирование же показало чуть меньший результат (75%), что может быть связано со снотью излучаемых ответов. Низкий уровень творческого мышления отмечен у меньшего количества участников (10% по анкетированию и 5% по наблюдениям).

Заключение. Проведенное исследование завершило ступень формирования творческого мышления у подростков, поскольку это способствует их личностному развитию, адаптации в современном мире и подготовке к будущей профессиональной деятельности. Анкетирование показало, что 75% подростков обладают высоким уровнем творческого мышления, однако это во многом зависит от их мотивации и самооценки. Наблюдение, в свою очередь, выявило, что 85% подростков лучше проявляют свои творческие способности в активной деятельности, особенно при выполнении групповых и практических занятий. Таким образом, исследование подтвердило необходимость создания условий для развития творчества в школах.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Жданова, Л. М. Развитие креативности у подростков в образовательном процессе / Л. М. Жданова. — Алматы: Казак университеті, 2015. — 220 с.
2. Гилфорд, Дж. П. Теория творческого мышления / Дж. П. Гилфорд. — М.: Просвещение, 1981. — 248 с.
3. Амабил, Т. М. Творчество и мотивация: Теория и практика / Т. М. Амабил. — СПб.: Питер, 1996. — 320 с.
4. Стернберг, Р. Дж. Интеллект: Теория и практика / Р. Дж. Стернберг. — М.: Наука, 1999. — 402 с.
5. Осмолов, А. В. Креативность и личностное развитие подростков / А. В. Осмолов. — М.: Академия, 2002. — 156 с.

DOI 10.24412/2709-1201-2024-312-111-112

UDC 372.881.111.1

USING PROJECTS TO DEVELOP CRITICAL THINKING AND COMMUNICATION SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING

KASSYMBEKOVA NAZYM ISATAEVNA

lecturer of M.Utemisov West Kazakhstan University
Uralsk, Kazakhstan

Abstract: *Critical thinking and communication skills are essential components of effective language learning, equipping students with the ability to analyze, evaluate, and articulate their ideas in diverse contexts. Project-based learning (PBL) offers a dynamic and learner-centered approach to developing these skills by engaging students in meaningful, real-world tasks. This article explores the concept of PBL in English language teaching (ELT), highlighting its relevance and benefits. It examines how PBL fosters critical thinking by encouraging learners to analyze information and solve complex problems, and how it enhances communication skills through presentations, group discussions, and collaborative work. Practical strategies for designing and implementing PBL in the classroom are also provided, emphasizing clear objectives, scaffolding, and the role of teacher feedback. By integrating PBL into their teaching practices, educators can create an interactive and empowering learning environment that prepares students for real-world challenges.*

Keywords: *Project-Based Learning (PBL), critical thinking, communication skills, English language teaching (ELT), collaborative learning, real-world tasks, learner-centered approach, teaching strategies.*

In the process of language learning, developing critical thinking and communication skills is paramount. Critical thinking enables learners to analyze information, make informed decisions, and solve problems creatively. Communication skills, in turn, are vital for expressing ideas, engaging in dialogue, and navigating real-world interactions. Together, these competencies prepare students for success in both academic and professional settings.

One effective approach to cultivating these skills is project-based learning (PBL). Unlike traditional instruction, PBL emphasizes active exploration of meaningful, real-world challenges. By engaging in collaborative and inquiry-based tasks, students not only improve their language abilities but also develop critical thinking and communication skills in authentic contexts.

PBL is a teaching methodology in which students learn by working on extended projects that address complex questions or problems. This approach is rooted in constructivist theories, emphasizing learning through experience and discovery [1].

In the context of English language teaching (ELT), PBL provides students with opportunities to use language in purposeful ways, moving beyond rote memorization. Projects can integrate listening, speaking, reading, and writing tasks while encouraging collaboration and critical thinking. For example, creating a class magazine or organizing a community event helps students practice language in a meaningful and engaging manner.

PBL also promotes learner autonomy, as students take responsibility for their projects, enhancing both their linguistic competence and their confidence as language users [2].

Critical thinking is a natural outcome of well-designed projects. By engaging in inquiry-based tasks, students are encouraged to analyze, evaluate, and synthesize information. For instance, researching global issues such as climate change or inequality requires learners to gather and assess data, compare perspectives, and draw evidence-based conclusions.

Projects also provide opportunities for problem-solving. When students are tasked with designing a solution to a real-life challenge, such as reducing food waste, they must brainstorm ideas, evaluate their feasibility, and decide on the best course of action. These activities foster higher-order

thinking skills, preparing students to tackle complex problems in their academic and professional lives.

Examples of Projects:

- Research and presentation on global issues: students investigate topics like renewable energy or access to education, analyze their findings, and present them to their peers.
- Community-based problem solving: students identify a local issue, propose solutions, and create an action plan to address it.

Effective communication is central to PBL, as students collaborate, present, and discuss throughout the project. These activities naturally enhance fluency and confidence in using the target language.

For instance, preparing and delivering a presentation allows learners to practice public speaking skills, such as organizing their thoughts and using persuasive language. Similarly, group discussions during the project encourage students to articulate their ideas, negotiate roles, and provide constructive feedback, fostering interactive communication.

Additionally, PBL helps students develop active listening skills, as they must consider their peers' perspectives and incorporate feedback into their work. By engaging in these authentic tasks, students become more confident and competent communicators [3].

Designing and Managing Projects:

1. Set clear objectives: define the learning outcomes, including specific language skills and critical thinking goals.
2. Scaffold the process: break the project into stages, such as brainstorming, planning, execution, and reflection. Provide guidance at each step.
3. Incorporate authentic contexts: design projects that align with students' interests or real-world scenarios, making them relevant and engaging.

Providing Support and Feedback:

1. Facilitate, don't dictate: act as a mentor, encouraging students to take ownership of their learning while offering support when needed.
2. Offer regular feedback: provide constructive feedback throughout the project to help students refine their work and stay motivated.
3. Encourage reflection: at the end of the project, have students evaluate their learning process, highlighting areas of growth and potential improvement.

Project-based learning is a powerful tool for fostering critical thinking and communication skills in language learners. By engaging students in meaningful and collaborative tasks, PBL helps them develop not only linguistic competence but also essential life skills.

Educators are encouraged to embrace PBL as a dynamic and effective teaching strategy. With thoughtful planning and a focus on learner engagement, PBL can transform the classroom into a vibrant space for exploration, interaction, and growth.

REFERENCES:

1. G. H. Beckett, T. Slater. The Project Framework: A tool for language, content, and skills integration // TESOL Quarterly. 2005.
2. J. W. Thomas. A Review of Research on Project-Based Learning // The Autodesk Foundation. 2000.
3. J. Larmer, J. R. Mergendoller. Gold Standard PBL: Essential Project Design Elements // Buck Institute for Education. 2015.

СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES

МАХАМБЕТОВА АЛИЯ БЕРДЕХАНОВНА, АСАН АЙСАУЛЕ АНАРБАЙҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] СТЖД-3 ДЕҢГЕЙ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУІН ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТІ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	3
САЛЫБЕКОВА НУРДАНА НУРТАЕВНА, НУҒМАН РОЗА МЕЙРАМҚЫЗЫ [ТҮРКІСТАН, ҚАЗАҚСТАН] ПРАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ БАКАЛАВРЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	6
САРТАЕВА ҰЛБОСЫН ДАРТАЕВНА [ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫПТЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ӨЛКЕТАНУЛЫҚ МҮМКІНШІЛІКТЕРІ.....	12
ТАЖИБАЕВА АЛИЯ КЕМАЛОВНА [ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ.....	17
ҚОЙШЫБАЙ БЕКНҰР ЕРБОЛАТҰЛЫ [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] 11-СЫНЫП ИНФОРМАТИКА ПӘНІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ДАМУЫ.....	22
АБИШЕВА ЛАЗЗАТ ПРНАЗАРОВНА, АЛТЫНБЕК ҰЛЖАЛҒАС САБЫРҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ.....	27
АБИШЕВА ЛАЗЗАТ ПРНАЗАРОВНА, РЕЖЕПОВА АЙНҰР ТИМУРҚЫЗЫ, ТҮЙМЕКУЛОВА ФЕРУЗА [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛДЫН-АЛУ ШАРАЛАРЫ.....	30
АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА, ДҮЙСЕНБИ СЫМБАТ БАҚЫТЖАНҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] МЕКТЕПТЕГІ БУЛЛИНГТІ АЛДЫН АЛУДА ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ.....	33
АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА, ЖАСҰЗАҚ БАЛЖАН РЫСБЕКҚЫЗЫ, ЕРГЕШОВА АЙКЕН ЕРБОСЫНҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ЖАСӨСПІРІМНІҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮЗЕТУ.....	37
ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА, ШАЛХАР АҚМЕЙІР МАРАТҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ И ПРИЧИН ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ФОБИИ.....	40
АБИШЕВА ЛАЗЗАТ ПРНАЗАРОВНА, КЕНЖЕТАЙ НҰРИЛА ҚАНАТҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] ФОРМЫ И МЕТОДЫ ВОСПИТАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СТАРШИХ ПОДРОСТКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ.....	44
ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА, ҚАЙРАТҚЫЗЫ ЛАУРА [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] РАБОТА ПО СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ.....	48
АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА, ӘБДЕНОВА ӘСЕМ АБИЛХАДИРҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ИНКЛЮЗИВТІ ЖАҒДАЙДА КОМПЬЮТЕРЛІК БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ.....	51

АХМЕТОВА ЭЛЬМИРА КАЛДЫБЕКОВНА, ҚАРЖАУБАЙ АНЕЛЬ САДУАҚАСҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ОҚУШЫЛАРДЫҢ СУИЦИДАЛДЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТАРЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ШАРАЛАР БАҒДАРЛАМАСЫ.....	55
МАХМУТОВА КУЛСАРА ИСАХАНОВНА, ЖАРЫЛҚАСЫН АЙНҰР ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] ОКАЗАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕТЯМ ПОДВЕРГШИМСЯ ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ.....	59
ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА, СЕИТБЕК АҚЕРКЕ ЕРЖАНҚЫЗЫ, АСКАР АҚЕРКЕ УАЛИХАНҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ОТБАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ.....	63
МАХМУТОВА КУЛСАРА ИСАХАНОВНА, ІЛЕС АРАЙЛЫМ АНАРБАЙҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С НИЗКОЙ УСПЕВАЕМОСТЬЮ.....	66
ОРТАЕВА АКМАРАЛ САПАРАЛИЕВНА, ЖАНБАЕВА АРУЖАН ДАУЛЕТБЕКҚЫЗЫ [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІ ҮДЕРІСІНЕ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІ.....	70
САТМАХАНОВА ЛЯЗЗАТ ОРАКОВНА [ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ.....	73
RAKHIMZHANOVA MADINA SHARIPKYZY, AKYNOVA ZH.M. [ALMATY, KAZAKHSTAN] THE CONCEPT OF CREATIVE POTENTIAL IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE.....	78
СӘМЕН М.Г., ОРАЗАЕВА Г.С. [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] АЛАЛИЯСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ДАМУДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЫНДАР МЕН ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	83
ЖУМАХАНОВА Ж.С., МАХАМБЕТОВА А.Б. [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] СТЖД 3-4 ДЕҢГЕЙДЕГІ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРЫП СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУ ТӘДІСТЕРІ.....	87
БАЙТЕНОВА РАУШАН МЫЛТЫҚБАЕВНА, ҚҰТТЫБАЕВА ЖАНАР ФАЙЗУЛЛАЕВНА, РЫСКЕЛДИЕВА ЖАМИЛЯ АЛИМБЕКОВНА, БЕКТЕНОВА РОЗА БАЙМҰРАТОВНА [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ ЖАҒЫ ТУРАЛЫ.....	90
УТЕМБАЕВА МАЙРА МЫЛТЫҚБАЕВНА [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] К ВОПРОСУ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.....	95
ОРАЗАЙ ЭЛЬНУРА, КАЙРОЛЛАЕВА ЛАУРА КАЙРОЛЛАЕВНА [ҚАРАҒАНДЫ, ҚАЗАҚСТАН] ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ЫҚПАЛДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАСТАРДЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУДАҒЫ ҮЛЕСІ.....	101
BEGALYEVA NURZHAINA KUNGRADBAI KYZY, IMANGALIYEVA BAZARKHAN [АКТОБЕ, KAZAKHSTAN] THE CHALLENGE OF INNOVATING THE EDUCATIONAL PROCESS.....	104
СУЛТАНОВА НҰРХАНЫМ БАУЫРЖАНҚЫЗЫ [АТЫРАУ, КАЗАХСТАН] МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ.....	107

KASSYMBEKOVA NAZYM ISATAEVNA [URALSK, KAZAKHSTAN] USING PROJECTS TO DEVELOP CRITICAL THINKING AND COMMUNICATION SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING.....	111

ENDLESS LIGHT IN SCIENCE

Контакт

irc-els@mail.ru

Наш сайт

irc-els.com